د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه)

سیرت

Ketabton.com

لیکوال:

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

د کتاب نـوم: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سیرت

لــیــکـــوال: فرید احمد (مبارز)

کـــمــپــوزر: خپله لیکوال

بریښنالــیک: Faridahmadmobariz81@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

زما محترمو والدينو ته چې زما روزنه او پالنه
یې په پوره مینه کړې ده، علماء کرامو، اُستاذانو او د حنيفي
مذهب د لارې لارویانو ته چې تل يې خپل قلم ددې مذهب د پرمختګ
او ثابت ساتلو دپاره جاري ساتلی دی او ټول اُمت مسلمه ته دي ډالۍ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع **مخ**

د کتاب پیژندنه..١
بسم الله الرحمن الرحیم...٢
ډالۍ..٣
فهرست...۴
سریزه..۶
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ستاینه...٨
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پیژندنه..١٠
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علم تحصیل تر لاسه کول...........................١٣
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اُستاذان او شیخان..١۶
امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) تابعي دی..١٨
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په هکله د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) زیری او پیشګوئي...............١٩
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حج سفرونه او د علم تکمیل.........................٢١
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د درس د حلقې شاګردان...............................٢۴
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د درس د حلقې مقبولیت..................................٢۶
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لوړ مقام په احادیثو او روایت کښي......................٢٨
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) احتیاط د احادیثو په روایاتو، قبلولو او ردولو کښي.............٣٠
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په هکله د لویو فقهاؤو او مشهورو محدیثینو شاهدي..........٣۴
پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د احادیثو د کموالي په خاطر تهمت ویل.......................٣۶
امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تګ کړی دی..............۴٢
امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شریعت جوړونکی دی..۴٣
د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لیکنه د احادیثو په باب کښي..............................۴۵
امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حنیفي فقهي جوړول او د فقهي لیکونو پس منظر.............۵٠

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د ټولو امامانو دپاره نمونه ده.................... ۵۴
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه.. ۵۶
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي لټون، زيرکتيا، مباحيث، مناظر او رښتني ويناوي........ ۵۹
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښي... ۶۲
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق... ۶۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالی، ذهني ذکاوت او د فکر تيزوالی.............. ۷۰
د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونکي ناآشنا علمي او زړغوني واقعې.. ۷۲
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه او نصيحتونه.. ۷۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند انقلابي او سياسي اړخ... ۸۷
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلت ددې فاني دنيا څخه... ۱۰۰
ماخذونه.. ۱۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

الحمدالله رب العالمين والعاقبة للمتقين والصلوة والسلام على اشرف الانبياء محمد مصطفى (صلى الله عليه وسلم). الهم صلى على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انک حميد مجيد. الهم بارک على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انک حميد مجيد. اما بعد!

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اهل السنت والجماعت د اسلامي اُمت فقه او اسلامي قانون د يوې قاعدې لاندې راوستلو او مرتب کولو لومړی بنسټ اېښوونکی دی، د مشرق څخه تر مغرب پورې چې کمه د علم رڼا خپره ده، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علمي کوښښونو نتيجه ده، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او درو نورو امامانو او د دوی شاګردانو په دغه ډګر کې د قرآن کريم او احاديثو په رڼا کې د اُمت د اجتماعي نظام د پاره د فقهي قانون لارې چارې تنظيم کړې دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه هر يو شاګرد د اسلام د سرحداتو محافظ او د دښمن دپاره تيره غشی وو، که چيرې دغو مخلصو کسانو دا کوښښونه او تکليفونه نه وای ګاللي، نو د اسلامي دستور، فقهي قوانينو، د قانوني اصولو او د کُلياتو په باره کې وسيع او منظمه مجموعه تر موږ پورې به نه وای رارسيدلې.

دا هغه زمانه وه چې اسلام د عربو د جزيرې څخه وتلی وو، عراق، شام، مصر، ايران او د نړۍ نورو ملکونو ته خپور سوی وو، ډير نوي مسائل او معاملات منځته راغلي وه، او ورځ په ورځ ګډوډې په کښې پيدا کيدل په داسې حالاتو کې يو داسې کس يا ډلې ته ضرورت وو، چې په دغو بدليدونکو حالاتو او نوو واقعاتو په رڼا کې راپيدا کيدونکې نوي مسائل د اسلامي اصولو سره موافق او مطابق حل کړي، د داسې کار دپاره اعلی ذهانت، د اسلامي شريعت د ژورې مطالعې، د رسالت د زمانې او د صحابو (رضي الله عنهما) د دور علم او عمل ته پوره واقفيت په کار وو، د فقهي او د اسلامي قانون اسلامي جوړښت او د مسائلو استنباط او استخراج د اهل اسلام لومړی ضرورت وو، او دغه کار ته ايله ور کول ممکن نه وه، د الله (جل جلاله) لوی فضل، کرم او احسان وو چې د زمانې د حالاتو د بدليدو سره سم ددې لوړ او اهم کار دپاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د ده (رحمة الله عليه) لايقو شاګردانو ملا وتړله.

دغه مهم کار يې تر سره کړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د ده (رحمة الله عليه) مخلصو شاګردانو د خپل ذهانت، فراست، خلوص، خدمت د جذبې د کبله ټول صلاحيتونه او ټول ژوند د اسلامي دستور د مکمل اجراء او نفاذ دپاره وقف کړی، او بيله کم امتيازه څخه يې د بحث او تحقيق، اجتهاد او استنباط د نوي اصولو او ضوابطو يوه لويه پانګه منځته راوړه، ښکاره خبره ده چې الله (جل جلاله) د هغه چا څخه د دين کار اخلي، چې دی (جل جلاله) خپله محبت ورسره لري او ددې دپاره يې بيلا بيلې طريقې پيدا کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه طریقه یي دا ده چي کله یو څوک الله (جل جلاله) ته خوښ انسان سي، نو الله (جل جلاله) د دغه کس محبت د خلګو په زړو کي واچوي او وروسته ددې څخه یې خلګ پیروي کوي، لکه الله (جل جلاله) چي فرمایي: (اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّالِحاتِ سَيَجعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا). ژباړه: بیشکه! هغه کسان چي ایمان ئی راوړی دی او کړي ئی دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستی محبت (په زړونو د خلګو کښي). (سورت المریم ـ آیت ۹۶)

نو ددې آیت کریمه څخه دا معلومه سوه، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هغه جلیل القدره عالم، زاهد او نیک انسان دی، چي د ټول اُمت دپاره یوه نومونه ده، د ده (رحمة الله علیه) تقوا او دیانت ددې لامل سوه، چي شاوخوا دیارلس پیړۍ مسلمانان د ده (رحمة الله علیه) د علمي هڅو او خدمتونو څخه سیراب سوي دي، او همدا د ده (رحمة الله علیه) د دیانت څرګندونه ده، چي دومره لوی جماعت یعني ټولی د ده (رحمة الله علیه) سره مینه لري او په کښي منل سوی دی، دا چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په پیروانو کي د نړۍ وتلي عالمان هم شامل دي او په اُمت مسلمة کي د هیڅ عالم دومره پیروان او مقبولیت نسته، لکه د ده (رحمة الله علیه) چي دی، دا ددې څرګندونه کوي چي دده (رحمة الله علیه) سره الله (جل جلاله) محبت لري او په خپل رحم یې حق ته وصل کړی هم دی، او څوک چي یې پیروي کوي انشاءالله تعالی هغه به هم حق ته وصل سي، د داسي یو نامتو او وتلي عالم یاد ساتل، پیژندل او د ده (رحمة الله علیه) د مخربینو د تهمتونو مخه نیول په کار ده او دا د اُمت مسلمة کفایي وجیبه ده، الحمدالله د همدې خدمت دپاره ټول مسلمان اُمت هڅي کړي دي، او انشاءالله تعالی په راتلوونکي کي به یې هم وکړي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند رښتینې څېره، حقیقي مقام معرفي کول او د ده (رحمة الله علیه) ستر خدمتونه په ډیر ښه معیار سره په همدې کتاب کي راټول سوي او بیان سوي دي.

درنو لوستونکو! دا چي زما او ستاسي تر منځ ددې کتاب د لوستلو د برکته ملګرتیا پیدا سوه، زه ستاسو ټولو لوستونکو څخه نړۍ نړۍ مننه کوم، چي خپل آرزښتمن وخت مو زما د کتاب ولوستلو ته ورکړی، زه ځان ستاسي ددې ښیګڼي پوروړی بولم او ستاسي دپاره لاسونه د لوی رب (جل جلاله) و دربار ته لپه کوم، الله (جل جلاله) دي ستاسي ژوند د اندیښنو او غمونو څخه په آمن کي کړي.

په درنښت

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ستاينه

زمـوږ امــام زمــوږ رهـبـر دی امــام اعــظــم
د هــر مــســلــم د زړګي ســر دی امــام اعظم

پــه مـذهـبونـو کــي علی دی مــذهــب حنفي
غــوره سپــيــڅـلـی په رينښتيا دی مذهب حنفي

مــدام ځــلــيــږي لــکــه لــمــر دی امــام اعظم
د هــر مــسلـم د زړګي ســر دی امــام اعــظــم

غــوره ســوچــه مـسلـمــانـان يې کـوي احترام
پــه مــيــنــه مــيــنــه مؤمـنـان يې کـوي احـتـرام

ډيــر ورتــه ګــران تر خپل بـشر دی امام اعظم
د هــر مــســلــم د زړګي ســر دی امــام اعـظـم

د پــاک سـپـيـڅـلي سپين قـرآنه بـنياد يې جوړ دی
لـــه احــاديــثــو ده جــانــانــه بـنـيــاد يې جوړ دی

دی هــر يــو قـــول يـــې بـهـتر دی امــام اعـظـم
د هـــر مــسـلـم د زړګي ســر دی امــام اعــظــم

چي په مسير يې ځوک روان وي کامياب دی هغه
چـــي مــل د دغـه حق کاروان وي کامياب ده هغه

چـــي مــو پــر زړو لاري اســان دی امــام اعـظـم
د هــر مــســلــم د زړګـــي ســر دی امــام اعـظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عــقـديٖ مــو كــړي روزنه مسلــمــه وروره!

ظــاهــر بــاطــن مــو كړي ساتنه مسلمه وروه!

د (مــبــارز) صــاحــب دلــبــر دى امــام اعـظـم

د هــر مــسلـــم د زړګي ســر دى امــام اعـظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پيژندنه

حافظ مولانا محمد زکريا کاندهلوي (رحمة الله عليه) په خپل کتاب اوجزالمسالک کي د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) په هکله خپله وينا داسي پيله وي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نسب کي د اقوالو پر بناء اختلاف سوی دی، څوک وايي عربي دی او څوک وايي عجمي دی، مګر دوهم قول حقيقت ته نژدې دی، هغه څوک چي دی عربي بولي هغه د ده (رحمة الله عليه) نسب داسي بيانوي: نعمان زوی د زوطي زوی د يحيی زوی د اسد زوی د راشد انصاري دی.

احمد بن مکي وايي: د ده (رحمة الله عليه) په نسب کي مؤرخينو اختلاف کړی دی او ډيرو ويلي دي، چي محققينو هغه صحيح هم بللي دي، هغه دا چي دی مبارک د عجمو څخه دی، زوی د ثابت د زوطي، پرون د موسی، په ضمه سره او يا پروزن د سلمي په فتحه سره، زوی د ماه کابل د اهاليو څخه دی، همدارنګه عمر بن حماد د امام صاحب (رحمة الله عليه) لمسی د ده (رحمة الله عليه) نسب همداسي بيان کړی دی، او اسماعيل بن حماد د عمر ورور داسي ويلي دي: دی زوی د ثابت، زوی د نعمان، زوی د مرزبان دی، مرزبان په فتحه، سکون، د زا ضمه او کله د زا په فتحه سره ويل سوی دی، چي په عربي کي رئيس ورته وايي. د فارس د ساهو يعني د آزادو اولادو څخه دی، په الله دي زما قسم وي چي هيڅکله پر موږ مرييتوب نه دی راغلی، او دلته د نومانو په هکله دوه قوله سره يو ځای سوي دي، په داسي ډول چي زوطي جاهلي نوم دی او نعمان اسلامي نوم دی، او همدا ډول ماه او مرزبان سره يو ځای سوي دي، چي دواړه د رئيس او شريف معنی دي.

په جواهرالمضيئة کي د امام صاحب (رحمة الله عليه) د نسب په هکله زيات تفصيل راغلی دی، او د ده نسب يې تر آدم (عليه السلام) پوري رسولی دی، د لازياتو معلوماتو دپاره دغه کتاب ته مراجعه وکړي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پلار ثابت نوميدی او په کوفه کي پيدا سوی دی، او هغه خپل پلار په کوچنيوالي کي حضرت علی (کرم الله وجهه) وروستلی وو، هغه مبارک و ده (رحمة الله عليه) ته او د ده (رحمة الله عليه) اولادې ته د برکت دعا کړې وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هجرت په اتيايم (۸۰) کال د عبدالمالک بن مروان د خلافت په زمانه کي د کوفي په ښار کي دنيا ته راغلی دی، يعني پيدايښت يې سوی دی، مګر ځينو نورو بيا د ده (رحمة الله عليه) پيدايښت وخت د هجرت يوشپيتم (۶۱) کال ښوولی دی.

لکه په (الخيرات) کي چي راغلي دي: پر دې اتفاق وسو چي د ده (رحمة الله عليه) نوم به نعمان وي، او په دې کي يو لطيف سته، هغه دا چي په اصل کي نعمان وهغه ويني ته وايي، چي د بدن ځواک او قوام په سره وي، يعني دا چي ځيني وايي: نعمان د روح په معنی سره دی، بناءً په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره قوام د فقهي دی، او يا نعمان د ريدي سور خوشبويه ګل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يا دا چي نعمان پروزن فعلاً د نعمت څخه اخيستل سوی دی، بناءً امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د الله (جل جلاله) نعمت دی پر مخلوق باندي، او مورخينو په اتفاق سره د ده (رحمة الله عليه) كنية يعني لقب ابوحنيفه د حنيف مؤنث ښوولی دی، حنيف ناسک، زاهد او مسلم ته ويل کيږي، ځکه خو د ده (رحمة الله عليه) په تکنية يعني لقب کي وجوهات راغلي دي، يوه وجه يې دا ده: دی په سپين حنفي ملت کي د شرعي فروعاتو سر بلل سوی دی. مگر ځينو بيا داسي ويلي دي: سبب د ده (رحمة الله عليه) د تکنيې يعني لقب دا دی: د ده (رحمة الله عليه) سرو کار د قلم او مشوانۍ سره وو، په عراقي ژبه کي (حنيفة) مشوانۍ ته وايي. مگر ځينو نورو بيا داسي ويلي دي: ده (رحمة الله عليه) د حنيفة په نامه سره يو لور درلوده، دا خبره ځکه نه ده منل سوې، چي د حماد څخه ماسيوا د بل نرينه يا ښځينه اولاد د درلودلو معلومات نسته.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پلرنۍ اصلي ټاټوبي: دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلاً د کم ځای څخه وو؟ تاريخ په خپل وخت او زمان سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اصلي وطن په هکله مختلف نظرونه وړاندي کړي دي، مگر هغه صحيح نظر دا دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلاً د افغانستان او افغانی وو، او پلرنۍ اصلي ټاټوبي يې د افغانستان پروان ولايت وو، او د ده (رحمة الله عليه) نيکه د پروان ولايت په خواجه سياران نومي کلي کي پيدا سوی وو، دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) افغان الاصله د پروان ولايت وو، دليل يې دا دی: د افغانستان وزارت معارف د پروان په نامه ليسه د نعمان په نامه ليسه ونوموله، او د کابل د ابوحنيفه مدرسه چي اول د المدرسة الشرعية په نامه سره مشهوره وه، د وزارت معارف د خوا د ابوحنيفه مدرسه په نامه سره ونومول.

د عنايت الله ابلاغ په نظر: دا چي د پروان ليسه د نعمان په نامه نومول سوې ده، په دې کي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصلي پلرنۍ ټاټوبی په نظر کي نيول وه، او د کابل د المدرسة الشرعية د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مدرسي په نامه سره نومول په دې کي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي منهج او د فقهي رايت په نظر کي نيول وه، نو دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په اصل کي افغان الاصله وو، او د ده (رحمة الله عليه) د نيکه اصلي ټاټوبی افغانستان وو.

خطيب بغدادي په دې اړه داسي ويلي دي: اخبرنا الحسن بن محمد الخلال اخبرنا على بن عمرو الحريري انا اب القاسم على بن محمد بن كاس النخعي اخبرهم قال: حدثنا محمد بن على ين عفان حدثنا محمد بن اِسحاق البكائي عن عمر بن حماد بن ابي حنيفه قال ابوحنيفه النعمان بن ثابت بن زوطي فانه من اهل كابل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څهره: امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ويلي دي: ميانه قده وو، او په صورت کي د ښايسته خلگو څخه وو، رسا کلام يې درلودی، کامل او پوره بيان يې کوی، خوږه لهجه يې وه، واضح او روښانه حجت او استدلال يې کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده (رحمة الله عليه) زوی حماد ويلي دي: په قامت جګ وو، په څهره کي يې سرخي غالبه وه، ښايسته مخ يې وو، ستاره ناکه وو، چي پوښتنه به ورڅخه ونه سوه، خبري به يې نه کولې او په عبث او بي فائدي شيانو کي يې فکر نه کوی. دلته د جګ او ميانه قد په منځ کي تناقض نسته هغه په دې لحاظ چي کله کله ميانه قد وجګوالي ته نږدې وي، لکه څنګه چي د (شمائل الترمذي) شارحينو زيات تفصيل او تشريح ورکړې ده.

عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) ويلي دي: ښايسته څهره يې وه، او ښايسته جامي به يې اغوستلې، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښايسته شکل او صورت وو، زيات عطر يې استعمالول، او مخکي ددې څخه چي وليدل سي پر خوشبويي پيژندل کيدی، هميشه به يې د چمپل بندونه تړل او هيڅکله داسي نه دی ليدل سوی چي د چمپل بندونه دي يې پرې وي، توره اوږده رخچينه يې پر سر کول، د ده (رحمة الله عليه) دپاره د سمور د چوخي لباس وو، يو د سنجابي ګيدړي پوست يې درولودی چي پر هغه به يې لمونځ کوی، تل به پټو ورسره وو، او اووه رخچيني يې درلودې، چي په هغو کي يوه توره وه.

شريک (رحمة الله عليه) ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اوږده سکوت لرونکي خاوند وو، عقل يې ډير وو، د خلګو سره يې مباحثه او خبري لږ کولې. ضميرة (رحمة الله عليه) ويلي دي: ټولو خلګو بې اختلافه دا منلي وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سمه او سيده ژبه درلوده، هيڅوک يې په بدو نه يادول. بکير بن معروف (رحمة الله عليه) ويلي دي: ما هيڅکله د محمد (صلی الله عليه وسلم) په اُمت کي تر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خوش اخلاقه سړی نه دی ليدلی.

سوطي (رحمة الله عليه) د جعفر بن ربيع (رحمة الله عليه) څخه حکايات کوي، او وايي: ما د هغه سره پنځه کاله اقامت يعني هستوګنه وکړه، مګر کله چي به د فقهي په هکله پوښتنه ورڅخه وسوه، نو به سره راوپړسيدی او د شېلې په شان په راوبهيدی، ما د ده (رحمة الله عليه) لوړ آواز او په زوره خبري اوريدلي دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوازي والي انزوا او د خلګو څخه د انطقاع اراده کړې وه، مګر د حضرت محمد محمد (صلی الله عليه وسلم) د پلوه په خوب کي دی د دغه کار څخه منع کړل سوو، او د اسلامي شريعت په تبليغ سره آمر ورته وسوو، په همدې خاطر د ده (رحمة الله عليه) خوب ډير مشهور دی.

موفق د نضر بن محمد څخه حکايات کوي، چي هغه وايي: ما د ده (رحمة الله عليه) څخه ټينګ پرهيزګاره بل څوک نه دی ليدلی، او هيڅکله يې مسخرې ښه نه ګڼلې، او نه يې په هغه سره خبري کولې، او هيڅکله ما دی نه دی ليدلی چي ده (رحمة الله عليه) دي په کټ، ګټ سره خندلي وي هميشه به يې تبسم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علم تحصیل ترلاسه کول

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لومړی درسگاه یعني د زده کړي ځای کوفه ده، چې سرپرست یې حضرت علی (کرم الله وجه) او صدر مدرس یې حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) وو، مگر دا حقیقت د هیچا څخه پټ نه دی، چې د کوفې اوسیدونکی د حضرت علی (کرم الله وجه) د خلافت څخه ډیر مخکي هم د احادیثو د علم سره آشنایي درلوده، د کوفې خلگو د حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) په زمانه کي د حضرت سعد بن ابي وقاص (رضی الله عنه)، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنهما)، حضرت عمار (رضی الله عنه) او ابو موسی اشعري (رضی الله عنه) څخه د دیني علم او د احادیثو زده کړه کړې وه، د کوفې خلگو چې کم علمونه زده کړي وه، د هغو تفصیل د منهاج النسه د صاحب څخه واوری، چې وایي: د کوفې خلگو کم وخت چې د حضرت علی (کرم الله وجه) دارالخلافه وه، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) او داسي نورو څخه د ایمان، قرآن کریم تفسیر، فقه او د سنتو علم یې چې د حضرت علی (کرم الله وجه) کوفې ته تر راتگ څخه مخکي حاصل کړي وه.

د کوفې د لوړ علمي مقام په هکله ځینو امامانو داسي ویلي دي: د مسلم شریف شرحه لیکوونکي شیخ السلام امام نووي لیکي: کوفه د فضلیت کور او د فاضلانو محل دی. سفیان بن عیینه فرمایي: د حلالو او حرامو مسئلې د کوفې د خلگو څخه زده کړې. علامه ابن سعد لیکي: د بدر د غازیانو څخه اویا (۷۰) تنه صحابه (رضي الله عنهما) او په بیعت رضوان کي د شریکو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه دري سوه (۳۰۰) کسان کوفې ته راغلي وه. حضرت قتادة (رضي الله عنه) څخه روایت دی: د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه یو زر پینځه سوه (۱۵۰۰) کسان او د بدر څخه څلورویشت کسان اصحابه (رضي الله عنهما) کوفې ته تللي وه.

کوفه د حدیثو د علم ډیر لوی مرکز وو، محمد ابن سیرین (رحمة الله علیه) فرمایي: زه چې کله کوفې ته ورسیدم نو هلته د احادیثو د علم څلور زره (۴۰۰۰) طالبان وه. د احادیثو امیرالمؤمنین حضرت امام بخاري (رحمة الله علیه) د احادیثو د راټولو په لړ کي کوفې او بغداد ته څو څو ځلي تللی او راغلی دی، خپله دی فرمایي: نه سم شمیرلای چې زه کوفې او بغداد ته څو ځلي د محدثینو سره تللی یم، یعني بي شمیره ځلي تللی یم.

لنډه دا چې د کوفې په ښار کي د علم رڼاوي خپریدې، تر دې چې د علم تاج یې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر سر کښیښوی، په شروع کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د فنونو د زده کړي، سره سره د علم الکلام سره هم ډیره مینه پیدا سوې وه، سبب یې دا بیان کړی دی: په علم الکلام کي د دین پر اصولو بحث کیږي، نو ځکه دا علم پر ټولو علمونو لوړ دی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یوازي دا نه چې علم الکلام صرف مکمل حاصل کړی دی، بلکي په دې کي یې د امامت درجي ته رسیدل هم په نصیب سول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاريخ بغداد کردري کي ليکلي دي: په علم کلام کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه مقام ته ورسيدی چي ګوته په ده ته نيول کيده. امام شعبي (رحمة الله عليه) ته معلومه وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په علم الکلام کي څونده تکړه دی، د هغه علمي مقام، زيرکتيا او هوښياري څخه ښه واقف وو، نو ځکه يې الشرائع خپله ټوله توجه ورته ورګرځوله.

صدرالائمه د يحيى بن بکير په حواله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خولې بيان کړی دی ليکي: زه يو ورځ بازار ته تلم چي د امام شعبي (رحمة الله عليه) په خوا کي تير سوم امام شعبي (رحمة الله عليه) ځان ته راوبللم، او پوښتنه يې را څخه وکړه چي چيري ځې؟ ما ورته وويل: بازار ته ځم، بيا يې راته وويل: مطلب مي دا دی چي علمي مشغلتيا دي څه شي ده؟ ما ورته وويل: د عالمانو سره مي ناسته او ولاړه ډيره کمه ده، ده (رحمة الله عليه) راته وويل: په دې لړ کي بې پرواهي ونه کړي، د عالمانو په مجلس کي ناسته پر ځان لازمي کړه او مطالعه کوه، ما ته په تا کي د هوښيارتيا او بيدارۍ نښي صفا معلوميږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وايي: د امام شعبي (رحمة الله عليه) دا خبره مي زړه ته ولويدل، بازار ته تګ مي پريښوی او بس علم ته مي ملا وتړله، د قرآن کريم د زده کولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني د نصاب ټول فنون زده کړل، لکه: علم آدب، علم الشعروالقافيه، علم القرائت، علم کلام او داسي نور...

ددې تفصيل د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي خولې څخه واوری، په علم کښي ماته ډير مهارت حاصل وو، د خلګو سره مناظرې کول او ددې فن پوره مرسته کول زما مشغلتيا وه، بصره د مختليفو فرقو مرکزي ځای ګڼلای سو، زه خپله بصرې ته شل واره تللی يم، يو به هلته ډير پاته کيدم، يو وار مي د خارجي فرقې سره هم مقابله راغلي وه، تر ډيري مودې زما دا خيال وو چي علم کلام په ټولو علومو کي غوره دی، ځکه چي دا د دين د بنيادي خبرو حفاظت کولای سي، مګر چي يو څه وخت تير سوو، زه پوه سوم چي لوی لوی صحابه کرام (رضي الله عنهما) سره د ډير علميت او قابليت ددې ټولو خبرو څخه ښه خبره وه، مګر بيا هم هغوی د پروجمبو او د مقابلو د شورشغب څخه ځانونه ځيني ژغورلي دي، او نور ته يې هم ددې خبرو څخه د ځان ساتلو وينا کړې ده، د هغوی ټوله توجه شرعي علومو او د فقهي بابونو خواته وه، خپل ژوند او مجالس يې په دغه خبرو ښايسته کړي وه، د صحابوؤ کرامو څخه وروسته تابعينو هم دغه لاره تعقيب کړې وه، دغه فکر زه د علم کلام څخه بيرته راوګرځولم.

په هر حال په ۹۴ هجري سنه کي امام شعبي (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د عقلي علومو پر ځای د شرعي علومو د زده کړي او د علمي مطالعې او د علماؤو په ډله کي د ناستي او ولاړي مشوره ورکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ۱۰۴هجري سنه کي د ځلورويښت کالو په عمر کي د اُستاد حماد (رحمة الله عليه) په خدمت کي حاضر سو، او پوره اتلس ۱۸ کاله د هغه په ملګرتيا، خدمت او مجلس کي پاته سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۲۰هجري سنه کي د يو عظيم او باکمال مجتهد په حيث دنيا ته را څرګند سوو، د ۹۵ هجري سنې څخه تر ۱۰۴هجري سنې پوري دا دومره ډيره موده يې د حديثو د علم په زده کولو کي تيره کړه، په ۹۶هجري سنه کي يې په لومړي ځل حج وکړی، او په همدغه کال يې د لوړي مرتبې يو صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره يې ليدل کتل وسول، او په دغه موقع سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا حديث مبارک يې ځيني واورې دی، حديث شريف: (من تفقه في الدين کفاه الله همه ورزقه من حيث لا يحتسب). ژباړه: چا چي د الله (جل جلاله) په دين کي پوهه يعني فقاهت پيدا کړه، نو په درد او غم کي الله (جل جلاله) ورته کافي دی، او هغه ته به د داسي خوا څخه روزي ور ورسوي، چي د هغه به هيڅ په ګمان کي هم نه راځي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طالب علمي د زمانې ويش په لاندي جدول کي

شماره	علمي درسونه	کلونه	موده	عمر يې
1	حفظ القرآن او عاصم په قرآئت	۸۶ څخه تر ۸۸ هجري سني پوري	۲ کاله	۸ کلن
2	نحوه او آدب	۸۸ څخه تر ۸۹ هجري سنې پوري	۳ کاله	۱۰ کلن
3	علم الکلام	۹۰ څخه تر۹۳ هجري سنې پوري	۵ کاله	۱۴ کلن
4	مناظره	۹۵ څخه تر۹۸ هجري سنې پوري	۴ کاله	۱۸ کلن
5	علم الحديث	۹۹ څخه تر ۱۰۳ هجري سني پوري	۵ کاله	۲۳ کلن
6	علم الشرائع	۱۰۴ څخه تر ۱۲۵ هجري سنې پوري	۱۷ کاله	۴۰ کلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذان او شيخان

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير د نورو امامانو تر اُستاذانو زيات دی، د ده (رحمة الله عليه) په اُستاذانو کي تر ټولو لومړی نوم د حماد (رحمة الله عليه) راځي، حماد (رحمة الله عليه) د کوفې د ښار يو مشهور امام او د وخت اُستاذ ګڼل کيدی، او همدارنګه د حضرت انس (رضي الله عنه) او د لويو لويو تابعينو څخه يې د علم استفاده کړې ده.

د حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) د فقهي دائره او مرکز هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، د حماد (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې پوره اتلس (۱۸) کاله تير کړل، د هغه د صحبت، فقهي تربيت او د عمر د پخوالي د کبله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ذهن ته دا خبره ننوتې وه، چي د فقهي اجتهادي تحقيق څخه ماسيوا د احاديثو زده کړې ته په کوښښ سره سينه ښکاره کړه، او تقريباً په کوفه کي چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) کوفې ته د ايمان خزانه، د عربو د سر تاج، د اسلام او عربو نخښه بلله، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه په کښني کي داسي محدث نه دی پاته سوی، چي د هغه شاګردي دي يې نه وي په نصيب سوې.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو او شيخانو څرګندونه خو ګران کار دی البته په صحابه کرامو کي د حضرت انس بن مالک (رضي الله عنه)، عبدالله بن اوفي (رضي الله عنه) او د احاديثو د نورو شيخانو څخه چي يو کم ديرش وه استفاده کړې ده، چي ډير په کښني تابعين او خاص د کوفې اوسيدونکي وه، او د کوفې په شيخانو کي خصوصاً امام شعبي، مسلمه بن کهيل، ابو اسحاق سبعي، عون بن عبدالله، سماک بن حرب، عمرو بن مره، منصور بن المعمراعمش، ابراهيم بن محمد، عدي بن ثابت الانصاري، عطاء بن سائب، موسى ابن ابى عائشه، علقمه بن مرشد چي دوی يو ډير لوی محدثين او د روايتونو د پاخه سندونو غړي وه ډير مشهوره دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د حاصلولو بله لويه درسګاه بصره وه، چي دا د حسن بصري (رحمة الله عليه) شعبة او د قتاده (رحمة الله عليه) د تعليماتو څخه پوره وه، ددې څخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د پوره والي په موده کي د مذهبي علمونو اصل مرکز حرمين شريفين ته هم سفر کړی وو، په مکه معظمه کي د عطاء بن ابي رباح او د ابن عباس (رضي الله عنه) د غلام او شاګرد عکرمه د درس حلقه چي تر ټولو زياته قوي او خپره وه. علامه ذهبي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير دوه سوه نوي (۲۹۰) ښوولی دی، او علامه شامي (رحمة الله عليه) په درالمختار کي څلور زره (۴۰۰۰) ښوولی دی.

صدرالائمه مکي (رحمة الله عليه) ليکي: يو ځوان د امام ابو حفص صغير (رحمة الله عليه) په زمانه کي د احنافو او شوافع منځ کي ګډ سوو، چي په امام شافعي (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کي افضل څوک دی؟ امام ابوحفص صغير (رحمة الله عليه) وفرمايل: د دواړو اُستاذان حساب کړی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د امام شافعي (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، پوره اتيا (۸۰) کسه وه، او بيا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، چي پوره څلور زره (۴۰۰۰) کسه راووتل، امام ابوحفص (رحمة الله عليه) وفرمايل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فضليت پوره شاهدي ده. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شيخانو، أُستاذانو، بزرگانو او د محديثينو ډير اوږد فهرست او تفصيل دی چي ما يې يو څه بيان کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دی

علامه خوارزمي (رحمة الله عليه) فرمايي: علماء په دې خبره متفق دي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه روايات نقل کړی دی، خو د هغو په شمير کي اختلاف دی. عبدالله بن مبارک په يو شعر کي وايي:

كـفى نــعمان فــخــراً مـــا رواه — مـــن الاخــبـــار عـــن غـــرر اصـــحـــابــه

ژباړه: د نعمان فخر ته دا خبره بس ده — چي د لويو لويو صحابوؤ څخه رويت کړي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني هر صحابي (رضي الله عنه) او تابعي (رحمة الله عليه) ته يې ځان رسولی دی، ليدل کتل يې ور سره کړي دي، د صحابۄو (رضي الله عنهما) څخه رويت نقل کول کمه کوچنی خبره نه ده، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعيت يقيني دی، د نخبة الفکر د صاحب وينا ده: تابعي هغه دی د چا چي د صحابي (رضي الله عنه) سره ملاقات سوی وي. حافظ ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د تابعي دغه تعريف د اکثرو محديثنو د مسلک مطابق ګرځولی دی، او شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) هم د امام ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د قول تصديق کوي.

شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) فرمايي: دغه تعريف معتبر دی، ځکه چي نبي کريم (صلی الله عليه وسلم) په يوه ارشاد کي داسي فرمايي: بختور دي هغه خلک چي زه يې وليدم او ايمان يې راباندي راوړی، هغه خلک هم بختور دي چا چي د ايمان سره هغه خلک وليدل چا چي زه ليدلي يم. زه دا وايم چي ددې حديث د مخي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تابعينو په اوله ټولګی کي راځي، او وروسته فرمايي: کم خلک چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي نه مني، هغوی کينه کوونکي او ناپوهه دي.

حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليکي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) د يوې ډلي سره ملاقات کړی وو، هغه وخت په کوفه کي عبدالله بن اوفي موجود وو، ځکه چي په اتفاق سره د هغه د وفات کال (۸۰) هجري سنه څخه وروسته دی، او په بصره کي هغه وخت حضرت انس (رضي الله عنه) موجود وو، او د هغه وفات په (۹۰) هجري سنه کي يا ددې څخه هم وروسته سوی دی، نو ځکه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تابعينو کي راتلل معتبر دي. علامه ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) خو په شرح مشکوة کي تر دې پوري ليکلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اتو (۸) صحابوؤ (رضي الله عنهما) سره ملاقات سوی دی. د حافظ المزي صاحب بيان داسي دی، چي فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملاقات د دوو اويا (۷۲) صحابو (رضي الله عنهما) سره سوی دی. لنډه دا چي د فن ټولو امامانو لکه: خطيب بغدادي، ابن جوزي، مزي، يافعي، عراتي، ذهبي، ابن حجر او علامه سيوطي او داسي نورو... په اتفاق سره ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هكله د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) زيرى او پيشگوئي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته چي الله (جل جلاله) كم علمي ښووالى، اجتهادي صفتونه، د حديثو حفظ، د قرآن كريم زده كړه، ژور نظر او تيز فكر او د طبيعي خويونو او خصلتونو د كبله د سياسي، اقتصادي او په معاشرتي معاملاتو كي چي كمي تجربي او د كره والي لوى دولت وربخښلى دى، دا په حقيقت كي د نبي اخر زمان الصادق المصدوق (صلى الله عليه وسلم) د زيري او پيشگوئي رېښتياوالى ښوول دي و د نيا ته، گويا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود، علمي پوهه، ديني خدمتونه او اجتهادي فكرونه هم د نبوت د صداقت او د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د پيشگوئي قوي دليل جوړيدل وه.

په صحيحينو او جامع ترمذي كي د حضرت ابوهريره (رضي الله عنه) څخه د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دا ارشاد رانقل سوى دى: د حضرت ابوهريرة (رضي الله عنه) څخه روايت دي: موږ د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په خدمت كي حاضر وو، چي په دغه وخت كي سورت الجمعه نازل سوو، كم وخت چي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دا آيت ولوستى (و اخرين منهم لما يلحقوا بهم) نو په حاضرينو كي يو كس عرض وكړ: يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دا وروستني خلگ كم خلگ دي، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) جواب ور نه كړى، پوښتنه كوونكي په دوهم او دريم ځل بيا عرض وكړى، نو رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د سلمان فارسي پر اوږه لاس كښېښود او ويې فرمايل: كه چيري ايمان آسماني برجونو ته وخيږي نو داسي حاصل كړى به وي كسانو ددې خلگو څخه. (صحيح المسلم)

په مسند احمد كي په بل سند سره دا الفاظ رانقل سوي دي: كه چيري علم ثريا برج ته وخيږي نو د فارس خلگ به يې حاصل كړي. حافظ ابن حجر مكي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان كي د جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) د بعضي شاگردانو څخه نقل كړى دى، چي زموږ اُستاذ علامه سيوطي (رحمة الله عليه) يقين يې كړى دى چي ددې حديث څخه مراد امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دى، او دا خبره پټه نه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه كي د فارس په خلگو كي داسي يو تن نه وو، چي هغه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي مقام او فقهي قدر او قيمت ته دي رسيدلى وي، دا خو لا پرېږده چي د هغه د شاگردانو مقام ته لا هم څوک نه دى رسيدلى.

همدا وجه ده چي زياتو فني امامانو، اُستاذانو او د حديث شارحينو د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د دغه پيشگوئي قوي او صحيح مصداق چي دغه پيشگوئي پرې صادقيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) گرځولى دى. په تبيض الصحيفه كي جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليكي: د زيري په باره كي هم دا روايت اصل، صحيح او د اعتماد قابل دى. په سراج المنير كي د علم د اهل كارانو او د امامانو څخه دا روايت رانقل سوى دى: بعضي محقيقنو دا روايت په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حمل كړى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاولي الله محدث دهلوي (رحمة الله عليه) پر دې حديث تشريح ورکړې ده په خپل ليک کي فرمايي: يو ورځ موږ پر دې حديث خبري اتري کولې نو ما وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې حکم کي داخل دی، او وجه يې دا ده چي الله (جل جلاله) د فقهي د علم خپرول د ابتداء څخه د ده مبارک په لاسونو کړې ده، او د اسلام اهل کارانو ته يې په دې سره د اصلاح تاج ورپر سر کړی دی، خصوصاً بيا په دې اخري دور کي هم دغه ذخيره د مذهب په طور استعماليږي.

لوی محدث علامه عبدالعزيز بن ميمون (رحمة الله عليه) فرمايي: څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره مينه لري، هغه سُني دی او څوک چي بغض ورسره کوي، نو هغه بدعتي دی.

علامه ابن ميمون (رحمة الله عليه) ټول اُمت مسلمه ته خبرداری ورکوي، چي زموږ او د خلګو په منځ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی څوک چي د ده (رحمة الله عليه) سره مينه او محبت کوي، نو موږ په يقين سره دا ويلای سو چي دا سړی سُني دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج سفرونه او د علم تکميل

د اسلام په ابتدايه دوو او درو پيړيو کي حج د علم د حصول لويه ذريعه وه، د دنيا د ګوټ ګوټ څخه به د علم او فضل باکمال شخصيتونه د حرمينو شريفينو زيارت ته را جمع کيدل، او بيا به دلته د قرآن کريم او احاديثو، د فقهي او اجهتادي او نور علمي مسائل بيانيدل او مذاکرې به کيدلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي لا د شپاړسو (۱۶) کالو هلک يا هم تنکی ځوان وو، په اول ځل د خپل پلار سره په (۹۶) هجري سنه کي د حج زيارت ته ولاړی، ددې سفر په دوران کي يې د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د يوه صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره هم ملاقات وسو او د هغه د مبارکي خولې څخه يې دا ارشاد واوريدی، ارشاد مبارک: چا چي د الله (جل جلاله) په دين کي پوهه حاصله کړه، نو هغه ته په غم او فکر کي الله (جل جلاله) کافي وي، هغه ته به د داسي ځايه رزق ورکړي چي د هغه په ګمان کي به هم نه راځي.

ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپل ژوند کي څلور پنځوس (۵۴) حجونه کړي دي، ددې څلور پنځوسو سفرونو په دوران کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د باکماله علمي شخصيتونو څخه خپله استفاده کړې ده، او نور ته يې هم علمي فيض رسولی دی، او په دې ډول سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي او فقهي عظمت او محدثانه حيثيت تر ډيرو ليرو ليرو ځايونو پوري د ده (رحمة الله عليه) د پيژندګلوي سبب وګرځيدی.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په مکه معظمه کي د ملاقات تمنا حافظ ذهبي د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) د ملاقات په باره کي ليکي: امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) وايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شهرت خبري اوريدلي وې، او د ملاقات يې ډير خواهيشمند وم يو وخت په مکه معظمه کي ګورم چي د يو سړي د خولې څخه مي دومره قدر واوريدل چي ای ابوحنيفه ! ما په زړه کي وويل: چي ځه مراد دي قبول سوو، هم دغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی.

د امام ليث (رحمة الله عليه) او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا اولني اتفاقي ملاقات وو، ددې څخه وروسته يو ځل امام ليث (رحمة الله عليه) د سفر توښه برابره کړه او په دې ارادي سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ملاقات دپاره روان سوو، ددې ملاقات تفصيل د خپلي زماني فقيه عبدالرحمن بن القاسم (رحمة الله عليه) څخه واوری چي وايي: ما خپله د ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي يو ځل خبر سوم چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج په سفر روان دی، ما صرف د ده (رحمة الله عليه) سره د ملاقات په غرض د حج د سفر نيت وکړ، چي ولاړم نو په مکه معظمه کي مي ملاقات ورسره وسو، او په ډيرو مسائلو کي مي خبري ورسره وسوې، او ډيري مختلفي مسئلې مي ځيني وپوښتلې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه د استفاده کوونکو حال د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه د هغه په ژبه واوری...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه فرمايي: ما د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تماشه کړې ده، خلک به لکه پتنګان باندي راغورځيدل، ددې څخه دا معلومه سوه چي د حج په موقع کي به د حاضرينو د کبله په خلګو کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي بصيرت او مهارت څرګند سوی وو، که داسي نه وي نو د يو نامعلومه شخص څخه به څرنګه ګڼ شمير خلک د مسائلو د پوښتلو دپاره چاپيره وه، دباندي خو لا پريږده په خلوت کي به يې هم په آرامه ناستي ته يې نه پريښووی.

امام ابو عاصم (رحمة الله عليه) وايي: موږ د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) سره په مکه شريفه کي اوسيدو، د فقهي او احاديثو دومره ګڼ شمير پتنګان را جمع سوي وه، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نفس ورته تنګ سوو، او ويې فرمايل: آيا داسي څوک نسته چي د کور مالک ته ووايي چي دا خلک يو طرف ته کړي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم غر وو، امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو په علم کي پر نورو امامانو لوړ او د فقهي په علم کي تر نورو امامانو مخته وو، سبب يې دا وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابه کرامو شاګردي اختيار کړې وه، او ددې خبري څرګندونه امام صاحب (رحمة الله عليه) خپله څو واره کړې ده.

لکه په تاريخ بغداد کي د عباسي حکومت سر براه او جعفر منصور د وانيقي په دربار کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خولي څخه وتلي څرګنده خبري نقل کړي دي، ربيع بن يونس دا واقعه داسي بيانوي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د امير المؤمنين ابوجعفر منصور دربار ته ننوتی، په دربار کي عيسی بن موسی مخکي لا موجود وو، عيسی امير المؤمنين تهوويل: يا اميرالمؤمنين! نن د ټولي دنيا عالم دغه دی، ابو جعفر منصور د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: ای نعمانه! تا د چا سره سبق ويلی دی؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: اميرالمؤمنينه! ما د حضرت عمر فاروق، حضرت علی، عبدالله بن مسعود او د عبدالله بن عباس (رضي الله عنهما) څخه علم حاصل کړی دی، ابو جعفر منصور ورته وويل: ته خو د علم پر يو مظبوط غر ولاړ يې.

عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د علم مغز بللی دی، همدارنګه شيخ السلام ابن تميمة (رحمة الله عليه) هم د لوړي طبقې د محديثو علماؤو په جمله کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نوم ذکر کړی دی.

امام ذهبي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په حواله وايي: امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) يو علامه وو، او مکي بن ابراهيم د امام بخاري شيخ (رحمه الله) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني تر ټولو لوړ عالم وو. همداسي يو بل شيخ وايي: که چيري د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) علم د ده (رحمة الله عليه) د زماني د علماؤو د علم سره وتلل سي، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علم به پر درووند سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د امام حماد (رحمة الله عليه) ځايناستی سوو، د ابراهيم نخعي (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د خلګو سترګي امام حماد (رحمة الله عليه) ته په لاره وي، مګر د امام حماد (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د فقهي کور خالي پاته سوو، لکه د علم ډيوه چي مړه سوه، او هري خواته تور تم وو، که څه هم د حماد (رحمة الله عليه) زوی موجود وو، مګر تجربه يې نه درلوده، نو د درس او تدريس په برخه کي پاته راغلی او موسی بن کثير (رحمة الله عليه) هم حج ته تللی وو، ميدان خالي وو، په دې وخت کي د کوفې مشران، علمان او بزرګان سره راټول سول، په خپل منځ کي يې صلاح او مشوره وکړه، او په اتفاق سره يې امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته په جرګه سوه، چي د احاديثو د درس خالي سوی مسند سنبال کړي، او د اُمت د امامت دا درناوی قبول کړي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ډيره مجبوری سره دا وړانديز قبول کړي، مګر زړه يي مطمئن نه وو، په دې دوران کي يې يوه شپه خوب وليدی اخته دی چي د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) مبارک قبر کني.

ابن سيرين (رحمة الله عليه) چي د خپل دور لوی عالم او د خوبونو په تعبير کولو کي ډير ماهر وو، ددې خوب تعبير داسي راويستی: ددې خوب مقصد مړ علم ژوندی کول دي. امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته ددې خوب ليدل د زړه د اطمينان سبب جوړ سوو، او د زړه په مينه يې درس او تدريس شروع کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې شاګردان

امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) هم په مکه مکرمه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو د درس او د مذاکراتو د مجلسونو منظر او د حديث او فقهي د طالب علمانو ډلي ډلي راتلل ليدلي وه، امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د کعبي شريفي په حرم کي وليدل چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ناست دی، د مغرب او مشرق د اولس سره مصروفه دی فتواوي ورکوي، وروسته وايي: خلګ هم د هغې زماني خلګ وه.

د صدرالائمه مصنف د ابن مبارک (رحمة الله عليه) ددې بيان وضاحت داسي کوي: د ابن مبارک (رحمة الله عليه) مراد دا دی چي لوی لوی فقهاء او عقلمند خلګ به ډلي ډلي راتلل. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج د سفرونو څخه علاوه د سفاح د حکومت پوره څلور کاله او نهه مياشتي موده په حجاز کي تيره کړي وه، او په دې دوران کي د محدثينو او فقهاؤ دواړو ډلو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم څخه پوره استفاده کړې وه. حافظ ذهبي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه دوې ډلي استفاده کوونکي وې، يو د محدثينو او بله د فقهاؤ وه، دواړو ډلو به فيض ځيني حاصلوی.

د نسائي په حاشيه کي د حافظ ابن حجر په حواله سره ځينو امامانو دا قول نقل کړی دی: د اسلام په لومړيو امامانو کي د هيچا هم دومره د مجلس اهل او شاګردان نه دي په نصيب سوي، لکه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا چي وه، او څومره چي علماؤ د دوی او دوی د اصحابو او د شاګردانو څخه د ګرانو ګرانو آيتونو د تفسير، د مشتبه احاديثو حل، د مستنبطه مسائلو تحقيق، د قضا د فيصلو او د احکاماتو په لړ کي چي څومره استفاده کړې ده، دومره يې د بل چا څخه نه ده کړې.

په مسند خوارزمي کي راغلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي څه وخت د خپل اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) پر ځای په کوفه کي په جامع مسجد کي د درس په مسند کښينستی نو زر (۱۰۰۰) تنه شاګردان پر راچاپيره ناست وه، چي څلوېښت (۴۰) کسان په کښي داسي محدثين او فقهاء وه، چي د اجتهاد درجه ورته حاصله وه، او په دې خبره به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ډير د فخر حالت وو، او د دوی په ليدو به يې اکثره وخت دا خبره کوله: تاسو زما راز داران او غم شريکان ياست، ما د فقهي آس په واګو او زين سره اماده کړی دی، د سفر دپاره تيار دی تاسي خپل ديني او علمي سفرونه پر کولای سی، په کار ده چي تاسي زما مرسته وکړی ځکه چي زه خو د خلګو دپاره د دوږخ پل يم چي پر ما تيريږی او راتيريږی، او ټول زور يې پر ما باندي دی، يعني خلګ خو به د تقليد په سبب د ذمه واری څخه خلاص سي، ځکه که چيري د اجتهاد او احکامو په جوړښت کي معمولي کمي هم راغله، نو پوښتنه به يې زما څخه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس حلقه يو عظيم الشانه علمي مجلس ګڼلای سوو، چي يو طرفه ته په کښني کي عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) او حفص بن غياث (رحمة الله عليه) غوندي د لوړي مرتبې محدثين موجود وه، او بل اړخ ته د ابو يوسف، محمد بن حسن، زفر او د حسن بن زياد غوندي فقهاء ناسته او ولاړه کوله، همداسي د فضيل بن عياض او داود طائي غوندي عابدان، زاهدان او اولياؤ الله هم ددې مجلس غړي وه.

محديثنو عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) د (امير المؤمنين فی الحديث) په لقب سره ياد کړی دی، دی د حديثو د فن ځلانده ستوری دی او د لوړو مرتبو په عالمانو او امامانو کي ياديږي، په صحيحينو بخاري او مسلم کي د ده (رحمة الله عليه) د روايتونو شمير سوونو ته رسيږي دی د روايت د فن امام ګڼلای سوو. عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په فرمايل: ما ته چي څونده فيض رارسيدلی دی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د امام سفيان ثوري (رحمة الله عليه) د صحبت څخه رارسيدلی دی.

بخاري (رحمة الله عليه) په خپل کتاب رفع يدين کي ليکي: امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) د خپلي زمانې تر ټولو لوی عالم وو، که چيري خلګو د نورو کم علمه علماؤو پر ځای د ده (رحمة الله عليه) اتباع کولای، نو دا به ډيره غوره وای، خپله امام ابن مبارک (رحمة الله عليه) فرمايي: که چيري الله سبحانه وتعالی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) په وسيله زما فرياد نه وای اوريدلی، نو زه به د عامو اشخاصو غوندي يو شخص وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابو حنیفه (رحمة الله علیه) د درس د حلقې مقبولیت

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د درس حلقه لکه مقناطیسي ساحه یوازي طلباء نه بلکي لوی لوی علماء او د فنونو اُستاذان یې هم ځان ته راجلب کړل و دې حلقې ته، چي په کښي د مسعر بن کدام او د اعمش نومونه د ذکر وړ دي. د مختلف علاقو او لیري لیري ملکونو څخه ټولی ټولی طلبان راتلل شروع سول، د کوفې د درس حلقې ډکي سوې، د مکي، مدیني، دمشق، بصري، واسط، موصل، جزیرې، نصیبین، رحلې، مصر، یمن، یمامې، بحرین، بغداد، اهوا، کرمان، اصفهان، حلوان، همدان، استرآباد، ری، قوس، ذوامغان، طبرستان، جرجان، نیشاپور، سرخس، بخارا، سمرقند، کس، صغار، ترمذ، هرات، نهسستار، الزام، خوارزم، سیستان، مدائن، مصیصه، حمص او داسي نورو... ځاینو خلګ به په دې درسي حلقه کي شامل وه.

د حدیثو په علم کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مهارت او عظمت د احادیثو په رڼا کي د ژوند د مسائلو حل کولو اهمیت او صلاحیت اندازه ددې څخه معلومیږي، چي ګڼ شمیر د احادیثو د علم عاشقان د احادیثو د اوریدلو په غرض به په درسي حلقه کي سربخوده ناست وه.

ابن حجر عسقلاني (رحمة الله علیه) فرمایي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په درسي حلقه کي د احادیثو د اوریدلو په غرض چي کم د احادیثو مشهوري هستی موجودي وې په هغو کي حماد بن نعمان، ابراهیم بن طهمان، حمزه بن حبیب، زفر بن هذیل، قاضي ابو یوسف، عیسی بن یونس، وکیع، یزید بن زائع، اسد بن عمر، خارجه بن مصعب، محمد بن حسن الشیباني، مصعب بن مقدام، ابو عبدالرحمن مقري، ابو نعیم، ابو عاصم او نو ګڼ شمیر د علم خاوندان (رحمة الله علیهم) شامل وه. حافظ ابو المحاس شافعي (رحمة الله علیه) د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شاګردانو شمیر نهه سوه اتلس (۹۱۸) ښوولی دی، او د ټولو نسب نامې یې بیان کړې.

امام مکي ابن ابراهیم (رحمة الله علیه) د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګرد او د امام بخاري (رحمة الله علیه) اُستاذ دی امام بخاري (رحمة الله علیه) په خپل صحیح کي د دوه ویښتو ثلاثیاتو څخه یوولس ثلاثیات د امام مکي بن ابراهیم (رحمة الله علیه) په سند روایت کړی دی، ګویا امام بخاري (رحمة الله علیه) په خپل صحیح کي د پاخه سند سره د ثلاثیاتو د لیکلو شرف د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شاګردانو په برکت موندلی دی، د امام بخاري (رحمة الله علیه) په بیان کړل سوو سندونو کي اکثره بزرګان د حنیفي مسلک دي، بلکي که داسي وواېو نو بې ځایه به نه وي چي د کومو بزرګانو د برکته چي د صحاح لوړه مانی ولاړه ده، په دوی کي ګڼ شمیر د هغه حضراتو څخه دي، چي د حدثیو په علم کي یې بیله واسطې مستقیماً د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردان دي، د ده (رحمة الله علیه) په شاګردانو کي اته ویشت (۲۸) داسي شاګردان وه، چي هر یو په کښي د قضاء او افتاء د مسند اهل وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو خواته د نبي كريم (صلى الله عليه وسلم) دا فرمان دى چي فرمايي: زما اُمت به په گمراهي كي هيڅ چيري سره يو ځاى نه سي، او بل خواته د پورته بيان كړل سو حقائقو په رڼا كي د حديثو د علم او د فقهي د حاصلولو دپاره د ټولي اسلامي نړۍ سترگي وه ده (رحمة الله عليه) ته وې، د اسلامي ملت اكثره د علم اهل او د فضل و كمال اهل د استفادې دپاره ځيني چاپيره به ناست وه، او د عوامو په زړونو كي يې د وخت تر خليفه زيات آثر درلودى، د علم تږي به راتلل او په ماړه نس به بيرته ځيني تلل يعني په علمي برخه كي به يې يو څه ځيني ترلاسه كول.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه ليريوالى د علم څخه ليريوالى دى: كومو خلگو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مخالفت د خپل ژوند مشغولتوب گرځولى دى، ابن مبارک (رحمة الله عليه) داسي خلگو ته بې وقوفان ويلي دي، او وايي: كه چيري ما د ځينو بې وقوفانو خبري منلي واى، نو زه به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته نه واى نږدې سوى، او نن به زه د علومو د معارف څخه بې برخي پاته سوى واى، بلكي كه داسي ووايم نو بې ځايه به نه وي چي د علم په طلب كي په ټولي خوارى او سختى به عبث او لكهونه پيسې به مي بې ځايه مصرف سوي واى. ابن مبارک (رحمة الله عليه) يو ځل د احاديثو درس وركوى د درس په دوران كي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو روايت بيان كړى، يو كس اعتراض پر وكړي، ابن مبارک (رحمة الله عليه) سخت په غوصه سوو، او ويې فرمايل: اې خلگو! ستاسو ددې خبري څخه څه مقصد دى؟ چا ته چي الله سبحانه وتعالى لوړه مرتبه وركړې ده هغه لوړ دى، او الله (جل جلا له) چي څوک عزتمند كړي هغه به تل عزتمند وي.

ځيني داسي خلگ هم تير سوي دي چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د محدثانه، مجتهدانه او قائدانه مرتبې څخه انكار كړى دى، د هغو گډوډي خبري چي د عظيم محدث ابوعصمه سعد بن معاذ (رحمة الله عليه) تر غوږه ور ورسيدې، چي گڼ شمير خلگ عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مقابل كي د ډير علم خاوند گڼي، نو هغه وفرمايل: كم خلگ چي ابن مبارک (رحمة الله عليه) امام گڼي او ابن مبارک (رحمة الله عليه) چي خپله كم عظيم شخصيت ته امام وايي او د هغه اقتدا يې د ځان دپاره سعادت گڼلى دى، نو كه دا خلگ هغه ته امام نه وايي نو ددې مثال د شعيه گانو په شان دى، كم چي دوى حضرت على (كرم الله وجه) امام گڼي، مگر حضرت على (كرم الله وجه) چي درې تنه خلفاء راشدين خپله امامان گڼي، شعيه گان بيا دوى درې خپل امامان نه گڼي او انكار ځيني كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوړ مقام په احاديثو او روايت کښې

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اوله سره ځخه د کوفې د شاوخوا ځخه چي د حديثو ځومره ذخيره وه، هغه يې خپل په سينه کي ځای پر ځای کړه. د يحيى بن آدم (رحمة الله عليه) وينا ده وايي: يقيني خبره ده چي نعمان د کوفې د ښار ټول حديثونه جمعه کړي وه، او دا يې بيا طريقه وه چي د کوفې ښار ته به يو نوموتي محدث تشريف راوړي، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د طالبي په جامه کي به ورتلی حاضريدی او پوښتني به يې ځيني کولې. د لوی محدث امام نظر بن محمد مرزوي (رحمة الله عليه) وينا ده وايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ځخه ماسيوا د حديثونو سره زيات ملاتړ کوونکی نه ليدلی، يو وار موږ د کوفې په ښار کي ناست وو، چي يحيى بن سعيد او هشام بن عروة او سعيد بن ابي عروبه راغلل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) موږ ته وفرمايل: ګوری ددې حضراتو ځخه داسي ځه سته چي موږ يې ځيني واورو.

امام نظر (رحمة الله عليه) چي کم نومونه واخيستل ددې ځخه دا معلوميږي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديث لټون د داسي کسانو ځخه کړی دی، کم چي دوی د رواياتو په فن کي پاخه او په جمع کولو کي د احاديثو وتلي کسان وه، او په اسلامي نړۍ کي يې نومونه د نوموتو علمانو ځخه وه، دا خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اخلاص جذبه او د طلب شوق وو، چي الله (جل جلاله) ده ته همدارنګه صلاحيتونه، د احاديثو لويه ذخيره، د فقهي احکام، اجتهادي صلاحيت او د کره والي ډاډ ورکړی وو. حافظ اسرائيل بن يونس (رحمة الله عليه) فرمايي: نعمان ځومره غوره انسان وو، چي د فقهي کمه مسئله به په حديث کي وه، هغه به يې پياد وه.

د السيره الکبری مصنف حافظ محمد بن يوسف الصالحي په خپل مشهور کتاب عقود کي ليکي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په لويو نوموتو حافظانو کي حساب وو، که د ده (رحمة الله عليه) د احاديثو علمي مرکزونه نه وای، نو د فقهي مسئلي به هم نه وای. حافظ محمد ابراهيم الوزير (رحمة الله عليه) په ډير ښه شان سره اعتراف کړی دی او فرمايي: يقيناً د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علم او فضليت متواتر دی، او پر دې باندي ټول متفق دي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي فقهي مسائلو او اجتهادي کمالونو په توګه د محدثينو د سر تاج د فقهاؤو سراج محدثين امام الجرح والتعديل يحيى بن سعيد القطان (رحمة الله عليه) داسي قسم اخلي او فرمايي: په خدای (جل جلاله) قسم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې اُمت کي ځه چي د الله سبحان وتعالی او د هغه د رسول (صلی الله عليه وسلم) ځخه راغلي دي، په هغه کي تر ټولو لوی عالم دی.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مقام د حديث په روايت کښې: ځوک انکار کوي؟ ټول خلګ په دې پوهه دي چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زمانه د خيرالقرون يعني صحابه وو ته نږدې زمانه وه، چي په هغه وخت کي د راويانو راز فاشي هم دوندي نه وه، مګر امام اعظم ابوحنيفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رحمة الله علیه) په خپله چې ځومره باسنده احادیث موندلي دي حاصل کړي یې هم دي، او د خپل وخت پر نورو محدیثنو د احادیثو په اخیستو یعني په قبلولو کې په لوړ مقام کې ځای درلودی.

د هغه زماني یو مشهور محدث امام مسعر بن کدام (رحمة الله علیه) فرمایي: ما د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره یو ځای د احادیثو علم حاصلوی، هغه پر موږ ټولو غالب وو، او کله چې به په پرهیزګاري کي مشغول وو، نو په ټولو کي به ډېر تقواداره وو، او چې فقه به مو ورسره کول، نو هغه مقام یې تاسو وینی. کامل محدث شیخ السلام امام عبدالرحمان مقري (رحمة الله علیه) فرمایي: امام مقري (رحمة الله علیه) کله به چې د هغه څخه روایت کوی، نو فرمایل به یې: موږ ته شاهن شاه حدیث کړی دی.

پر خلګو باندي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ځومره لوی احسان دی سنت او فقه یې ساتلي دي، د امام عبدالله بن داود (رحمة الله علیه) څخه یې واوری: پر اسلامي اُمت باندي دا خبره واجبه ده چې خپلو لمنځونو کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته دعاګاني وکړي، او ویې وویل: په تحقیق سره ذکر سوي دي، چې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د دوی دپاره فقه او سنت محفوظ کړی دی، یعني ساتلی یې دی.

قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه) چې یحیی بن معین (رحمة الله علیه) صاحب الحدیث ورته وایي، فرمایي: کله چې به د هغه رایه قائمه سوه، نو زه به د درس د حلقې څخه ولاړ سوم، او د کوفې د ښار محدثینو ته به ولاړم د مسئلو سره سم به مي حدیثونه پوښتل، بیا به راغلم او هغه به مي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وړاندي کړل، هغه به ځیني قبلول او د ځینو په هکله به یې ویل: دا صحیح نه دی، ما به پوښتنه وکړه: ولې؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به وویل: د کوفې په ښار کي چې ځومره علم دی هغه ماته معلوم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط د احاديثو په رواياتو، قبلولو او ردولو کښي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه اولنی کس دی چي د زماني د اهل د طعنو او پيغورنو د کبله يې اُمت ته د احاديثو د صحيحوالي او نه صحيحوالي علايم ايښي او ټاکلي دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د حديث په قبوليت کي د څومره احتياط څخه کار اخستی دی، په دې باره کي د امام سفيان ثوري (رحمة الله عليه) تصديق واوری چي وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم په حاصلولو کي زيات احتياط کوونکی او د الله سبحانه وتعالی د حدونو د بې حرمتي څخه ټينګ ساتوونکی وو، او هغه احاديث به يې قبلول چي هغه به د درنو او قوي راويانو څخه نقل سوي وه، او د رسول (صلی الله عليه وسلم) د آخرني څخه آخري فعل به يې قبلوی، او په دغه کار سره يې د کوفې علماء موندلي وه، مګر بيا هم قوم پر ده باندي طعن ويلی دی، الله سبحانه وتعالی دي د هغو ټولو مغفرت په نصيب کړي. د عراق د علاقې مشهور محدث حافظ امام وکيع بن جراح (رحمة الله عليه) فرمايي: يقيناً امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په احاديثو کي دومره د احتياط څخه کار اخيستی دی، چي د نور محدثينو په کار کي دومره احتياط نه ښکاري.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصول د رواياتو په قبلولو او ردولو کښي: اولنی اصل قرآن کريم دی، او دوهم اصل حديث دی، مګر د حديث په موضوع هغه وخت روايت قبليږي چي هغه بيخي يقيني او صحيح بنياد ولري، او د واقعې سره سم وي، د ضبط او نقل په لحاظ سره صحيح او قوي وي. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د هغه احاديثو سره دليل نيوی، کم چي به په دغه پيمانې سره د قوي راويانو په لړيزه خپورنه کي راتلل، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) موقف وو، او کلک پر ولاړ وو. په دې لړ کي د توضيح الافکار ليکوال د امام ثوري (رحمة الله عليه) په حواله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دغه موقف ته اشاره کړي ده داسي يې بيانوي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به هغه احاديث قبلول چي د هغه په نزد به صحيح وه، او د قوي راويانو څخه به نقل سوي وه، د رسول (صلی الله عليه وسلم) آخرنی عمل به يې خپلوی، يعني قبلوی يې.

د روايتونو په رد او قبول کي چي عامو محدثينو کم شرطونه ليکلي دي، هغه دا دي چي نقل کوونکی راوي به عاقل، بالغ، د ښې حافظې او د عدالت د صفاتو خاوند به وي، حافظ ابن صلاح دا د جمهورو اجماعي فيصله ګرځولې ده، حافظ ابن کثير تقيظ په کښني اضافه کړی دی، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د روايت په قبلولو کي ددې شرطونو څخه علاوه يو شرط بل هم اضافه کړی دی، هغه دا چي که د روايت تعلق د اسلامي نړۍ د علمي ژوند سره وو، نو دا خبره ضروري ده چي راوي دي يو نه وي، بلکي د صحابي څخه چي روايت نقل کوي دا دي پوره جماعت وي، او جماعت دي داسي وي چي ټول به نيکو کاره وي، او عبادت ګزار دي هم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه عبدالوهاب شعراني (رحمة الله عليه) ليکي: کم حديث چي د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) څخه نقل سوی وي، پر هغه باندي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا شرط ايښی دی چي دغه حديث د صحابي څخه بايد داسي جماعت نقل کړی وي چي نيکو کاره او پرهيز ګاره به وي. په هر حال امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو په رد، قبلولو او د صحت په لړ کي يو داسي ميزان جوړ کړی دی، چي نور محدثين ځيني تير سوي نه دي، د روايت د شرطونو معيار او ميزان په لټون کي د دريمي پيړۍ د محدثينو په نسبت په زيات احتياط سره مخته ته تللی دی.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د قبوليت کم شرطونه ذکري کړي دي، هغه په اصول السرخسي کي ۱ جلد ۳۶۴ صفحه، کشف السرار، شرح، اصول بزدوي، التقرير، او ددې شرحه، مسلم او ددې په شرحه کي د خبر الحاد په بحث کي په تفصيل سره ذکر دي. شيخ مصطفي سباعي په خپل مشهور تصنيف (السنة ومکانتها في التشريع الاسلامي) کي ښه په ترتيب ذکر کړي دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث قبلولو شرطونه:- ۱: د شرعي حکمونو دپاره چي کم اصول يعني دليلونه دي د هغه د لټون او تحقيق څخه وروسته چي کم اصول د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نزد يقيني دي، د هغه سره يو خبر يعني خبر واحد ټکر نه دی په کار، ځکه کله چي به د دغو اصلو سره يو خبر مخالف راغلی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پريښوی به يې، ځکه چي قاعد دا ده چي کله دوه دليلونه ذکر سي، نو په قوي دليل باندي به عمل کيږي، نو په دې وجه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو خبر ته ترجيع نه ورکوله.

۲: د قرآن کريم د عامو حکمونو او ښکاره آيتونو سره يو خبر يعني خبر واحد نه سي متصادم کيدای، مګر کله چي به يو حديث يعني خبر واحد د ظاهر کتاب سره نه جوړيدی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به عمل په ظاهر د کتاب يعني قرآن کريم سره کوی، او حديث به يې پريښوی، ځکه چي کتاب الله قطعي دی او خبر واحد ظني دی، په دې ځای کي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر قوي لا پر قوي دليل باندي د عمل کولو اصول اختيارول، او که چيري به يې يو حدايث داسي پيدا کړی چي هغه به د قرآن کريم د يو مجمل حکم دپاره بيان سوی وو، يعني د هغه مراد او مقصد به پټ وو، او هغه پټ مراد به يې ښکاره کوی، يا به د يو نوي حکم دپاره د نص ښکاره دليل وو، د داسي حکم دپاره چي په قرآن کريم کي به ظاهر نه وو، نو داسي حديث که څه هم چي يو خبر هم نه وي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به قبلوی، وجه يي دا ده چي په دې دواړو صورتو کي حديث د قرآن کريم سره متعارض نه دی.

۳: خبر واحد د يو مشهور حديث څخه مخالفت نه دی په کار او برابره خبره ده، که هغه قولي وي او يا فعلي وي، چي چيري به يو حديث د مشهور سنت مخالف وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د قوي دليل لاندي پريښوی، ځکه چي مشهور حديث د خبر واحد څخه قوي او صحيح وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴: يو خبر واحد د بل خبر واحد سره متعارض نه دى په كار، كه چيري متعارض به سو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د ترجيح د طريقو پر بناء سره يو پريښوى او بل به يې قبلوى، د ترجيح طريقې دا دي چې د دواړو حديثونو راويانو ته به يې كتل چې دواړه صحابه وه، نو د هغو پوهه به يې كتله چې كم به فقهيه عالم وو، او كم به فقهيه نه وو، كم ځوان وو، او كم سپين ږيرى وو، دا احتياط به يې ځكه كوى چې تر خپله وسه پوري د غلطلي څخه وساتل سي.

۵: راوي به د خپل روايت كړل سوي حديث خلاف عمل نه كوي، داسي وخت كي به هم هغه به هغه حديث پريښوى، لكه: د ابوهريرة (رضي الله عنه) والا حديث چي سپى لوى مسحه كړي، نو اووه واره پريمينځل غواړي او خپله د ابوهريرة (رضي الله عنه) فتوا ددې څخه خلاف وه، هغه به د عامي ګندګي غوندي پريولى درې ځلي پريولولو فتوا وركوله.

۶: په حديث كي دي داسي څه حصه جلا نه وي، چي صرف په دغه حديث كي وي او په بل حديث كي دي نه وي، هغه كه په متن كي وي او كه په سند كي په داسي صورت كي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه يو حديث په عمل كي راوستى چي زياته حصه به په كښني نه وه، او زياتي حصي والا حديث به يې پريښوى، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دا طريقه سره كار د الله سبحانه وتعالى په دين كي په بې حده احتياط باندي منبي وو.

۷: په خبر واحد كي دي داسي حكم نه وي، چي د هغه تعلق دي د عموم بلوي سره وي مطلب دا چي ټول اولس دي په كښني اخته وي، او د هغو د ضرورت وړ وي، دا ځكه چي په داسي صورت كي دا حديث مشهور يا متواتر په كار وو، او ددې راويان هم ګڼ په كار وه، او دا خو د يو روايت كوونكي څخه نقل دى، نو دا د ده د كمزورى دليل دى، ځكه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي حديث په عمل كي نه راوستي يعني نه به يې قبلوى.

۸: چي حديث خبر واحد د يو صحابي څخه روايت وي، په داسي حال كي چي ددې حديث په حكم كي د صحابوو (ضي الله عنهما) په مينځ كي اختلافات تير سوى وي، خو يو صحابي هم دغه حديث په دليل كي نه وي نيولى، دا نه نيول ددې حديث د نه ثابتوالي دليل دى، كه چيري داسي نه وي نو په كار وه چي يو نه يو صحابي خو دليل پر نيولى واى، پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه كوى.

۹: خبر واحد دي داسي وي، چي سلفو او صالحانو، صحابوو او تابعينو كي هيڅا اعتراض نه وي پر كړى، ګنې د صحابوو يا تابعينو په حديث باندي طعن لګول ددې خبري دليل دى، چي دا حديث معتبر نه دى پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه كوى.

۱۰: كله چي به اخبار احاد يعني يوازي خبرونه د شرعي حدونو او د سزاوو سره وابسته وه، مګر په روايتونو كي به د يو بل څخه بدل وه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په هغه روايت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمل کوی، په کم یوه کي چي به د کمي سزا حکم سوی وو، او نور به یې پرینوول ځکه چي په منونکو اصولو کي دا هم دي یعني: شرعي سزاګاني معمولي شبهې سره هم پورته کیږي.

۱۱: د روایت کوونکي حافظه دي د اوریدو د وخت څخه واخلي د حدیث ادا کولو یعني نورو ته د اورولو پوري دي پخه وي، او په دغه مینځ کي به په کښې هیره نه وي راغلې، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به داسي راوي چي حافظه به یې کمزوري وه، د هغه روایت نه قبلوی او نه به یې په عمل کي راوستی.

د یو مجتهد دپاره چي د هغه کسب دا وي چي د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) احادیثو څخه شرعي مسئلي راوباسي، دا ټول شرطونه بې حده ضروري دي، تر څو چي یې دا شرطونه په خیال کي نه وي راوستلي، نو مجتهد خپله فریضه د تفصلي دلائلو څخه شرعي حکمونه رایستل یعني: د مسئلو کسب نه سي پوره کولای، هغه که امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دی یا امام مالک (رحمة الله علیه) دی، یا امام شافعي (رحمة الله علیه) دی، یا امام احمد بن حنبل (رحمة الله علیه) دی، مګر محدثین حضرات ددې څخه دباندي وتلي دي، ځکه چي د هغو کسب صرف دا دی صحیح احادیث د غیر صحیح احادیثو څخه جلا کوي او یو ځای کوي یې، بلکي د محدثینو دپاره دا شرطونه د هغو په کار کي خلل جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د لويو فقهاؤو او مشهورو محدثينو شاهدي

امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د تفسر او حديثو په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه لوی عالم نه دی ليدلی. د سفيان بن عنينيه (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي په علم کي (اعلم الناس) دی. يحيی ابن آدم (رحمة الله عليه) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زمانې د ټولو محدثينو مشورې په ياد ساتلي وې. حسن بن زياد (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) (۴۰۰۰) څلور زره احاديث روايت کړي دي، (۲۰۰۰) دوه زره يې د حماد (رحمة الله عليه) څخه او (۲۰۰۰) دوه زره يې د نورو شيخانو څخه روايت کړي دي. خارجه بن مصعب (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په وړاندي راتلو سره به د هغه علم او پرهيزګاري د وجهي څخه به د بنده حالت داسي سو چي د خپل نفس حقير ګڼلو سره به عاجزه هم سو، يعني عاجزي به يې اختيار کړه.

د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وينا ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مخالفت داسي کس کولای سي، څوک چي د ده (رحمة الله عليه) څخه په قدر او علم کي جلا وي، مګر داسي کس څوک دی؟. امام مالک (رحمة الله عليه) د امام شافعي (رحمة الله عليه) د پوښتني په جواب کي وفرمايل: سبحان الله ! امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عجيبه شخصيت وو د هغه ثاني ما نه دی ليدلی. د خلف بن ايوب (رحمة الله عليه) قول دی فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو نادر الوجود يعني د کم څخه کم موجوديدونکی شخصيت دی، علم د الله (جل جلاله) د طرف څخه حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) ته راغلی دی، بيا صحابؤو ته بيا تابعينو ته او ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه ملګرو ته چي په برخه سوی يې دی. د حافظ محمد ابراهيم فاني وينا ده: نه وينم په دنيا کي برابر څوک ستا د حسن، پيښيږي دا اداء او دا چال د يو نيم کس.

فضل بن موسی (رحمة الله عليه) وايي: موږ د حجاز او د عراق علمي مجلسونو ته تللي او راغلي يو، يعني تګ راتګ مو سوی دی، مګر کم برکت او نفع چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مجلس کي وه، هغه په نورو مجلسو کي نه وه. حضرت وکيع محدث (رحمة الله عليه) چي د امام بخاري (رحمة الله عليه) په سترو شيخانو کي دی، په يو مجلس کي يې يو حديث مخته بيان سوو، چي مضمون يې ډير سخت وو، حضرت وکيع (رحمة الله عليه) ولاړ سو او په سړه ساه يې وفرمايل: د پښيمانتيا څخه څه فايده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چيري دی چي هغه به دا مسئله حل کړې وه. د امام ابو داود (رحمة الله عليه) قول دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت امام دی. د امام اعمش (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي مسئلي په ياد وې، چي نه د ابن سيرين (رحمة الله عليه) نه د حسن بصري (رحمة الله عليه) نه د قتادة (رحمة الله عليه) نه د فلاني او فلاني او نه د بل چا په ياد وي. امام مقاتل وايي: ما تابعين او تبعي تابعين ډير ليدلي دي، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) غوندي هستي مي په کښي نه ده ليدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمان دی فرمايي: خلګ په فقه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عيال دي، ځکه چي زه د هغه څخه زيات ځوک فقيه نه وينم او ځوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه ونه لولي هغه به نه عالم جوړ سي او نه فقيه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د احادیثو د کموالي په خاطر تهمت ویل

په دنیا کي داسي خلک هم سته چي هغو د حدیثونو د کمي په لړ کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیث پوهي او د فقهي پوهي مرتبه په غشو ولي، ممکن دوی د حنیفیت د لاري د بندیدو کوښښ کوي او په دې کوښښونو اخته دي، مګر که سړی فکر وکړي نو د روایتونو کمي خو عیب نه دی، نه د شرمندګي خبره ده او نه دا یو قانون دی که چا لږ روایتونه نقل کړي وي، نو هغه به د فقهي عالم او مجتهد نه وي، که داسي سي نو د حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) څخه ټول (۵۴۵) پنځه سوه پنځه څلویښت روایتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه د نبوت په شپږم کال اسلام قبول کړی دی، او ټول عمر یې د نبوت په دوران کي تیر کړی دی.

همداسي د حضرت علی (کرم الله وجه) څخه (۵۸۶) پنځه سوه شپږ اتیا روایتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه خو د اول څخه په اسلام کي وو، یعني د اسلام د شروع څخه مسلمان سوی وو، او د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) سره یې څلورویښت کاله یو ځای تیر کړي وه، دغسي حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) (۲۲) دوه ویښت کاله د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په خصوصي ملګرتیا او خدمت کي تیر کړي وه، مګر بیا هم صرف (۸۴۸) اته سوه اته څلویښت روایتونه نقل کړي دي. نو اصل خبره همدا ده چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت علی (کرم الله وجه) او حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، به هر یو روایت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته منسوب وی، او په دې کي به یې د ډیر احتیاط څخه کار اخیستی، دپاره ددې چي د کمي او زیاتوب په سبب د عذاب د حقدارانو طرف اختیار نه کړي، نو په دې سلسله کي به یې د ستني د سپم په اندازه یې نقص هم نه سوای زغملای، ځکه د دوی څخه لږ لږ روایتونه را نقل سوي دي.

البته دې حضراتو چي د هر څومره روایتونو قدرت درلودی هغه یې د معلوماتي مسئلو او فتواو په شکل عام اولس ته وړاندي کړي دي، لکه څنګه چي په (الاصابه) کي راغلي دي: حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت علی (کرم الله وجه) ، حضرت ابن عباس (رضي الله عنه)، عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما)، حضرت زید بن ثابت (رضي الله عنه) او حضرت ام المؤمنین عائشه صدیقه (رضي الله عنها) فتواوي دومره ډیري دي، چي د هر یوه د فتواو څخه یې لوی او درونند کتاب جوړیدای سي.

قاضي عیاض (رحمة الله علیه) په مدراک کي بیان کړي دي فرمایي: یو ځل په مدینه منوره کي د امام مالک (رحمة الله علیه) او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ملاقات اوسوو، تر ډیره حده یې خبري سره وکړې وروسته چي امام مالک (رحمة الله علیه) د هغه مجلس څخه راووتی په خولو کي لوند خیشت وو، لیث بن سعد (رحمة الله علیه) پوښتنه ځیني وکړه: څه کیسه ده چي په خولو کي ډوب یې؟ امام مالک (رحمة الله علیه) جواب ورکړی: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره مي یو څه انداره مناظره وکړه ددې امله مي بدن لوند خیشت دی، بیشکه ای مصري! چي دا درونند فقیه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسي امام شافعي (رحمة الله علیه) ته داسي قولونه منسوب سوي دي، چي په هغه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) کم پهمي ته اشاره سوې ده، مګر دا قولونه سراسر بي بنياده دي، ځکه چي امام شافعي (رحمة الله علیه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) قدر پيژندلی دی، امام شافعي (رحمة الله علیه) د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله علیه) په ذريعه سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د فقهي څخه فايده اخيستي ده، او د هغه د اجتهادي علومو څخه يې ښه استفاده کړي ده، کله چي دري کاله وروسته بغداد ته تلی نو ويې فرمايل: زه د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله علیه) څخه د اوښ د پيټي د بار په اندازه علم د ځان سره وړم. امام شافعي (رحمة الله علیه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د شاګردانو احسان مند لا هم دی، نو دا به څنګه ومنل سي چي هغه (نعوذ بالله) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) په باره کي غلطه رائي ښکاره کړي، بلکي د امام شافعي (رحمة الله علیه) دا مقعوله خو د هر چا پر ژبه جاري ده چي فرمايي: خلګ د فقهي په علم کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) عيال دی.

د خطيب بغدادي د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: خطيب بغدادي د اوله سره څخه په تاريخ کي د بغداد د امامانو او فقهاؤو ته درواغجن او بي بنياده اقوال منسوب کړي دي، د نموني په توګه يې يو مثال ذکر کوم چي دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د حديث پوهي په لړ کي يتيم وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) په حديث پوهي کي بيخي ګوډ وو، هغه د حديثونو مالک نه وو، نه ورسره د رائي حق وو، او نه څه حديث، څونده حديثونه چي يې روايت کړي دي، هغه يو نيم سل (۱۵۰) دي، خو په نيمو کي خطاء وتلي دي. د سنتو مخاليفينو، د حديثو منکرينو او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) حاسدينو هميشه په خپلو تقريرونو او ليکونو کي د خطيب بغدادي دا بي بنياده تهمتونه ويلي او ليکلي دي، بعضو تاريخ پوهانو د دوښمني او خوښي په توګه په خپلو ليکونو، تاريخونو، او رسالو کي نقل کړي دي.

د ابن خلدون د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: ابن خلدون په خپله تاريخي مقدمه کي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) څخه چي کم روايتونه نقل دي ويل سوي دي، چي صرف (۱۷) اوولس دي. دا کم تهمتونه چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) باندي ويل سوي دي، په حقيقت کي دا بي بنياده دي، مخکيني بحثونه چي ذکر سوي دي هغه بسنه کوي، مګر د لا ښه وضاحت او حقيقت ځرګندولو دپاره څو نور بحثونه هم ضروري دي، چي يادونه يې بايد وسي.

۱: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) خو د اسلامي او ديني نړۍ د سر تاج، منل سوی امام او قوي مجتهد دی او دا کمه پټه خبره نه ده، چي منونکي او نه منونکي يې ټوله مني، بلکي د تاريخ بغدادي د اقوالو نقل کوونکي يې هم مني، مګر دلته سوال دا پيدا کيږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د حديثو په پوهه کي علم نه درلودی او صرف اوولس (۱۷) حديثونه يې په ياد وه، نو بيا ولي دی نورو لويو لويو مجتهدينو د هغه د اجتهاد لوړ ګڼلی دی او قدر يې کړی دی؟ د هغه د فقهي مسئلو حصول، قدر او عزت يې ولي کړی دی؟ د خپرولو بهير يې ولي جاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی دی؟ او بیا فقه په داسي شکل کي وه، چي د هغې دپاره د حدیثو د علم بنیاد نه وو جوړ سوی چي څوک پرې نازیدلي وای، مګر نن ولي دغه فقه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته منسوبیږي؟

۲: لویو لویو امامانو او د دین پوهانو چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مسئلې پوره وکتلې، نو په سوونو مسئلې او حکمونه یې د صحیح حدیثونو سره یو شان وموندل، په دې لړ کي د قاموس شارح سید مرتضی زبیدي د حنفي فقهي کوچني حکمونه چي د احادیثو سره برابر دي، په خپل مشهوره لیک (الدر رالمنیفه في ادلة ابی حنیفه) کي په کتابي شکل سره را ټول کړل. نو اوس سوال دا دی چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کم پوهي په صورت کي د هغه څخه را نقل سوي مسئلې ولي د صحیح احادیثو سره یو شان دي؟.

۳: امام ابن ابی شیبه په خپل لیک کبیر کي داسي مسئلې (۱۲۵) یوسلو پنځویشت ذکر کړي دي، چي په هغو کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د صحیح حدیثونو معیار ته نه دي رسیدلي، نو که د ابن ابي شیبه دا خبره ومنل سي، نو خبره به ښه واضح سي یعني مطلب به داسي چي د دغو یوسلو پنځویشت مسئلو څخه علاوه چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څومره مسئلې دي، چي په یوه روایت کي (۸۳۰۰۰) درواتیا زره او د بل روایت مطابق (۱۲۰۰۰۰۰) دولس لکهه دي، هغه به صحیح او د احادیثو سره سمي وي او په دې سره خبره نوره هم قوي سوه، هغه دا سي چي دولس لکهه مسئلې سمي او سلامتي پاته سوې، نو د هغو مسئلو د خاوند سره به د احادیثو ذخیره هم ډیره وي او هغه به صحیح حدیثونو ته خامخا غاړه کښیږدي، چي واقعاً د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره د حدیثونو یوه لویه او درنه ذخیره وه، چي د هغې ذخیرې څخه یې دولس لکهه مسئلې رایستلي دي.

۴: د حدیث پوهي په اصولي کتاب اسماء الرجال کي راغلي دي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رائیو او نظریو ته خلګ په هره مسئله کي محتاجه دي، دا داسي قاعدې او اصول دي، چي د فن روایت په لړ کي د قبلولو او د نه قبلولو طریقې خلګو ته ښئي یعني کم حدیث یا د حدیث راوي چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رد کړي وي، هغه به رد ګڼل کیږي او کم یو چي یې تائید کړی وي هغه به قبلیږي، نو تاسو په خپله فکر وکړی چي داسي لوی شخصیت د احادیثو څخه ناخبره، ناپوه ګڼل سراسر درواغ دي او داسي خبري د کم عقلو او حاسدانو خلګو کار دی.

۵: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردانو چي څومره احادیث د هغه څخه اوریدلي او لوستلي دي، هغه یې په بهترینه طریقه لیکلي دي او دغه لیکوالان هم څه معمولي خلګ نه وه، بلکي هغوی ځانته د حدیث پوهي او د فقهي په اجتهادي امورو کي امامان وه لکه: امام ابویوسف (رحمة الله علیه)، امام محمد (رحمة الله علیه)، حسن بن زیاد (رحمة الله علیه)، په دې لړ کي بیا قاضي القضات محمد بن محمود الخوارزمي (رحمة الله علیه) ددې کسانو مسندونه په خپل مشهور لیک کي را جمع کړي دي، چي جامع المسانید ورته وایي، حافظ محمد بن یوسف صالحاني داسي روایتونه رانقل کړي دي، چي د هغه څخه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مسندونو شمیر اوولس (۱۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلومیږي، او بیا یې د دغه اوولسو (۱۷) کسانو سندونه په تفصیل سره بیان کړي دي، چې هغوی د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مسانید جمع کړي دي.

ددې تحقیق او تفصیل څخه وروسته پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیثونو د کم پوهي تهمتونه ویل څه معنی لري؟ مګر دا کار یوازي او یوازي د حاسدانو د خوا څخه کیدای سي نه د بل چا خوا څخه. د ابن خلدون د نقل سوي روایت وجهي په تیرو سوو موضوعاتو کي د ابن خلدون د بیان حقیقت هم په ډاګه او واضح کړی، مګر اصل خبره دا ده چي د ابن خلدون عبارت ډیر لنډ او مختصر دی، یعني مطلب یې ښکاره او واضح نه دی، صرف دونه یې لیکلي دي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرویاتو شمیر یې اوولس دي، نو کیدای سي:

۱: ابن خلدون د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرویاتو د شمیر څخه مراد مسندونه اخیستي دي. ۲: دا هم کیدای سي چي امام محمد (رحمة الله علیه) په موطا امام مالک کي چي کم روایتونه ذکر کړي دي، چي په هغه کي صرف اوولس حدیثونه داسي دي، چي هغه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه نقل سوي دي، او څلور په کښي د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) څخه نقل سوي دي، ددې اوولسو احادیثو په لیدو سره بعضي د علم خاوندانو په موطا کي دغه شمیر وښووی او هم دغه خبر بیا په دنیا کي خپور سو، مګر دا په یاد وساتی چي د اوولسو حدیثونو واله تور لګوونکی او تهمت ویوونکی ماسیوا د ابن خلدون د لیک څخه بل ځای نسته.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیث پوهي په فن او کسب کي د کمال درجي ته رسیدلی وو، د ډیر احتیاط څخه یې کار اخیستی، او په محدیثینو کي د ده (رحمة الله علیه) هم مثله نه پیدا کیږي، نو داسي لوړ شخصیت ته د حدیثو په علم کي یتیم ویل او د لږو حدیثونو نقل کوونکی ویل لویه بي عقلي، حماقت، بي بنیاده تهمت او درواغ دي بل څه نه دي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ارجاء حقیقت: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هغه شریفو، پوهانو، هوښیارانو، دیندارو او قوي خلګو څخه وو، چي دی د فقهي، اجتهاد او د علم په ناآشنا مړونو کي ډیر مخته تللی وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) داسي هستي وه چي حاسدانو یې دا هر څه نه سوای زغملای، لکه د اسلامي فقهي رواجیدل، د نورو تهمتونو او اعتراضونو سربیره د ارجاء په نوم یو داسي زورور طوفان پر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) باندي راغلی دی، چي د تاریخ په پاڼو کي پر بل محدث یا امام باندي داسي طوفان نه دی رغلی.

حالانکي د مصطفی حسني السباعي د قول مطابق د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د عقیدې مرجیئه خالص د قرآن کریم او احادیثو سره سمه ده، چي تفصیل یې داسي دی: که چیري یو سړی په لویه ګناه کي اخته یي او د توبې څخه ماسیوا مړ سي، نو په آخرت کي به د ده معامله د الله (جل جلاله) د خوښي سره وي، که چیري الله (جل جلاله) وغواړي د ګناه مناسبه سزا ورکړي جهنم ته یې ورواچوي، او د عذاب څخه وروسته یې جنت ته واستوي، او که چیري وغواړي نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رحم سره يې ګناه ور معاف کړي، او د سزا څخه ماسيوا يې جنت ته واستوي. مومن چي په لويه ګناه کي اخته سي نو دی خو مسلمان دی او جنت ته يو ورځ خامخا ور داخليږي، او د ووږخ خو د کافرانو او مشرکانو دپاره هميشنی ځای دی، يعني د هميشه د پاره به په دوږخ کي وي، ماسيوا د مؤمن څخه چي يو لويه ګناه يې کړې وي، هغه به تر يو وخته پوري په دوږخ کي وي.

د خوارجو عقيده دا ده: مسلمان چي د لويي ګناه مرتکب سي، نو دی د اسلام څخه خارج دی کافر دی، او هميشه په دوږخ کي وي. د معتزلو عقيده داسي ده: دغه سړي چي نه مسلمان دی او نه کافر دی، مګر د هميشه دپاره به په دوږخ کي وي. د مرجيئو عقيده د ارجاء يعني د قرآن کريم او سنت خلاف ده داسي وايي: ضرر نه رسوي څه ګناه د ايمان سره لکه څنګه چي د کفر سره نيکي نفع نه ورکوي. ددې ډلي يوه عقيده دا هم ده: ايمان عبادت دی او د معرفت او د اقرار لساني نوم دی، او د تصديق قلبي هيڅ ضرورت نسته، او دا هم وايي: د عذاب او د ثواب اړه په نيکو او بدو سره نه ده. دا د قرآن کريم او سنت څخه خلاف عقيده ده، او د اهل سنت والجماعت د عقيدې سره يي هيڅ تړون او مناسبت نسته، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې عقيدي څخه پاک او برئ دي.

موږ د شيخ مصطفی د قول مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ارجاء عقيده صرف د سنت سره موافقه ګرځولې ده، په دې هکله که د تاريخ باب وکتل سي، نو په اول صدر کي معتزله ؤو او اهل السنت والجماعت ته مرجيئه ويل سوي دي، مګر په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خوارجو او مرجيئو خلاف ډير کار کړی دی، نو په دې وجه يې ځان په مرجيئي لقب سره مشهور کړی دی، نو ددې وجهي څخه ابو مشکور سالمي د مرجيئو دوې ډلي بيان کړي دي، يوې ډلي ته يې مرجيئه مرحومه وايي او بلي ډلي ته مرجيئه ملعونه وايي، سالمي ليکلي دي: د مرجيئه دوې ډلي دي، يوه مرجيئه مرحومه ده، چي په دې کي صحابه داخل دي او بل مرجيئه ملعونه ده، او هغه دا ډله ده چي د دوی په نزد ګناهونه ضرري نه دي او ګناه کار ته به يې عذاب نه ورکول کيږي.

علامه ابن اثير د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ترديد په هکله ويلي دي: ښکاره خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې تهمتونو څخه پاک دی. حاسدانو ته چي څه په لاس ورنه غله، نو بيله ثبوته يې د غنية الطالبين عبارت يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ناجايزه توګه او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر خلاف يې استعمال کړی دی، حالانکي د غنية الطالبين ليکوال صرف دومره ليکي دي: بعضي حنفيان مرجيئه دي. نو دا خبره بلکل غلطه ده ځکه چي علامه زمحشري، د قنيه جبائي او غسان کوفي درې سره وو د فقهي په مسائلو کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مقلدين وه، مګر په عقيدو کي معتزله يا مرجيئه وه، نو دا خو پر دې خبره کم دليل نه دی، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول ملګري دي مرجيئه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تكفير او د شاذ قراءت منحول كتاب: په كمه اندازه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په سياسي، اجتماعي، فقهي او ديني لحاظ سره د لوړ رتبه اشخاصو څخه شميرل كيږي، په هغه اندازه يې مخاليفين، حاسدان او د زماني كنيه ګرو خلګو د مخالفت پر اساس پر دغه اعظيم شخصيت باندي تهمتونه او تورونه تړلي دي، او د ده (رحمة الله عليه) په باب يې د ډيرو غلط فهميو څخه كار اخيستي دی. دا يو عامه خبره ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاذ قراءت اختيار كړی دی، په هغه سره يې روايتونه كړي دي، او د هغه څخه يې مسئلې او حكمونه رايستلي دي او فقه يې جوړه كړې ده، حالانكي دا حقيقت په اوس معلوم سي، هغه دا چي محمد بن جعفر خزاعي د شاذ قراءت په اړه يوه مقاله وليكل او هغه كي يې د شاذ قراءت نسبت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وكړی، نو ددې څخه بعضو مصنيفينو او مفسرينو غلط فهمي وكړه.

ابن حجر مكي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان كي ليكلي دي: د عالمانو او امامانو يو جماعت چي د ارقطني هم په كښي شريک دی، دا خبره واضح كړې ده چي دا ليک ليكل سوی دی، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې څخه پاک او كاميابه دي. بيا خصوصاً په دې لړ كي اهل احاديثو د منحول كتاب غاليسين، چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي يې اعتراضونه سوي دي، نسبت امام غزالي (رحمة الله عليه) ته كړی دی. امام ابن حجر مكي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان كي دا خبره په واضح ډول سره كړې ده او وايي: ددې كتاب ليكونكی يو معتزله دی، چي نوم يې محمود غزالي دی او امام غزالي (رحمة الله عليه) نه دي.

مګر بل طرف ته چي اهل احاديثو د امام غزالي (رحمة الله عليه) رينښتني خبري كتلي دي، نو بيا وروسته چوپ پاته سوي دي، او هغه دا چي امام غزالي (رحمة الله عليه) د احياء العلوم په طرس كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عابد، زاهد ياد كړی دی. د الله (جل جلاله) عظيم عارف ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عبادت ګذاره، پرهيزګاره، د الله (جل جلاله)څخه بيره كوونكي او په علم كي خالص د الله (جل جلاله) د رضا طلب ګاره وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تګ کړی دی

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو او هغه امامانو چي د فقهي په ايجاد کي دوی سره شريک وه، هم د صحابه کرامو (رضي الله عنهما) طريقه اختيار کړي ده، د ظاهري لفظونو د لټون، روايتي اعتبار سره د حديث د ضعيفوالي او قويوالي معيار او د ناسخ او منسوخ او د آخري عمل د تحقيق علاوه د روايت په نقل کولو کي د اصحابو کرامو (رضي الله عنهما) قوي، جامع او احتياط والا طريقه خپله کړې ده، بيا د احاديثو سره سره يې د هغو د اقوالو او فتواو څخه د نورو مسئلو په رايستلو کي هم د هغو د محتاطي طريقې پوره خيال ساتلي دي. نو حقيقت دا دی چي د حنفي فقهي دا فضليت او لوړوالی د بعضي خلګو دپاره د حسد، کينې او بغض په وجه د مخالفت ذريعه سوه، او حاسدانو ته بله داسي لاره نه وه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تعبداري ته غاړه کښېږدي، نو ايله بيله يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي تهمت پوري کړی او داسي يې وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) صرف اوولس (١٧) حديثونه را نقل کړي دي.

ددې څخه علاوه محقيقينو ددې تهمت بل جواب داسي کړی دی، هغه دا چي احاديث پر دوه قسمه دي يو قسم هغه دي چي تړون يې د احکاماتو سره دي، او بل قسم هغه دي چي د احکاماتو سره تړون نه لري، په دې دوهم قسم کي صحابه کرام (رضي الله عنهما) او فقهاء ډېر په احتياط سره يې اقدام کړی دی، يعني د ډير احتياط څخه يې کار اخيستی دی، بلکي خلفاء راشدينو هم ددې څخه ځان ساتلی دی او نور يې هم ځيني منع کړي دي، اول قسم حديثونه چي د هغو تړون د احکاماتو سره دی، د هغو پيژندل پر هغو باندي عمل کول ضروروي وه، نو په دې وجه ددې د نشر کولو دپاره يې پوره کوښښونه کړي دي، او نورو ته يې هم د نقل کولو تاکيد فرمايلی دی، حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) چي کله خليفه سو نو ويې فرمايل: د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) روايتونه لږ نقل کوی، مګر هغه روايتونه چي د هغو تعلق د عمل سره دي، هغه په پوره ډول نقل کوی. عباده بن ثابت (رضي الله عنه) وفرمايل: د کومو حديثونو سره چي ستاسو ديني فايدې موښتي وي، هغه مي ستاسو په مخکي تول بيان کړل. (صحيح المسلم)

علامه نووي د قاضي عياض په حواله د حضرت عباده (رضي الله عنه) د يو قول تشريح نقل کړې ده ليکي يې دي: د عباده (رضي الله عنه) د قول څخه دا معلوميږي چي هغه هغه روايتونه نه دي نقل کړي، په کومو کي چي د مسلمانانو دپاره د فتني بيره وه، چي د احکامو او د حدونو سره يې تعلق نه وو، او دا نه چي داسي روايتونه صرف عباده (رضي الله عنه) پريښي دي، بلکي نورو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه هم ډيره محتاطه طريقه ثابته ده. (شر المسلم للنووي) په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلفايې راشدينو، صحابه کرامو (رضي الله عنهما) او د فقهاؤو د ارشاداتو په رڼا کي صرف هغه حديثونه روايت کړي دي، چي تعلق يې د احکامو سره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت جوړونکی دی

د نورو خويونو، خصلتونو او فضيلتونو سربيره په تيره بيا د شريعت د جوړولو په ترتيب او باب ګيري کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اول جوړونکي برخه حاصله ده، په دې هکله جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هغه خصلتونو کي چي يوازيوالی ورته حاصل دی، يو دا هم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه اولنی شخص دی، چي شريعت يې جوړ کړی او ترتيب کړی دی او بابونه يې په کښي جوړ کړي دي. د امام سيوطي (رحمة الله عليه) د قول مطابق دا برخه يوازي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په نصيب سوې ده او بل چا ته نه ده.

په موطا کي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اقتداء او تابعداري کړي ده: امام مالک (رحمة الله عليه) د موطا په ترتيب کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اتباع کړې ده، او په دې کار يعني د شريعت په جوړولو کښي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه څوک وړاندي سوی نه دی، او دا داسي حقيقت دی چي انکار نه سي ځيني کيدای، لکه قاضي ابوالعاس هم په (اخبار ابی حنيفه) کي د عبدالعزيز بن محمد د راوي په سند سره روايت کړی دی، چي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتابونو څخه استفاده کړې ده فرمايي: امام مالک (رحمة الله عليه) به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه کتل او نفع به يې ځيني اخستل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستل اهم او ضروري دي، امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمايلي دي: څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه نه ګوري هغه په فقه کي ماهر کيدای نه سي. يو مشهور شيخ يزيد بن هارون (رحمة الله عليه) د يو سوال په جواب کي وايي: که تاسو په فقه کي مهارت غواړی، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکونه وګوری، ځکه چي ما څوک داسي نه دی ليدلی چي فقيه وي او د هغه کتابونه دي ونه ګوري.

يو وخت امام محمد بن احمد شرطي (رحمة الله عليه) د امام طحاوي (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: تا د خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) کم چي د امام شافعي (رحمة الله عليه) په لويو شاګردانو کي وو، ولي دي پريښوده، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دي اختيار کړی؟ امام طحاوي (رحمة الله عليه) ورته وويل: ما خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) ليدلی دی، چي هغه به هر وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستنه کوله، نو ما هم دغه مذهب اختيار کړی.

د کتاب الاثار شرحي او تعليقونه: د حديثو د نورو کتابونو د علمي خدماتو په لړ کي د کتاب الاثار ته هم لوی خدمت سوی دی، او هغه داسي چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر اُستاذ روايتونه را جمع کړل سوي دي، او د مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نامه يې يو لوی ليک ځيني مرتب کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې باره کې شاه عبدالعزيز ليکي: نسبتددې مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي دی لکه مسند ابوبکر ته چې امام احمد (رحمة الله عليه) ترتيب ورکړی دی، مګر د هغه نسبت ابوبکر ته کيږي. ابو زهره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو شمير پنځلس (۱۵) ښوولی دی، او بل يو مشهور عالم او زاهد عبدالوهاب شعراني چې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو مطالعه وکړه، نو ويې فرمايل: کله چې موږ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درې واړو مسندونو مطالعه وکړه، ټول حديثونه صحيح وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر مسندونو باندي نومو‌ړو ډير کار کړی دی، لکه علامه صدرالدين په کښي ترتيب کړي دي او علامه سندي د فقهي بابونه په طرز مرتب کړي دي، وروسته چې په دې مسندونو کي کمي شرحي سوي دي په هغه کي يوه شرحه حافظ زين الدين قاسم ليکلې ده، يوه حافظ جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکلې ده، چې نامه د (التعليقه المنيفه علي مسند ابى حنيفه) د ملا على قاري (رحمة الله عليه) شرحه او تنسيق النظام د ابوالحسن اسرائيلي سنبهلي په کښي ډيري مشهوري دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لیکنه د احادیثو په باب کښې

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کوفې په علمي درسګاه کې د فقهي جوړلو، د درس په ورکولو او په تیره بیا د فقهي د بابونو او صحیحو حدیثونو یوه لویه ذخیره مرتبه کړه، او خپلو شاګردانو ته یې د درس په شکل وړاندي کړه، مګر د اولنیو خلکو طریقه داسي وه، چي لائقو شاګردانو به د خپلو اُستاذانو تعلیمات د درس ویلو په وخت کي لیکل او دغه لیکل به هغو اُستاذانو ته منسوبیدل. د ابن دقیق العید دا لیک چي (احکام الاحکام) دی، دا د هغه شاګرد قاضي اسماعیل لیکل سوي آثار دي.

همداسي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي احادیث د درس په موقع کښې بیان کړي دي، هغه قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه)، محمد بن حسن شیباني (رحمة الله علیه) ، زفر بن هدیل (رحمة الله علیه) او حسن بن زیاد (رحمة الله علیه) او داسي نورو... په حدثناً او اخبرناً سره لیکلي دي، چي د دغه درسي افاداتو نوم کتاب الاثار دی، او د دریمي پیړۍ د څلورمي حصې تالیف دی، او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه مخکي چي د احادیثو څونده مجموعې او صحیفې چي وې د هغو ترتیب په فني شکل نه وو، مګر کتاب الاثار د هغه دور اولنی تصنیف دی چي د وروستنیو حدیث دانانو د پاره په کښې د ترتیب وار او د باب ایښوولو لاري یې ښوول سوي دي.

په اولو وختونو کي د ټولو علومو، فنونو او حدیثو د تدریس او حفاظت دغه طریقه وه، چي شیخانو او اُستاذانو به د درس او تقریرنو په شکل کي کول او شاګردانو به یې خلاصه لیکل، مګر د وخت په تیریدو سره د نورو ایجاداتو په رڼا کي دا طریقه مخ پر ودي سوه، تر دې پوري چي اُستاذانو او عالمانو به خپل روایتونه په خپله لیکل او دا طریقه په ټولو علومو کي مقبوله سوه. علامه محي الدین عبدالحمید هم دا طریقه د تصنیف تالیف او تدریس په لړ کي زیاته خوښه کړې ده فرمایي: د حدیثو د حاصلولو په طریقه کي تر ټولو لوړه او ښه طریقه دا ده چي راوي د خپل شیخ الفاظ واوري هغه که شیخ د لیک څخه د املاء په توګه وایي او که یي په یاد وایي، مګر د املاء کول په حدیثو کي د نه املاء کولو څخه غوره طریقه ده.

کتاب الاثار هم ددې قسم افادات دي او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا طریقه د تصنیف دپاره بې حده قبوله سوې ده، او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردانو هم دا طریقه اختیار کړې ده.

کتاب الاثار: د احادیثو د نورو کتابونو په شان ددې کتاب راویان هم ډیر وه، نو په دې وجه یې نسخې هم ډیري دي، مګر ددې کتاب د راویانو یعني نقل کوونکو شمیر ډیر زیات دی، خو دا څلور لیکونه یې تر ټولو ډیر مشهوره دي:- ۱: کتاب الاثار په روایت د امام محمد (رحمة الله علیه) سره. ۲: کتاب الاثار په روایت د امام یوسف (رحمة الله علیه) سره. ۳: کتاب الاثار په روایت د امام زفر (رحمة الله علیه) سره. ۴: کتاب الاثار په روایت د امام حسن بن زیاد (رحمة الله علیه) سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا په دې ځلور نسخو کې ډېره مشهوره او مقبوله نسخه د امام محمد (رحمة الله عليه) ده، چې ددې په باره کې حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليکي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو څخه يوه نسخه موجود ده چې هغه د امام محمد (رحمة الله عليه) کتاب الاثار دی. حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار په راويانو کې دوه کتابونه ليکلي دي، اولني خو خالصتاً د کتاب الاثار د راويانو سره سم دی چې نوم يې دی: (الايثار بمعرفة رواة الاثار) او دوهم کتاب چې نوم يې دی (تعجيل المنفعة بزوائد رجال الاربعة) په دې کتاب کې حافظ ابن حجر د هغه راويانو حالات ليکلي دي، چې د هغوی څخه ځلور سره امامانو په خپلو ليکونو کې روايتونه نقل کړي دي، او په صحاح کې ددې راويانو په حواله څه حديثونه نه دي نقل سوي.

د ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) رائي: مشهور حق ويوونکی شيخ ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار په هکله ليکلي دي: دا کتاب په علمي توګه په درې خبرو باندي قيمتي دي.- ۱: دا چي دا کتاب د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مروياتو ذخيره ده او ددې څخه موږ ته دا رامعلوميږي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسئلو په رايستلو کي حديثونه د دليل په توګه څنګه استعمالول؟. ۲: دا چي دا کتاب موږ ته تعليم راکوي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دليل نيولو په موقع د صحابوؤ د فتواو او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د احاديثو څه مقام دی؟. ۳: دا چي ددې کتاب په ذريعه سره موږ ته خصوصاً د کوفې او عموماً عراق د فقهيانو رائي رارسيدلي دي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زمانه چونکي د صحابوو او تابعينو زمانه وه، او د حديثو طريقې تر اوسه پوري دومره خپرې سوي نه وې، څومره چي د امام بخاري (رحمة الله عليه) او د امام مسلم (رحمة الله عليه) په زمانه کي خپرې سوي وې، يعني د يو حديث دپاره به په زرګونو طريقې پيدا کولې، مګر ددې باوجود هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار انتخاب د څلوېښتو زرو (۴۰۰۰۰) احاديثو څخه کړی دی.

د کتاب الاثار انتخاب: په دې لړ کي امام ابوبکر زنجري (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتاب الاثار د (۴۰۰۰۰) څلوېښتو زرو احاديثو څخه منتخب کړی دی. حضرت علامه ملا علی قاري (رحمة الله عليه) ليکي: په تحقيق سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو تصانيفو کي اويازره (۷۰۰۰۰) حديثونه بيان کړي دي، او د څلوېښتو زرو څخه يې کتاب الاثار منتخب کړی دی. د يحيی بن نصر (رحمة الله عليه) په يو روايت کي راځي: زه يو ځل د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په داسي کور کي داخل کي سوم چي ومي کتل نو د کتابونو څخه ماسيوا بل څه په نظر نه راتلل او پوښتنه مي وکړه: دا څه دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا ټول حديثونه دي او ما لږ حديثونه ځيني بيان کړي دي.

کتاب الاثار او د ابن مبارک (رحمة الله عليه) مدحيه اشعار: د امام بخاري (رحمة الله عليه) شيخ او لوی اُستاذ محدث عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شان او د کتاب الاثار په هکله دا شعرونه په المناقب جلد ۲ صفحه ۱۹۰ کي ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

روى آثاره فاجاب فيها — كطيران الصقور من المنيفة

فالم يک بالعراق له نظير — ولا بالمشرقين ولايكوفه

وزني ترجمه:

دومره په تيزئ سره يې آثار روايت کړل — تيزه لکه ښکاري نه چي پاس الوځي مرغان

نه خو عراق نه په کوفه کښي ثاني ستـه — نـه بل په مشرق مغرب کي سته داسي انسان

جامع المسانيد: خصوصاً بيا په دې لړ کي امام ابو المؤيد محمد بن محمود خوارزمي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول مسندونه را جمع کړي دي، او د جامع المسانيد په نامه يې د اُمت مخته د ګلد د دستي او ډالۍ په شکل کي يې رامخته کړي دي، خوارزمي (رحمة الله عليه) دا ليک د فقهي د بابونو په ډول ترلي دي، او د خپل ليک په سريزه کي په خپله وايي: ما د شام په علاقه کي د ځينو جاهلانو څخه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په باره کي واوريدل چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو شمير ډير کم ګڼلی، او هغه د کم علمي (نعوذ بالله) په هکله يې د لږو احاديثو نسبتونه کول په دې ځای کي هغو د مسند امام شافعي (رحمة الله عليه) او د مؤطا امام مالک (رحمة الله عليه) څخه دليل وايه او د هغو دعوې دا وي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه داسي مسند يا حديث نسته، بلکي هغه خو يو څه احاديث روايت کړي دي، چي په دې خبره سره مي د غيرت لمنه خلاصه کړه او دا فيصله مي وکړه چي کومو لويو لويو عالمانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کم احاديث ليکلي وه دا ټول راجمع کړم.

ددې څخه علاوه ډيرو نورو حديث پوهانو لکه: امام اشرف الدين، اسماعيل بن عيسى مکي، ابو البقاء، احمد بن ضياء، محمد قريشي، حافظ الدين، محمد بن محمد کردري، عمر بن احمد شجاع او داسي نورو امامانو (رحمه الله تعالى عليهم) د جامع المسانيد مختلف قسمه اختصارونه او تعليقونه څيړلي دي او احاديثو خدمت يې په ډول سره کړي دي.

په هر حال منونکو خو ومنل مګر د منکرينو دپاره اوس هم اختيار سته او انشاءالله که چيري د تحقيق په ميدان کي کيږي، نو صرف او صرف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په املائي ليکونو کي به د (۷۰۰۰۰) څخه زيات حديثونه د ملغلرو په شکل خواره واره ووينې.

على بن جعد جوهري (رحمة الله عليه) چي د احاديثو لوی امام حافظ د امام بخاري (رحمة الله عليه) او امام ابو داود (رحمة الله عليه) اُستاذ دی، د ده (رحمة الله عليه) قول دی وايي: على بن جعد (رحمة الله عليه) ويلي دي، چي کله به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حديث لوستی نو هغه به داسي وو لکه لنده ملغلره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بنيادي توګه سره خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل وخت په حديث پوهانو او شاګردانو کي حاکم يعني د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په ټولو حديثونو باندي د متن او سند په توګه پوره قدرت درلودونکی ګڼل کيږي، او د حديث پوهي باچاه ګڼل سوی دی، مګر په ظاهره دا سوال پيدا کيږي او پيدا سوی هم دی، چي امام بخاري (رحمة الله عليه) خو د خپل صحيح انتخاب د شپږو لکهو (۶۰۰۰۰۰) څخه کړی دی، يعني په صحيح البخاري کي شپږ لکهه (۶۰۰۰۰۰) احاديث دي او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په اويازرو (۷۰۰۰۰) حديثونو کي صرف څلويښت زره (۴۰۰۰۰) حديثونه په خپل ليک کتاب الاثار کي را جمع کړي دي.

نو دلته چي د دواړو خبرو ترمنځ چي کمه نتيجه راوځي، دا د حاسدانو دپاره غټه اسلحه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شان په زخمي کيږي، داسي سوالونه او اعترازونه خو هغه خلګ کوي چي د احاديثو څخه ډېر ليري پاته وي، مګر د احاديثو يو معمولي طالب علمه هم په دې پوهيږي، چي د احاديثو کموالی او زياتوالی په حقيقت کي د سندونو په توګه باندي راځي او د حديث پوهانو په ژبه کي د يو حديث سند چي راوي يې يو وي، نو حديث به يو وي، مګر که هم دغه حديث د بل راوي څخه هم نقل سوي وي، نو حديثونه دوه سوه، نو په هم دې طريقه سره د احاديثو په شمير کي هم زياتوب کوي، مګر خالص احاديث ټوله (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي.

د صحيحو احاديثو شمير: امام ابوجعفر محمد بن حسين بغدادي (رحمة الله عليه) په خپل ليک کتاب التميز کي د امام سفيان ثوري، امام شعبه، امام يحيى، امام عبدالرحمن بن مهدي او د امام حمد بن حنبل (رحمة الله عليهم) يو مخيره او متفقه فيصله را نقل کړې ده ليکي: بيشکه! هغه غونډ حديثونه چي صحيح دي او د نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) څخه ماسيوا د تکراره نقل دي، هغه (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي. د همدې وجه څخه د صحاح نورو امامانو هم د دغه وړاندويني قول ته مايل دي، لکه حافظ عراقي (رحمة الله عليه) د صحيح البخاري څخه مکرارت ايستلي دي او د احاديثو شمير يې څلور زره (۴۰۰۰) ښوولی دی. امام نوي (رحمة الله عليه) هم د صحيح المسلم د روايتونو شمير ښوولی دی، ليکي: په صحيح المسلم کي د مکرر احاديثو څخه علاوه څلور زره احاديث دي. امام زرکشي د سنن ابو داؤد د حديثونو شمير (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دی ښوولی دی.

د ابن ماجه په هکله علامه ابوالحسن قسطاني (رحمة الله عليه) فرمايي: شمير يې (۴۰۰۰) څلور زره احاديثه دی. نو په همدې خاطر باندي د احاديثو نور ليکونه قياس کيدای سي، مګر اصلي خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۸۰) اتيا هجري ده، او د امام بخاري (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۱۹۴) يو سلو څلور نوي ده، نو د دوی دواړو تر منځ يو سلو څلورلس (۱۱۴) کلنی نيټه کي به حديث د سوونو څخه تر زرګونو خلګو روايت کړي دي، نو اصل سوال هم ددې ځايه راولاړ سوی دی، د شپږو لکهو او د اويازرو تر منځ هم دغه زياتوالی راغلی دی، چي دې ته د سندونو شمير وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول احاديث د سنن په اعتبار سره (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي، زيات او کم نه دي مګر بيا د سندونو په وجه زيات سوي دي، هغه داسي چي کله به رسول الله (صلی الله عليه وسلم) صحابه کرامو ته يو حديث ووايه، نه بيا به هر صحابي هغه صحيح حديث په خپلو محلو کي بيانوی، نو اصل د حديث په يو وو، مګر سندونه به يې جلا جلا سوه، نو په دې وجه د احاديثو شمير زيات سوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حنيفي فقهي جوړول او د فقهي ليکونو پس منظر

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زماني څخه مخکي نوموتو تابعينو لکه: حضرت علقمه، حضرت اسود، حضرت حماد او حضرت ابراهيم نخعي (رحمة الله عليهم) او دا سي نورو او په صحابوو کي حضرت عبدالله ابن مسعود، حضرت على، حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عائشه صديقه (رضي الله عنها)، حضرت زيد بن ثابت او حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما) او داسي نورو ته د حديثو د پوهي سره سم د فقهي مسئلو استنباط او اجتهاد لټون هم په برخه سوی وو، د دوی په وخت کي خو څه احکام او مسئلې د فقهي اجتهاد د غيري څخه زيږدلي وي، مګر هغه لا تدويني شکل ته نه وي رسيدلي او نه د يو جلا فن جوګه وي، او نه لا د استنباط، اجتهاد او مسئلو دپاره کمي خاصي قاعدې ايښوول سوي وي، او نه داسي نور څه اصول وه چي د هغو په رڼا کي دي د حکمونو لټون سوي وای.

د فقهي د فصل راټوکيدل، فقه چي څومره د خپل ستر او لوی نظام د فن په توګه په کوچنيو کوچنيو مسئلو باندي مشتمله وه، نو په همدې اساس په دستوري او قانوني شکل کي لا پوره نه وه، ليکن ډيري مرحلې ترمنځ پاته وي، د هجرت (۱۲۰) کال وو چي هغه وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) هم رحلت کړی وو، او دا هغه زمانه وه چي د ژوند د ضرورتونو سره سم به په معاملو او عباداتو کي ډيري مسئلې پيدا کيدې، د تعليم د ترقي، د تجارت د کاميابي، د قومي تعلقاتو او د عوامو په معاملاتو کي به د مختلفو مسئلو او فتواو د حل دپاره به د ليري ليري ملکونو او اطرافو څخه به خلګ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راتلل، مګر دا کار د يو کس کار نه وو او نه چا ددې لوی کار ذمه واري پر غاړه اخيستل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په خپله د دولتي قاضيانو او واليانو په فيصلو کي بې حسابه غلطياني ليدلې.

لکه ابن المقنع چي خليفه ابو منصور ته په يو خط کي ليکلي دي: په محکمو کي بې نظمي خپرې سوي دي او مشهور قانون هيڅ نه په کښي مرعاتيږي، ټولي فيصلې قاضيان په خپل عقل سره کوي، او نتيجه يې ډيره ګډوډه وي، او ګډوډ حکمونه پيدا کيږي هغه داسي که چيري د يو قاضي د حکم مطابق په کوفه کي په يو محکمه کي د خلګو د مال او حفاظت خلاف فيصله وسي، نو په بله علاقه کي هم په دغه فيصله سره عمل او حکم کيږي. نو په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زړه کي يو تړون پيدا سو چي د مسئلو او حکمونو کوچني کوچني حصي يې د غټو غټو اصولو سره يو ځای کړې او داسي يو فن يې جوړ کړی چي د قيامت تر ورځي پوري به د روان نسل دپاره د يو دستور په توګه وي، او هره مسئله به په کښي حليږي او دا داسي کار وو چي بغير د اصولو د پيژندګلوی څخه نه سوای کيدای، نو د همدې امله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خپل اجتهادي ضمير ور ږغ کړه چي په دغه کار سره يې نيکبخته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علم خاوندانو ته د ذمه وارى وينا: د حجاز جوړښت او تجربو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اراده ښه پخه کړه، قرآن کريم، سنت او د صحابوو (رضي الله عنهما) روايتونه يې مخته پراته وه، مګر يو مضبوط قانون نه ځيني محسوسې دى، نو په دې وجه به د يوې مسئلې پوښتلو په وخت کي يا د قضاء په وخت کي به فقهاؤو او قضايانو ته په ټولو اړخونو کي د غور او فکر موقعي ډير کمي به ورتلي او د لويو څخه به لوى کمزورياني او غلطياني راتللې، کله چي د بصري مشهور امام قتادة (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي او علمي صفتونو څخه خبر سو، نو کوفې ته يې تشريف راوړى او په هغه مجلس کي چي داير سوى وو، يوه مسئله وځيړله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دغي مسئلې پر طرف باندي نظر واچوى او مسئله يې حل کړه، لکه موږ او تاسي چي وايو فلاني د مسئلې بيخ راوباسى، امام قتادة (رحمة الله عليه) چي دا حالت وليدى، نو عرض يې وکړى چي اى ابو حنيفه! داسي کم تقرير دي مخته راغلى، يعني ليدلي دي دى او که د ځانه اخته يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: علم لرونکو ته په کار ده په کمو خبرو کي چي خلګ اخته کيږي، د هغو په حل دي مخکي لا خبر وي او مخکي چي د هغې مسئلې د مخ نيوي کم صورتونه دي پر هغه دي فکر وکړي او خداى (جل جلاله) دي نه کړي چي د يوې مسئلې څخه اول خلګ ناخبره وي، نو داسي څه ته دي موقع نه برابره وي، بلکي معلومات ضروري دي چي د داسي مسئلې په هکله د شريعت څه حکم دى او چا ته چي پيښه سوي وي، نو د هغه د خلاصيدو صورت څنګه دى؟ امام قتادة (رحمة الله عليه) چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب واوريدى، نو زړه او ضمير يې فقه خوښه کړه.

د دستوري کميټي غونډه: ښکاره خبره ده چي د اسلامي قانون جوړول او د دستوري حيثيت سره تيارول څومره ضروري کار دى، همدومره د بيري، خوف او احتياط کار هم دى، بيا دغه کار د يو کس د وس خبره نه ده ځکه چي په دې کي د شيطاني وسوسو، شبهاتو، خطاګاني او د ښويدو بيره هم ده، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي شورائي نظام جوړولو په ترڅ کي د اسلامي شريعت قالبي ضابطو سازولو دپاره د دستوري کميټي يعني د مجلس شورا تر سره کړه او ددې مجلس شورا د چاپيرپال دپاره يې صدر مقام کوفه غوره کړه، ځکه چي کوفه هغه وخت د عربانو، عجميانو، فقهاؤ او عالمانو د ټلو راتلو لوى مرکز وو، ورځ په ورځ نوي مسئلې راتللې او هر قسم واقعات به پيښيدل د تهذيب او تمدن زور وو، نو ډيري مسئلې به د عامو ضرورتونو او حاجتونو په لړ کي مخته راتللي او د اسلامي قانون جسد خو لا پوره سوى نه وو، نو ژر تر ژره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې لوى کار دپاره يې غيره راتاو کړه، او د کوفې ښار يې ددې کار دپاره غوره کړى، او د غونډي اهل کارانو خپل کار په شوق او ذوق سره شروع کړى.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل مذهب دپاره باقده شورائي غونډه رابللې وه، او ددې غونډي د مشورې څخه ماسيوا يې د ځانه مسئله نه بيانوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تدويني غونډي شريكان: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذكره نګارو، د فقهي ماهرينو او د تاريخ مشهورو روايانو ددې غونډي د غړو شمير (۴۰) څلويښت ښوولی دی. امام طحاوي (رحمة الله عليه) او اسد بن فرات (رحمة الله عليه) دوی دواړو په يوه روايت سره ويلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه شاګردان چي د فقهي په جوړولو كي يې برخه اخيستي وه، د هغو شمير (۴۰) څلويښت وه او دا داسي غړي وه چي هر يوه ته پر اجتهادي امورو باندي ښه قدرت حاصل وو. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شورائي مجلس د احتتام په موقع ټولو غړو ته په تقرير كي وفرمايل: په تاسو كي څلويښت كسان داسي دي، چي هر يو د قضاء د عهدې قابل دي او بيا په تاسو كي لس كسان داسي دي، چي هغوی صرف قاضيان نه بلكي د قاضيانو اُستاذان هم جوړيدای سي.

يوازي دا نه وه بلكي د فقهي د پوره والي په لړ كي چي د څومره علمونو او د فنونو ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې شورائي مجلس په جسد كي هغه كسان كښينولي وه، چي هغوی د علم او فن ښه مهارت لرونكي وه، لكه امام محمد (رحمة الله عليه) ته چي د عربي ژبي په ادبي علم كي پوره كمال حاصل وو، قاسم بن معين (رحمة الله عليه) هم د ادبي علم منل سوی اُستاذ وو، په استخراج او استنباط كي امام زفر (رحمة الله عليه) هم ماهر وو، قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، داود طائي (رحمة الله عليه)، يحيی بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) او حفص بن غياث (رحمة الله عليه) ته د حديثو په روايتي فن كي پوره مهارت حاصل وو، چي په هغه وخت كي دوی لوی لوی اُستاذان بلل كيدل. ددې شورائي مجلس د څلويښتو (۴۰) غړو څخه علاوه په يو بل شورائي مجلس كي (۱۲۰) يو سلو شل نور غړي هم وه، دوی به د مسئلې آخري حد ته رسيدل او د هغې نتيجه به يې رايستل او عوامو ته به يې وړاندي كړه، په دې مجلس كي عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه)، ابو يوسف (رحمة الله عليه)، امام زفر (رحمة الله عليه)، يوسف بن خالد (رحمة الله عليه) او په خپله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم شريک وه.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې غونډي د غړو د علمي پوهي، قابليت او د تكړه والي اندازه د مشهور محدث حضرت وكيع بن جراح (رحمة الله عليه) د بيان څخه ښه معلوميږي او هغه داسي چي يو كس د هغه په وړاندي وويل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په فلانی مسئله كي غلطي سوې ده، ددې خبري په اوريدو سره وكيع را ولاړ سو او ويې فرمايل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه هيڅكله غلطي نه سي كيدای، ځكه چي د هغه په مجلس كي راسخوالی دی، چي د هغو په مجلس كي د علم او تحقيق نوموړي غړي لكه: قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) دي، چي د هغه لاس په قياس غزيدلی وو، يحيی بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، حفص بن غياث (رحمة الله عليه)، حبان او مندول غوندي عياض د احاديثو حافظان د قاسم بن معن غوندي د عربي ماهر او د فضل بن عياض غوندي كسانو ناسته او ولاړه كول چي هر طرف ته به يې آوازې وي، نو د يو چا په برخه چي داسي ملګري سي د هغه څخه به څنګه غلطي كيدای سي؟ او كه چيري په كمه مسئله كي غلطي وسي، نو سمدستي يې دغه نامور ليري كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وكيع (رحمة الله عليه) د بيان څخه چي ددې غونډي د غړو څومره قابليت معلوميږي، دا خبره دومره څرګنديږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته څنګه ددغه ماهرينو د غونډي برخه په نصيب سوې ده، او همداسي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د نړدي زمانې خالص علمي ماحول هم په نصيب سوی دی، د اسلامي تعلماتو په رڼا کي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته څومره لوړه درجه، پوهه او اجتهاد په نصيب سوی دی، ددې په وجه ټول اُمت د هغه د مرتبې قدر او عزت كوي او په داسي عظيم محسن شخص باندي د تهمتونو او اعتراضونو لګول د هغه سره دوښمني ته ملا تړل او يو ستر جهالت دی.

لنډه دا چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په رهبري كي د دغه لويو لويو فقهيانو چي د خپلي زمانې اُستاذان وه، څه كم زيات شمير (۳۰) كلونه د اسلامي د ستوري جسد په جوړولو كي تير كړي دي، يعني يو سلو يويشت (۱۲۱) هجري كال څخه تر يو سل پنځوس (۱۵۰) هجري كال پوري دا كار روان وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه د ملګرو يو متفقه كارنامه ده، اسلام خو څه كوې چي په غير اسلامي تاريخونو كي هم ددې مثال نه موندل كيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د ټولو امامانو دپاره نمونه ده

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نګراني د شرعي ائين ترتيب او جوړول په ټول اُمت کښې لومړی قدم وو، د همدې وجهي څخه پر دې باندې اول نظر اچول سوی دی، مګر بيا په کراره کراره سره نورو امامانو هم دا ضرورت محسوس کړی دی، او داسي هيڅ يو امام نسته چي د هغه فقه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طريقې څخه دي نه وي جوړه سوې، نو دا به ووايو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اسلامي دستور د شکل په جوړولو کي د غرضونو زيات سبقي اُستاذی مقام حاصل دی.

د دستور جوړولو طريقه: د ټولو امامانو په فقهي ذخيرو کي صرف حنفي فقه د داسي مقام جوګه ده چي د يوه او دوو نفرو په رائي نه ده جوړه سوې، بلکي د څلويښتو (۴۰) عالمانو د شورائي مجلس د کوښښونو سره د ترتيب په مرحلو کي تيره سوې ده، د موفق مکي د وينا مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک شورائي مسلک دی.

اسد بن عمرو (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي به اول د يوې مسئلې ډير صورتونه وړاندي سول پر هغو ټولو د غور او فکر کولو څخه وروسته چي به کم جواب ډير قوي وو، هغه به يې خاص کړی په همدې طريقه به يوه مسئله تر درو ورځو پوري تکراريدل او ددې څخه وروسته به د مسئلې حل ليکل کيدی.

اسد بن عوام په خپل سند سره چي دا سند تر اسد بن الفرات (رحمة الله عليه) پوري رسيږي دا هم نقل کړي دي: کمه مسئله چي به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو د ډيرو جوابونو څخه په نخښه کړه او د يوه جواب به جلا جلا وو، بيا به يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وړاندي کړه چي هغه خپله هم پيش کړي، نو په عام طور سره به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب مسئلې ته نژدې وو، بيا به پر دغو ټولو جوابونو بحثونه کيدل او تر درې ورځو پوري به جاري وه، په آخر کي چي به کم جواب صحيح ثابت سو، نو هغه به يې د حنيفي فقهي په ثبت کي ليکي.

حميري وينا ده چي وايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو به ددې غونډې په اجلاسو کي پر بيلا بيلو مسئلو باندي بحثونه کول، مګر کله چي به قاضي عافيه بن يزيد موجود نه وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به فرمايل: د هغه تر راتګ پوري مسئله وځنډوی، او کله چي به هغه تشريف راوړی، نو د نورو جوابونه به يې خوښ او غوره کړل وروسته به بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حکم وکړی چي دا مسئله ښه معلومه کړي او تر کمه وخته چي به د حقيقت مرحلو ته نه وه رسيدلې نو نه به يې ليکل.

دا يې بل ښه والی وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د غونډې شريکانو ته د خپلې رائي منل به پر دوی په زور سره نه وه، بلکي هر يوه آزادي درلوده چي خپله رايه په خوشحالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره پيش کړي او بيا به وروسته ښه غور او فکر پر کيدی، که به مسئله صحيح ثابته سوه نو دغه مسئله به قبليدل، او که به صحيح ثابته نه سوه نه به قبليدل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي خپل شريکان څومره د آزادي په دايره کي پرېښي وه، ددې واقعي څخه معلوميږي، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو نقل کړې ده، الجرجاني فرمايي: زه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په فقهي غونډه کي ناست وم، چي په دغه حلقه کي يو ځوان هم ناست وو، هغه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو مسئله وپوښتله، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغې مسئلې جواب ورکړی، ما ورته کتل چي د جواب د اوريدو سره سره يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وويل: تا غلطي وکړه، جرجاني وايي: د ځوان دا خبري مي واوريدې، نو حيران پاته سوم ژر ولاړ سوم او د غونډي شريکانو ته مي وويل: دا ډيره د حيرانتيا خبره ده چي تاسو د خپل شيخ احترام نه کوی، ما لا دا خبره نه وه پوره کړې، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ته دا خلک پريږده ځکه چي دوی ما پخلپه د خپل ځانه پرېښي دي.

کله کله به پر بعضي مسئله باندي دومره تکراريدنه کيدله چي مياشتي مياشتي به پر تيري سوې، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به چپ ناست وو، د کار کوونکو تقريرونه، دليلونه او دقيقي نکتي به يې اوريدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دستوري غونډي پوره (۳۰) ديرش کاله پرله پسې دا کار مخته بيوی او اسلامي قانون يې جوړ کړی، دا د ليکونو په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو په نوم يادېږي، په دې مجموعه کي درواتيا زره (۸۳۰۰۰) دفعي وي، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفې څخه د بغداد بنديخاني ته واستول سوو، بيا هم د فقهي د جوړښت کار جاري وو، د امام محمد (رحمة الله عليه) تعلق هم د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره تر دې ځايه سوی وو، چي د زياتوالي څخه وروسته په دغه جسد کي ټولي مسئلې د (۵۰۰۰۰۰۰) پنځوسو لکو شمير ته رسيدلي دي. په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه په ټوله دنيا کي مشهور او قبول سول او دغه نسخې په ولايتونو کي د دولت په محکومو کي پر قاضيانو ومنل سوې، تر څو واليان او قاضيان ژر تر ژره فائده ځيني ترلاسه کړي.

يحيى بن آدم (رحمة الله عليه) فرمايي: خليفه ګانو، امامانو او حکماؤو به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په جوړه کړل سوي فقه فيصلې کولې او په دغو به يې حکم کوی.

د اسلامي دستور د جوړښت په لړ کي چي کم ليکونه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نامه دي د هغو تفصيل دا دی:ـ

۱:ـ جامع الصغير: دا ليک امام محمد (رحمة الله عليه) د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د روايتونو څخه يو ځای کړی دی، او ددې ليک (۴۰) څلويښت شرحي ليکل سوي دي.

۲:ـ جامع کبير: ددې ليک د مسئلو شمير د جامع الصغير څخه ډير دی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اقوالو څخه علاوه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) او د امام زفر (رحمة الله عليه) اقوال هم په کښې موجود دي، او دا يې هم امام محمد (رحمة الله عليه) ته مرتب کړي دي، دا ليک يو نصراني ولوستی نو سمدستي يې ايمان راوړی او دا يې وويل: ګوری! د مسلمانانو د کوچني محمد (رحمة الله عليه) دا حال دی، نو د لوی محمد (صلی الله عليه وسلم) به يې څه حال وي.

۳:ـ مبسوط: دا ليک د امام محمد (رحمة الله عليه) لومړی تصنيف دی او د اصل په نوم سره مشهور دی.

۴:ـ زيادات: په دې ليک کي هغه مسئلې سره راټولي سوي دي، چي په جامع صغير او جامع کبير کي نه وي ذکر سوي.

۵:ـ السير الصغير: دا ليک د حکومت، سياست او جهاد پر مسئلو باندي مشتمل دی.

۶:ـ السير الکبير: دا د امام محمد (رحمة الله عليه) تر ټولو وروستی کتاب دی، د امام محمد (رحمة الله عليه) د ژوند پر حالاتو ليکل سوی دی، چي امام محمد (رحمة الله عليه) يوروپيانو ښځو ته چي مينځې يې وې، د عربي ژبي د ليک او د کتابت تعليم ورکړی وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوالفضل محمد بن احمد مرزوي (رحمة الله عليه) چي د حاكم شهيد په لقب سره مشهوره دی، ددې ټولو ذكر سوو كتابونو د مسئلو څخه يو غټ كتاب ليكلی دی چي نوم يې كافي دی، امام سرخسي هم په ديرشو جلدونو كي ددې شرحه ليكلې ده، چي د مبسوط په نامه سره يادېږي.

د نادر الرويه كتابونه: د پورته ذكر سوو كتابونو څخه علاوه د امام محمد (رحمة الله عليه) نورو فقهي كتابونو ته نوادرات ويل كيږي، چي دا په كيسانيانو، جرنيانو، هارونيانو، امالي، امام محمد (رحمة الله عليه) او نوادر ابن رستم او داسي نورو باندي مشتمل دی او ددې څخه علاوه چي څومره ليكونه امام محمد (رحمة الله عليه) يا امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ليكلي دي، لكه: كتاب الاثار او كتاب الحج، اختلاف ابی حنيفه (رحمة الله عليه)، ابن ابی ليلی، الردعلي سيرالاوزاعي، مؤطا امام محمد (رحمة الله عليه) او كتاب الاثار د ابو يوسف (رحمة الله عليه)، پر دې ټولو باندي د نوادرانو اطلاق كيږي.

د اسلامي شورائي مجلس جسد ته چي په سيمه كي څومره معاملې مخته راتلې دا به علماؤو او فقهاؤو د حنفي فقهي په رڼا كي حلولې او دا قانوني لړۍ هم داسي روانه وه، تر دې پوري چي مسلمانانو ته د مځكي په لويه حصه كي د زرګونو كلونو د حكمرانۍ موقعې برابري سوې، الحمدالله چي هغه ټولي حكمرانۍ اصلاً يا ضمناً زياتره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي آئين مطابق مسئلې حلولې، په هر حال تر اوسه چي فقهي او دستوري قوانين چي په ټوله نړۍ كي كار ځيني اخيستل كيږي دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مشتقاتو او صدقې څخه به د قيامت تر ورځې پوري استفاده كيږي، او د فقهي دا جوړه سوې ذخيره د انسانانو دپاره نيغه لار ده، ډير انسان پر همدې لاره باندي تللي دي او آئينده هم كه څوك غواړي چي سيده پر لاره ولاړ سي، نو دغه لار دي تعقيب كړي.

باقي دري مذهبونه هم د حنفي فقهي د لاري مل او ملګري دي، كه چيري د حنفي فقهي لاره بنده پاته سوي وای، نو تر نن ورځې پوري به دا درې مذهبونه د يو جسد په شكل نه وای راغلي، مګر حقيقت دا دی چي صرف حنفي فقه هم نه بلكي نن صبا چي څومره فقهي ذخيرې د مسلمانانو سره دي هغه كه حنبلي فقه ده، كه شافعي فقه ده، او كه مالكي فقه ده، د ټولو اساس د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اصولو څخه دي، ددې دپاره الله سبحانه وتعالی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي حكمتونه او صلاحيتونه وركړي وه، چي هم ورته په خپله د تدويني كار پوهه په نصيب سوې وه، او هم ورته داسي ملګري په نصيب سوي وه، چي ټول د كار او د صلاحيت خاوندان وه، په اصل كي د اسلامي فقهي كرنه، ريښه د تاريخ يوه بنيادي مسئله ده.

ابو اسحاق شيرازي (رحمة الله عليه) په طبقات الفقها كي او ابن خلكان په تاريخي ليک كي ددې خبري وضاحت كړی دی، مګر موږ د خپلي دعوې د دليل په توګه يو لنډ مثال د امام مالک (رحمة الله عليه) د تاريخي منظر د ليک سره را نقل كوو، چي د هغه كتاب د الاسديه په نامه سره دی او مرتب كوونكی يې د امام مالک (رحمة الله عليه) يو خاص شاګرد اسد بن فرات دی، چي د مغربي افريقا څخه د امام مالک (رحمة الله عليه) دربار مديني منوري ته حاضر سوی وو...

(c) ketabton.com: The Digital Library

بي حده ذهين او تيز دماغه وو، د امام مالک (رحمة الله علیه) څخه به يې بيلا بيل سوالونه کول امام مالک (رحمة الله علیه) چي د ده ذيراکت او ذهنيت وکتی، نو يې وفرمايل: که ته د فقهي سره زوق او شوق لرې، نو په عراق کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) شاګردانو ته ځان ور ورسوه، اسد چي د عراق په لور ولاړی، نو هلته يې د ځان دپاره امام محمد (رحمة الله علیه) د اُستاذ په توګه وټاکی، امام محمد (رحمة الله علیه) چي د ده علمي جزبه وليدل، نو فقه يې داسي پر وڅځول لکه څنګه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ده ته يې ټول قوانين ورښوولي وه، بيا دی مصر ته ولاړی او هلته يې د امام مالک (رحمة الله علیه) د خاص شاګرد ابن قاسم څخه د حنفي مذهب په رڼا کي سپيڅلي فتواوي جمع کړې، ددې څخه وروسته اسد په خپله د دومره صلاحيت خاوند سوو، چي سوالونه به يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د کتابونو څخه راخيستل او د خپل اُستاذ څخه به يې پوښتل ابن قاسم په ورته د امام مالک (رحمة الله علیه) د خندونکو خبرو په رڼا کي جوابونه ورکول او اسد به ليکل، همداسي يې د امام مالک (رحمة الله علیه) اجتهادات راجمع کړل کتابي شکل يې ورکړی، چي اول نوم يې الاسديه وو، وروسته يې بيا د سحنون مالکي د مدونه امام مالک (رحمة الله علیه) په نوم سره ونوموی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) علمي لټون، زیرکتیا، مباحیث، مناظر او ربښتني ویناوي

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي د فقهي اجتهادي مسئلې او حکمونه په رایستلو کي د مجتهدیت، امامت او متبوعیت یعني تابعي کیدلو څومره لوی مقام لاسته راوړی دی، دا د ده (رحمة الله علیه) د قوي حافظې، زیرکتیا او د جوهري پوهي برکت دی، او د الله (جل جلاله) ورکړه او عطاء ده، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته الله (جل جلاله) کمه حافظه او علمي استعداد ورکړی وو، ددې استعدادونو په برکت سره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر تفسیر، حدیث، فقه، اصول فقه، علم کلام، علم تاریخ، علم آثار، علم رجال، علم لغت او علم نحو باندي دماغي لمن خپره کړي وه، چي په هغه وخت کي د موادو او ماخذو شکل کي داسي یوه ذخیره سمباله کړي وه، چي بیا یې د خپل علمي کره والي، د مسئلو دپوره والي، د فقهي سازوالي، تربیتي جوړوالي او بحثي تکړه والي کي د دغه ذخیرې تخمونه داسي وپاشل لکه یو تکړه غازي چي د خپل طرف څخه مقابل لور ته غشي اوروي، دا خبره مخکنیو، منځنیو او وروستنیو ټولو خلګ منلې ده، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قوي حافظې، قوي پوهي او بې شانه زیرکتیا خاوند وو، د خپل وخت تر ټولو زیات حافظ الحدیث او د لویو لویو امامانو اُستاذ وو، او داسي حافظه یې وه، چي په یو خبره هم نه شاه ته کیدی.

د دلیل نیولو او حکم کولو درې اړخیز صورتونه: د ازلي سخاوت د اړخه چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته په فطري توګه د مسئلې پر هر اړخیز صورتونو باندي سوچ او فکر کولو، حکم کولو او د طریقو بدلول بیا د هري طریقې دپاره د دلیل نیول او ځان ساتلو په لړ کي ناآشنا او قوي پوهه په نصیب سوې وه، دا خبره به د لاندیني واقعي څخه څرګنده سي، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د آیاتونو او احادیثو څخه تر ټولو ډیر دلیلونه رایستلي دي، امام مالک (رحمة الله علیه) چي څه لیدلي دي ډیر صحیح یې لیدلي دي او کمه خبره چي یې را رسیدلې ده صحیح ده چي فرمایي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو داسي نوموړی شخص دی، که پر دي خبره دلیلونه راوړل وغواړي چي دا مخامخ ستن د سروزرو ده، نو د خپلو دلیلو په زور سره به یې زر ثابت کړي، په هر حال د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) نظر دومره لیري او ژور وو، چي په هره مسئله کي یې حکمي طریقې په جلا جلا طرزونو جوړول.

د شیخ مصطفی حسن سباعي (رحمة الله علیه) په مشهوره لیک (السنت وماکانتها فی التشریع الاسلامي) کي د محمد بن حسن (رحمة الله علیه) په خپل روایت سره نقل کړل سوې واقعه دا ده: کله چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردان خبر سول چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بغداد ته راځي، نو ټول شاګردان چي ابو یوسف (رحمة الله علیه)، زفر (رحمة الله علیه)، اسد بن عمر (رحمة الله علیه) او ددې څخه علاوه په کښني کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) زاړه شاګردان او فقهیان هم موجود وه، را ټول سول او داسي مشوره یې وکړه، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته دي داسي مسئله

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندي کړل سي چي د هغې مسئلې جواب امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) را نه کړای نه سي، لنډه دا چي يوه مسئله يې وټاکله او د هغې مسئلې دپاره يې ناآشنا دليلونه پيدا کړل په خپلو مينځو کي په خبرو اترو اخته وه داسي يوه طريقه يې غوره کړه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته به دا مسئله وړاندي کړو، او په دليل به يې لاس په کار سوو، تر څو پوري چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب را نه کړای سي.

کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) و درسي حلقې ته تشريف راووړی، اول هغه مسئله چي دوی ورته اماده کړې وه رد يې کړه او د هغې جواب يې په بل ډول ورکړی، شاگردانو غوغا جوړه کړه د غونډي هر طرف ته آوازونه پورته سوه، او ويې ويل: ای امام اعظم ابوحنيفه! دا په تا څه وسول سفر ستړی کړی يې که څنگه؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: چپ سی د نرمي څخه کار واخلی د نرمي څخه، ددې شورماشور او غوغا څخه هيڅ په لاس نه درځي، ښه دی واياست تاسو څه ويل غواړی؟ هغوی وويل: ددې مسئلې جواب دا نه دی، کم چي تاسو راکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو په دليل سره اخته ياست که بې دليله؟ هغوی وويل: د دليل سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: ښه په دا وي چي تاسو خپل دليل بيان کړی؟ لنډه دا چي په مناظره باندي اخته سول، مگر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دومره دليلونه بيان کړه، چي خپله مسئله يې پر ومنل او د هغو سره يې دا احساس پيدا کړ، چي واقعاً زموږ خبري غلطي دي، بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وفرمايل: اوس تاسو ته د خپلي مسئلې جواب صحيح معلوم سو که يا؟

ټولو په يوه صلاح سره وويل: هو صاحب! بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: اوس تاسو د هغه کس په هکله څه واياست چي هغه ستاسو مسئلې ته صحيح او زما جواب غلط بولی؟ ټولو په يوه صلاح سره وويل: داسي هيڅکله نه سي کيدای، ځکه چي ستا جواب په قوي دليلونو سره ټاکل سوی دی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مناظره ورسره شروع کړه او په هغو يې د هغوی د جواب غلطي ومنله، بيا ټول په زاری کول سره ولاړ سول او وويل: ای امام اعظم ابوحنيفه! تا خو زموږ سره ډيره غټه بې انصافي وکړه، ځکه چي زموږ خبره حقه وه، مگر تا غلطه کړه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيا پوښتنه وکړه: تاسو د هغه چا په هکله څه واياست چي هغه دا دواړه جوابونه رد کړي او دريم جواب ته هرکلی ووايي، ټولو په يوه صلاح سره وويل: دا هيڅکله نه سي کيدای چي دواړه جوابونه دي غلط وي، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: ښه نو وايه وری چي دريم جواب ځاني ورته جوړ کړو، وروسته بيا په مناظره اخته سول او دا جواب يې هم داسي په دليلونو وټاکی هغو ومنی، بيا ټولو په سړه سينه سره عرض وکړی: ای ابوحنيفه! د خدای (جل جلاله) دپاره موږ ته ددې مسئلې حقيقت واضح کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسئلې په وضاحت اخته سوو، دوی ته يې وفرمايل: گوری د فلاني او فلاني دليل په وجه اول جواب صحيح دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تاسو ته مي وړاندي کړی وو، دا خبره مي په دې خاطر وځنډوله چي په دې کي مي مقصد دا وو چي دا مسئله درې اړخيزه ده، يعني په دغو درو صورتو کي ټاکلې ده، او هر صورت يې په دليل سره ثابت دی نه دا چي په عقل سره، نو خامخا په بعضي مذاهبو علماؤو يو صورت ځيني غوره کړی وي، مګر صحيح جواب هغه دی چي اول مي درته بيان کړی، نو په دغه جواب کي زما د پاتو جوابونو تعبداري مه کوی.

قاضي ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) سمدستي پر خپله خبره بيرته پښيمانه سو: عبدالرحمن ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) د کوفې د ښار يو لوی قاضي القضات او فقيه تير سوی دی، چي درو ديرش (۳۳) کاله يې د قاضي په حيث وظيفه کړې ده، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو همسايه دربار ته حاضر سوو، چي د يو سړي د باغچې په لړ کي يې شاهدي ورکوله، نو قاضي ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: ويل ښه ته دا راته ووايه چي د کمي باغچې په لړ کي چي ته شاهدي ته ورکوې، په هغه کي څونده درختي دي؟ شاهد ته خو دا نه ورمعلوميده چي څونده درختي په کښي کي دي، قاضي يې شاهدي منظوره نه کړه، دغه کس د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) همسايه هم وو، بيرته چي راغلی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې ټوله کيسه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وفرمايل: بيرته ورسه او د قاضي څخه پوښتنه وکړه: چي ته د کوفې په مسجد کي د شلو (۲۰) کالو راهيسي فيصلې کوې، نو ته دا راته ووايه: چي ددې مسجد د ستنو شمير څونده دی، قاضي صاحب ددې خبري په اوريد سره ډير شرمنده سوو، پر خپله خبره سمدستي پښيمانه سوو، شاهدي يې ور قبوله کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به تر خپله وسه پوري پر يو مؤمن باندي د کفر فتوا نه ورکول او د ډېر احتياط څخه به يې کار اخستی، د فتوا ورکولو په وخت کي به يې د تقوا څخه هم ډېر کار اخستی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دا وو که به چيري په يوه مسلمان کي (۹۹) نه نوي فيصده خبري د کفر ثابتي سوې او يو فيصد خبره به د ايمان په کښي ثابته سوه، نو داسي کس ته به يې کافر نه ويل او نورو ته به يې هم دا توصيه کول چي داسي څه کول په کار نه دي، چي ځومره کيدای سي د مؤمن غوندي سلوک دي ور سره وسي.

په دي اړه يوه واقعه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تذکره نګار کي ليکل سوې ده او په ګڼو کتابونو کي هم راغلي ده، بيان يې په دې ډول دی: يو سړي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حلقې ته راغلی عرض يې وکړ: حضرته! يو سړی دی د ايمان او اسلام دعوه کوي، او ځان ته مسلمان هم وايي، مګر پر دې باوجود داسي وايي:- ۱: د جنت طمع نه لري. ۲: د جهنم څخه نه بيريږي. ۳: مرداري بې دريغه خوري. ۴: لمونځ کوي مګر رکوع او سجده نه په کښي کوي. ۵: شاهدي ورکوي مګر څه يې نه وي ليدلي. ۶: فتنه خوښوي مګر حق نه خوښوي. ۷: د الله (جل جلاله) د رحمت څخه تښتي. ۸: د يهودو او نصاراوو خبري حق بولي...

په ظاهره خو دا خبري د کفر دي او په ده کي دا خبري موجودي دي، نو ددې سړي په هکله ستا رايه څه ده، که دا په اوسني زمانه کي وای دومره د کفر فتواوي به پر ورکول سوي وای، چي حد به يې معلوم نه وای، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيشک او شبهي څخه يې ددې سوال جواب داسي ورکړ: زما په نزد خو دا سړی مؤمن دی، سوال کوونکي حيران سو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دی ځکه مؤمن دی:- ۱: دی د الله (جل جلاله) څخه لري دی دومره مينه د الله (جل جلاله) سره لري چي دغه ميني دی د جنت څخه بې پروا کړی دی.۲: دب د جهنم د اور څخه نه بيريږي، ځکه چي دی د الله (جل جلاله) څخه بيريږي.۳: که مرداري خوري نو د ماهي په صورت کښي. ۴: دغه کم لمونځ چي دب د رکوع او سجدې څخه ماسيوا کوي هغه د جنازي لمونځ دی. ۵: نا ليدلې شاهدي په دې خاطر ورکوي، الله (جل جلاله) او محمد (صلی الله عليه وسلم) مني، مګر ليدلي يې نه دي، ددې با وجود کلمه هم وايي. ۶: فتنه داسي فتنه خوښوي لکه الله (جل جلاله) چي فرمايي: اولاد او دنيا دواړه فتنه ده، او ددې دواړو سره انسان فطري مينه او محبت لري او بل خو مرګ حق دی، نو دی ځکه مرګ نه خوښوي چي ډېر عبادتونه او نيکی جمع کړي. ۷: باران د الله (جل جلاله) رحمت دی نو دی د باران څخه ځکه تښتي چي کالي يې لانده او خراب نه سي. ۸: د يهودو دا خبره (ليست النصاری علی شئ) او د نصاراو دا خبره (ليست اليهود علی شئ) حقه ګڼي، ځکه چي دا حق ګڼل عين ايمان دی. سوال کوونکي او نورو ناستو خلګو چي دا جواب واوريدی، نو د حيرانتيا په وجه يې خولې وازي او خلاصي پاته سوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام عمش (رحمة الله عليه) يو خبره کړي وه حلولای يې نه سوای، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ور حل کړه: امام عمش (رحمة الله عليه) يو مشهور تابعي دی او په سترو محدثينو کي شمار دی، اصلي نوم يې سليمان دی په ۶۱ هجري کال کي زيږيدلی دی او په ۱۷۴هجري کال کي وفات سوی دی، د داسي حافظې خاوند وو چي (۴۰۰۰) احاديث به يې په ياد بيانول کتاب او داسي نور څه به نه وه ور سره، دی د صورت په لحاظ بې ډوله وو، عمش ځکه ورته ويل کيده چي په سترګو کي يې خړوالی وو، ډيره ښايسته ښځه يې درلوده چي دې ښځي به يې په خپل ښايست فخر کوی پر مازي څه به يې د امام اعمش (رحمة الله عليه) سره جنجال کوی، بيله جنګه يې بل کار نه وو، رنګا رنګ بهاني به يې جوړولې، په دې کار سره يې د امام اعمش (رحمة الله عليه) څخه د خلاصون يعني جلاوالي طمع کول، يو ورځ ماخستن مهال پر يوه خبره د دواړو سره دعوه سوه، خبره مشکله سول ښځي يې خبري ور سره بندي کړې، امام اعمش (رحمة الله عليه) ډير کوښښ وکړی مګر دې خبري نه ورسره کولې، لنډا دا چي امام اعمش (رحمة الله عليه) په غصه کي داسي قسم واخيستی که چيري ته نن شپه ته زما سره خبري ونه کړې، نو ته زما څخه جلا يې يعني بائن طلاق يې ورکړی، امام اعمش (رحمة الله عليه) خو دا خبره د قهر په خاطر وکړه، مګر کله چي يې اولادو او کورنۍ ته وکتل ډيره پښيمانه سوو، ددې مسئلې د حل دپاره يې يوې او بلي خوا ته فکر وکړی، مګر حل يې نه کړه، اخير امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ورغلی ټوله کيسه يې ورته وکړه هغه ور ته وويل: هيڅ فکر مه کوه دا مسئله ډيره اسانه ده، ته داسي وکړه چي د محل په مسجد کي به د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ده د محل د مسجد مؤذن ته ورغلی ددې کس ټوله کيسه يې ورته وکړه، مؤذن ته يې وويل: ته د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړه، مؤذن هم د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، د امام اعمش (رحمة الله عليه) ښځه په دې انتظار وه، چي د سهار آذان به کله واورم چي د ده څخه نوره خلاصه سم، د آذان په اوريدو سره يې وويل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي نن ددې سپين ږيري څخه آزاده سوم، مګر امام اعمش (رحمة الله عليه) وويل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي مؤذن د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبره ومنله او زما ماته سوې رشته يې بيرته سره را جوړه کړه.

عجبه ده چي جنب سړی دي ولمبيږي، مګر طلاق دي نه واقع کيږي، ډيره په زړه پوري واقعه ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کښي يو سړی حاضر سوو، عرض يې وکړ: امام صاحب! ما ته يوه سخته مسئله را پيښه سوې ده، که ولمبيږم ښځه راباندي طلاقيږي او که ونه لمبيږم، نو الله (جل جلاله) را څخه خفه کيږي، ځکه چي ما قسم اخيستی دی که چيري ما د جنابت غسل وکړی، نو پر ما دي ښځه په دري طلاقه طلاقه وي، اوس زه څه وکړم د خدای (جل جلاله) دپاره يوه د حل لاره راوښيه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سړی تر لاس ونيوی په خبرو يې اخته کړی او پر لاري يې راوان کړی، د يو ويالي پر غاړه يې تيره وط چي د پله سر ته يې ورسوی ناڅاپه يې ډيکه کړی ويالي ته يې وروغورځوی، سړی د سر څخه تر پښو پوري لوند سوو، وروسته بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ويالي څخه را وايستی او ورته يې وويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهم لمبيدلې او الله (جل جلاله) هم در څخه راضي سوو، او ښځه دي هم درباندي طلاقه نه سوه. زموږ د احنافو مسلک دا دی چي پر ټول بدن اوبه اچول خولې او پزي ته اوبه اچول په غسل کي فرض دي او موږل په کښي شرط نه دي او نه نيت په کښي شرط دی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي دغه سړی اوبه ته غورځولی وو، په دې صورت کي دري سره شرطونه پوره سول او سوال کوونکی په خپله د غسل کولو اراده نه وه کړې، نو طلاق هم واقع نه سو.

جريمه پر چا ده: په غونډه کي د ناستو کسانو ترمنځ پر فقهي مسئلو باندي بحث روان وو، د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) او قاضي ابن ابی ليلی (رحمة الله عليه) څخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او ډير نور علماء کرام هم په کښي موجود وه، هر يوه به خپله مسئله را پيش کوله، ناڅاپه يو سړي سوال وکړی: په يو محفل کي خلک سره ناست وه، د غار څخه يو مار راووتی پر يو سړي يې حمله وکړه، هغه د بيري په خاطر مار ډيکه کړی، د هغه بل کس پر طرف يې وروغورځوی، دوهم کس هم مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرف يې وروغورځوی، هغه هم د ځان ساتولو په خاطر د څلورم کس پر طرف مار وروغورځوی، څلورم کس هم ډيکه ورکړه د پنځم کس پره طرف يې مار وروغورځوی مار په اخيره کي په قهر سو چيچل يې شروع کړه، پنځم کس يې وچيچی ددې وجهي څخه دغه پنځم کس وفات سوو، اوس دا مسئله محکمې ته راغله د مړي وارثانو د جريمې غوښتنه وکړه، نو په دې باره کي د شريعت حکم څه دی، څوک به يې جريمه ورکوي؟ لوی لوی نوموتي فقهيان او علماء ناست وه، ټولو خپلې رائي څرګندولې چا به ويل چي لومړی کس به جريمه ورکوي، چا به ويل پر ټولو باندي جريمه ده، او چا به ويل چي پر اخير کس باندي جريمه ده، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دوی خبري واوريدې خندل يې کله چي ټولو خپلې رائي وړاندي کړلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا د جواب په طمع وو، خو هيڅا سم جواب ور نه کړی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي جواب ورکړی: اول کس چي دوهم کس ته مار ډيکه کړی او دوهم کس ځان ځيني وساتی، نو اول کس د جريمې څخه خلاص سوو، بيا چي دوهم کس مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرفه او دريم کس هم ځان ځيني وساتی، نو دوهم کس هم د جريمې څخه خلاص سوو، او دغسي دريم کس هم د جريمې څخه خلاص سوو، مګر څلورم کس چي پنځم کس ته مار وروغورځوی ناڅاپه مار دغه پنځم کس وچيچی، نو څلورم سړی به جريمه ادا کوي، او که دلته کيسه داسي وي چي څلورم کس مار ډيکه کړی وي د پنځم کس پر طرفه په دې وخت کي يو څه وخت تير سوی وی، او وروسته بيا مار دغه سړی چيچلی وي، نو خپله دغه پنځم کس به جريمه کيږي، ځکه چي ده بايد ځان ځيني ساتلی وای.

د دري اړخيزه طلاق مشکله مسئله: يو وخت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يو سړی راغلی، پوښتنه يې ځيني وکړه: يوه سړي دريٍ قسمونه يې اخيستي وي ته يې حلولای سې، ځکه چي د ده په دې قسمو سره پر دباندي خپله ښځه طلاقيږي، او په دې سره يې کورنۍ تباه کيږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: هغه قسمونه څنګه دي؟ سوال كوونكي وويل: قسمونه داسي دي:- ۱: كه نن ما په هر يوه وخت كي لمونځ ادا نه كړى، نو ښځه دي راباندي طلاقه وي. ۲: كه نن ما د خپلي ښځي سره كوروالى ونه كړى، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. ۳: كه نن مي د جنابت غسل وكړى، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. (په صلاصاً طلاق سره) عجبه مسئله وه، ټول علماؤو ځان ځيني كتلى وو، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لږ وخت وروسته سره مبارك را پورته كړى، مسئله يې داسي ورحل كړه: ۱:- دغه سړى دي نن د مازديګر لمونځ ادا كړي. ۲:- د لمانځه څخه دي وروسته د خپل ښځي سره كوروالى وكړي. ۳:- كله چي لمر ولويدى نو بيا دي ولمبيږي او د سهار او ماپښين قضائي لمنځونه دي اداء كړي، طلاق هم واقع نه سو او درې سره قسمونه هم پوره سوه.

په امام پسي قرائت ويل: د مديني منورې څخه يو څو كسه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دلته د څه دپاره راغلي ياست؟ هغو وويل: موږ ستا سره مناظره كول غواړو دپاره ددې چي په امام پسي قرائت ويل كيږي كه يا؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: تاسي ټول زما سره په يوه وخت كي خبري نه سى كولاى كه يو كس خبر را سره وكړي، نو ښه په وي يعني ښه به واوريدل سي، ځكه چي تاسي ټول ډير ياست، نو زه به د چا خبرو ته غوږ ونيسم او د كم يوه د خبري جواب په وركړم، ښه به دا وي چي په تاسو كي يو لوى عالم زما سره مناظره وكړي، هغو هم يو كس ته اشاره وكړه ويل دى به ستا سره مناظره وكړي، او موږ به يې واورو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: پر ده مو دومره اعتماد دى، نو بيا به د ده شكست هم تاسو منى ټولو وويل: هو! منو يې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: بس خبره فيصله سوه، د بحث څه په كښي پاته نه سوه، ځكه چي موږ په لمانځه كي هم امام په دې توګه منو. نبي كريم (صلى الله عليه وسلم) فرمايي: د چا دپاره چي امام وي، نو قرائت د امام د هغوى دپاره هم قرائت وي، يعني كافي وي.

د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) پښيمانتيا د دهوبي (كالي پريمينځونكى) د مسئلي په هكله: امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو لائق شاګرد او مخلص ملګرى وو، په زيركتيا، تيز ذهني او د فقهي مسئلو په اجتهادي كي پوره علم ورته حاصل وو، ده د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه فيض حاصل كړى وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به ډاډ ګيرنه وركوله، يو وخت امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ناروغ سوو، د ډيري مودې څخه وروسته يې ناروغي جوړه سوه، كله چي يې ناروغي جوړه سوه، نو يې يوه جلا درسګاه يا حلقه جوړه كړه، مګر په دې اړه يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه يې مشوره وانه خيسته او نه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا مناسبه ګڼله چي دى دي په بله درسګاه يا حلقه لاس پوري كړي، په دې لړ كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوه فتوا د سوال په شكل اماده كړه او يو كس ته يې ورښووله چي ولاړسه دغه فتوا د امام ابويوسف (رحمة الله عليه) په درسګاه كي ځيني وپوښته....

(c) ketabton.com: The Digital Library

فتوا داسي ده: یو سړي دهوبي ته یو څو جوړي کالي د پریمینځلو دپاره ورکړه، دهوبي د بیرته راتګ نیته ورمعلومه کړه، کله چي د کالو خاوند په هغه نیټه دهوبي ته وراغلی، د هوبي د ده د کالو راوړولو څخه منکر سوو، ده ته یې ویل: ستا کالي زما سره نسته، بیا یو څه وخت وروسته خپله دهوبي هغه کالي هغه سړي ته وروړل او ور یې کړل، نو اوس دغه سړي دهوبي ته ددې کالو مزدوري ورکړي که یا؟ که چیري امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) تاته ووایي چي مزدوري به ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، او که ووایي چي مزدوري به نه ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، همدارنګه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه فتوا پوښتوونکی سړی د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی او چي څنګه ورته ویل سوي وه، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه هغه سي یې فتوا وپوښتل: امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) هم ډیر زیرک او تیز نظره وو، فوراً دا ورته معلومه سوه چي څه کیسه ده، په دې پوه سو چي غلطي یې کړي ده او په خپل دې کار ډیر پښیمانه سوو، دستي په دستي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: د دهوبي مسئلي خو به نه یې راوستلی؟ امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) پر خپلو کړنو ډیر پښیمانه سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: ګوره مسئله داسي ده که چیري دهوبي د کالو پریمینځلو څخه مخکي انکار کړی وي، نو هغه غل ثابت سوو او د غل د پاره مزدوري نه سي ورکول کیدای، او که د کالو پریمینځلو څخه وروسته یې انکار کړی وي، نو په دې صورت کي یې د مزدوري حق سته، ځکه چي کالي یې پریمنځلي دي، او که چیري یې کالي وروسته په خپله مالک ته راوړه، نو د غلا جریمه هم نه سوه پر ده او مزدوري یې پر مالک لازمه سوه. (وفیات الاعیان وابن خلکان جلد ۵ صفحه ۴۰۸)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) حکیمانه فیصله: زیرکتیا، عقلمندي او تیز نظري خو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مشهوره صفتونه دي محمد انصاري به وویل: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خبرو او تګ کي هم د عقلمندي اثرات موجود وه. د علی ابن عاصم وینا ده: که د نیمي دنیا عقل د ترازو په یوه طرف کي واچوې او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل د ترازو په بل طرف کي واچوې، نو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل به پر دروند سي.

یوه بله جلبه واقعه: د کوفې په ښار کي یو سړی خپلو دوو زامنو ته دوې خویندي ورغوښتي وې، په یوه ورځ یې د دواړو ودونه وروکړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء کرام یې راغوښتي وه، په علماؤ کي یې مسعر بن کدام، حسن بن صالح، سفیان ثوري او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو کسانو پلار د کوره څخه راووتی، او د خولې څخه یې دا خبره را ووتل چي دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځیني وکړه: څه پیښه سوه؟ د هلکانو پلار وویل: کله چي دواړي ناویاني راوستل سوې، نو د دوی څخه داسي غلطي سوې وه، چي د هر زوم سره خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورينداري شپه تيره کړې وه، دواړي ناوياني سره بدلي سوي وې، اوس څه کول په کار دي، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وويل: د امير معاويه (رضي الله عنه) په زمانه کي هم داسي کيسه پيښه سوې وه، په دې سره نکاح نه ماتيږي، مګر پر داوړو نوي مهر لازميږي، مسعر بن کدام (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وکتل چي ستاسو رايه څه ده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دواړه زومان دي ماته حاضر کړل سي بيا به يې جواب ورکړم، خلګو دواړه زومان حاضر کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر يوه څخه يې جلا جلا پوښتنه وکړه: ستا سره چي کمي ناوي شپه تيره کړې ده، هغه دي خوښه ده که يا؟ دواړو وويل: زموږ.ه خوښه ده بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو چي اول د کومو ناويانو سره نکاح کړې وه، هغو ته طلاق ورکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وروسته يې د سره نوي نکاحوي وروتړلي.

سفيان ثوري (رحمة الله عليه) چي کم جواب ورکړی وو، هغه هم صحيح وو، ځکه چي په شکمن کورالي سره نکاح نه ماتيږي، مګر کم طريقه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيان کړه د هغه مصلحت دا وو، چي د يو بل د ښځو سره د کوروالي کولو څخه وروسته بيا خپلو اولنيو ښځو ته رجوع کول د غيرت خلاف کار دی او په هغه زړو نکاحو کي د ميني او محبت د کميدو خطر وو. (عقود الجمان)

ورکي سوي پيسې څنګه پيدا سوې: يو سړي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی عرض يې وکړی، ويل: ما يو څه اندازه پيسې يو ځای ايښي وې هغه ځای را څخه هير دی، ما ډير کوښښونه وکړه، مګر پيدا مي نه کړې او سخت ضرورت هم ورته لرم، نو که ته يوه لاره راوښيې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: محترمه! دا مسئله زموږ سره په فقه کي نسته، نو زما څخه يې ولي پوښتنه کوې؟ سړي زاری شروع کړې او داسي وويل: ای الله (جل جلاله)! زما مرسته وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: سمدستي اودس تازه کړه، ټوله شپه عبادت وکړه، انشاء الله مقصد به دي پوره سي، سړي هم اودس تازه کړی په عبادت يې شروع وکړه يو څو رکعتونه چي يې وکړه ناڅاپه يې په ياد سوه، چي پيسي خو مي په فلاني ځای کي ايښي دي، په تلوار سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی، عرض يې ورته وکړی، چي ستا د تدبير په برکت مي پيسې پيدا سوې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: شيطان نو کله دا غوښتل چي ته دي ټوله شپه عبادت وکړې، بلکي دستي يې پيسې در په ياد کړې، مګر ستا دپاره دا په کار وه، چي ددې کار د شکريې ادا کولو په خاطر دي ټوله شپه په عبادت تيره کړې وای، چي شيطان دي تر دې هم ذليله کړی وای. (عقود الجمان صفحه ۲۶۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق

د تقوا، زهد او اخلاقو په ميدان کښي خو بلکل ځان ته يو جهان وو، دومره تقوا، زهد او عالی اخلاق يې وه، چي يو عادي انسان يې هيڅ تصور هم نه سواى کولاى. امام شعراني شافعي (رحمة الله عليه) فرمايي: يو يهودي د ده (رحمة الله عليه) همسايه وو، د هغه بيت الخلاء د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په کور کي راخلاصه وه، لس (۱۰) کاله همداسي پاته وه، او ده مبارک به هره ورځ ټول څه چي د ده مبارک په کور کي د دغه بيت الخلاء څخه رالويدل پاکول او جارو کول او تر کڅره دانۍ به يې رسول، هغه يهودي چي د دغه کاره څخه هيڅ نه وو خبر کله چي دغه خبر ويهودي ته ورسيدی، نو هغه په ژړا سوو، وروسته بيا راغلی او مسلمان سو.

په دې هکله د يو بل مجوسي قيصه هم د يادوني وړ ده، چي امام رازي (رحمة الله عليه) په خپل تفسير کي د (اهدنا الصرط المستقيم) په تفسير کي يې بيان کړې ده، امام رازي (رحمة الله عليه) وايي: داسي روايت دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر يو مجوسي پور باندي وو، کور ته يې د طلب دپاره ورغلی، کله چي د هغه د کور دروازې ته وررورسيدی، پر کالو يې مرداري ولويدل، نو ده خپل کالي وڅنډل هغه مرداري د ده (رحمة الله عليه) د کالو څخه پورته سول، د مجوسي د کور پر ديوال وموښتل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حيران سوو او ويې ويل: که زه دغه مرداري دلته پرېږدم، نو په دې خو د مجوسي ديوال خراب سوو، او که دغه مرداري وګروم نو بيا خو د ديوال خاوره ورسره رارژيږي، نو دروازه يې ورو ټکوله او د هغه مجوسي مينځه ورته راووتل، وهغې ته يې وويل: بادار ته دي ووايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دروازه کي ولاړ دی، هغه ورته راووتی او داسي ګمان يې کوی، چي پور را څخه غواړي، ځکه نو هغه په عذر ويلو شروع وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دلته به څه شی ښه وي، او د ديوال قيصه يې ورته وکړل، چي اصلاً به د دغه د پاکولو دپاره کمه لاره وي، مجوسي ورته وويل: اول زه د خپل ځان په پاکولو شروع کوم، په هغه ګړي يې ايمان راوړی مسلمان سو. دلته د پام وړ ټکي دا دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مجوسي په حق کي په دغه لږ اندازه سره هم ځان د ظلم څخه وساتی، د دغه لږ ظلم د پرېښولو په خاطر مجوسي د کفر څخه اسلام ته داخل سوو، نو څرنګه چي څوک د ظلم څخه ځان وساتي، نو د هغه حال او درجه به د الله (جل جلاله) په وړاندي څنګه وي. (تفسير اهدنا الصراط المستقيم ۱ جلد ۲۱۶ مخ)

که څه هم امام رازي (رحمة الله عليه) د مذهب د مخي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لاروی هم نه دی، مګر په ډيرو ځايونو کښي شديد اختلاف ورسره لري، خو تاسي وينی چي د حق په ليدلو سره يې د هغه د فضليت اظهار د اسلام د افتخاراتو څخه ګڼلی دی، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اخلاقو او ټولنيز ژوند څخه صرف يوه کوچنی بيلګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې لا د تقوا په هکله ډېر کم مثل وو، داسي يو روايت سوی دی: چي د کوفې په ښار کي پسه غلا سوو، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې دپاره چي د غلا سوي پسه غوښه ونه خوري، نو په کوفه کي يې اووه (۷) کاله د پسه غوښه ونه خوړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقوا په ارتباط ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) څخه قول را نقل کړی دی، فرمايي: د دغه جهته کله چي به د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په وړاندي د هغه يادونه وسوه هغه به ويل: آيا تاسو د هغه چا يادونه کوی؟ چي دنيا په صورت کُلي ورته وړاندي سوه، او ده (رحمة الله عليه) فرار ورڅخه وکړ، قبوله يې نه کړل، او د ظالمانو سره يو ځای نه سوو، سره ددې چي هغوی په دغه هکله غوښتنه هم ورڅخه وکړه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زهد او عبادت په هکله داسي روايت دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په دوبي کي د ماپښين تر لمانځه وروسته استراحت کوی، او په ژمي کي به يې د ماخستن تر لمانځه وروسته آرام کوی، نور به ډېر عمر په عبادت اخته وو، او يا په تعليم او تعلم باندي. په معتبرو روايتو کي راغلي، منل سوي او مشهوره خبره ده: چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څلويښت (۴۰) کاله د شپي يعني د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ کاوه.

داسي روايت هم معتبرو مؤرخينو راوړی دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به پوره قرآن عظيم الشان په يوه رکعت کي ختموی، د لمانځه په يوه رکعت کي د ټول قرآن عظيم الشان ختم يوازي په څلورو نفرو جليل القدر امامانو پوري منحصر ذکر سوی دی، هغه لکه: د (المستطرف) مؤلف چي د معتبرو منابعو په حواله يې ليکلي دي: د قرآن کريم ختم د لمانځه په يوه رکعات کښي څلورو کسانو کړی دی: عثمان بن عفان، تميم الداري، سعيد بن جبير او امام اعظم ابوحنيفه (رضي الله عنهما). او همدارنګه مختصر تاريخ دمشق خاص د همدغو ياد سوو څلور نفرو په اړوند ليکلي دي: دوی په داخل کي د کعبي شريفي د قرآن عظيم الشان ختم کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالى، ذهني ذكاوت او د فكر تيزوالى

د امام اعظم ابوحينفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالى، ذهني ذكاوت او فكري تيزوالى دومره زيات وو، چي هميشه به د لوړ عقل خاوندان ورته په حيرت او ګوته په غاښ وه، په همدې ارتباط اكثره مصنفينو د امام اعظم ابوحيينفه (رحمة الله عليه) زيات محير العقوله كارنامې ليكلي دي، كم چي اكثره يې د تهلكې څخه د عامو مسلمانانو د نجات سبب هم كرځيدلى دى.

د كوفې په ښار كې يو سړى خپلو دوو زامنو ته دوې خويندې ورغوښتي وې، په يوه ورځ يې د دواړو ودونه ورو‌كړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء كرام يې راغوښتي وه، په علماؤ كې يې مسعر بن كدام، حسن بن صالح، سفيان ثوري او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو كسانو پلار د كوره څخه راووتى، او د خولې څخه يې دا خبره را ووتل چي دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځيني وكړه: څه پيښنه سوه؟ د هلكانو پلار وويل: كله چي دواړي ناوياني راوستل سوې، نو د دوى څخه داسي غلطي سوې وه، چي د هر زوم سره خپله ورينداري شپه تيره كړې وه، دواړي ناوياني سره بدلي سوي وې، اوس څه كول په كار دي، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وويل: د امير معاويه (رضي الله عنه) په زمانه كي هم داسي كيسه پيښنه سوې وه، په دې سره نكاح نه ماتيږي، مګر پر داوړو نوي مهر لازميږي، مسعر بن كدام (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وكتل چي ستاسو رايه څه ده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دواړه زومان دي ماته حاضر كړل سي بيا به يې جواب وركړم، خلګو دواړه زومان حاضر كړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر يوه څخه يې جلا جلا پوښتنه وكړه: ستا سره چي كمي ناوي شپه تيره كړې ده، هغه دي خوښه ده كه يا؟ دواړو وويل: زموږه خوښه ده بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو چي اول د كومو ناويانو سره نكاح كړې وه، هغو ته طلاق وركړى، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وروسته يې د سره نوي نكاحوي وروتړلي. سفيان ثوري (رحمة الله عليه) چي كم جواب وركړى وو، هغه هم صحيح وو، ځكه چي په شكمن كورالي سره نكاح نه ماتيږي، مګر كم طريقه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيان كړه د هغه مصلحت دا وو، چي د يو بل د ښځو سره د كوروالي كولو څخه وروسته بيا خپلو اولنيو ښځو ته رجوع كول د غيرت خلاف كار دى او په هغه زړو نكاحو كي د ميني او محبت د كميدو خطر وو. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل او ذكاوت تيزوالى و هر چا ته معلوم وو، او هميشه به په مشكلاتو كي د عام او خاصو مرجع وو، ځكه خو يې پر هر چا قدر او عزت زيات وو.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ټولو نيكيو او ښو صفتونو معمور شخصيت وو: ابن مبارك (رحمة الله عليه) فرمايي: كله چي زه كوفې ته ورسيدم نو د هغه ځاى د عالمانو څخه مي پوښتنه وكړه: ستاسو په دې ښار كي تر ټولو لوى عالم څوك دى؟ ټولو په يوه اتفاق سره وويل: امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زاهد څوک دی، ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زيات عبادت کوونکی او د علم خاوند څوک دی؟ ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، خلاصه دا چي هر څومره چي مي د ښو اخلاقو او ښو صفتونو په باره کي پوښتني کولې، نو دوی به د هري پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر هر چا غوره ثابت وي. ابن مبارک (رحمة الله عليه) به اکثره وخت داسي فرمايل: داسي مه وايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رائي دی بلکي تفسير او حديث وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونکي ناآشنا علمي او زړغوني واقعې

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل علم څخه انکار او تواضع: د خپلې پوهې په هکله چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کم احساسات ساتل د هغو اندازه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بعضو خبرو څخه معلومېږي، چې فرمايي: د کوفې په بازار کې يو سړي دا پوښتنه کول: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقيه دکان چيرې دی، نو اتفاقاً يې دا پوښتنه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: هغه خو فقيه نه دی، بلکې هسې يې په زوره د ځانه مفتي جوړ کړی دی.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بېره او تقوا: يوه ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوه شخص سره خبرې کولې، ناڅاپه هغه شخص ورته وويل: د الله (جل جلاله) څخه وبېرېږه دا لفظ لا د هغه د خولې څخه وتلی نه وو، چې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رنګ تک زېړ سوو، سر يې کښته کړی روان سوو، او داسې وويل: وروره! الله (جل جلاله) دې تاته جزاء د خير درکړي، څوک چې په علم ناز کوي، هغه هغه چا ته محتاجه وي، چې څوک الله (جل جلاله) ور په ياد کړي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ژوند کې اولنی او آخرنی عدالتي فيصله: په کومو ورځ کې چې د جلې پر شاوخوا د آبادی کم بنيادونه چې موجود وه، په هغه ځای کې څه موده وروسته يو پوځي کمپ جوړ سوو، او بيا دغه ښار په راصافه باندې يادېدی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قاضي توب او د عدالېي وزارت لويه چوکی چې ددې ښار څخه وه، د نيمې ورځې دپاره قبوله کړه، په دې دوران کې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يوه مقدمه وړاندې سول، دا يې اولنی او آخيرنی عدالتي فيصله وه، او ددې څخه وروسته يې استعفاء ورکړه، کيسه داسې وه: يو غريب هاينګرساز پر يو بل سړي يې داسې دعوه کړې وه، چې ما دته د پيتلو مسو يوه ټوټه ورکړې وه، پر ده باندې زما تر اوسه لا دوه درهمه او څلور پيسې پاته دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مدعي عليه يعني پر چا باندې چې يې دعوه وه، راوبللی او ورته وويل: وروره! د خدای (جل جلاله) څخه وبېرېږه دا سړی چې ستا په باره کې څه وايي دا رېښتيا دي که يا؟ مدعي عليه پر پيسو باندې منکر سوو، او د دعوه کوونکي سره شاهدان هم نه وه، پر مدعي عليه باندې قسم اخيستل رارغلل، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په قانوني اساس باندې مدعي عليه ته وويل: وايه قسم دی په هغه الله (جل جلاله) چې د هغه څخه ماسيوا د عبادت لايق نسته، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چې مدعي عليه ته وکتل، نو مدعي عليه ښه په کلکه سره قسم ته تيار سوو، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فکري زيرکتيا خاوند وو، او د مدعي عليه قسم اخيستلو ته تيار نه وو، هغه لا قسم پوره کړی نه وو، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغه پر خوله لاس ونيوی چوپ يې کړی، بيا يې د خپل مال څخه دوه درانه درهمه راواخيستل هاينګرساز ته يې ورکړل، او داسې يې ورته وويل: تا چې پر ده دعوه کړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه زما څخه واخله، په دې طريقه سره يې مدعي عليه د قسم اخيستلو څخه منع کړی، نو په ټول ژوند کې يې دغه يوه مقدمه د عملي نومونې په ډول ورغلې وه.

د انسان دوستي شفقتناکه او حيرانوونکې واقعه: د مشهور شيخ صوفيه حضرت شقيق بلخي (رحمة الله عليه) د سترګو ليدلې واقعه ده وايي: زه يوه ورځ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره څنګ پر څنګ روان وم، په دې دوران کې د ليرې څخه يو سړی موږ وليدی هغه لاره بدله کړه پر بل طرف روان سوو، شقيق وايي: ما چې ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه سړي ته په تيزي سره وويل: پر کمه لاره چې روان وې پر هغه لاره ځه وروره! بله لار ولې اختياره وې؟ هغه سړي هلته ودريدی موږ چې هغه ته ورنږدې سوو، هغه د شرمه ډک ولاړ وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: تا ولې خپله لاره پريښوول؟ سړي وويل: صاحب! ستا چې پر ما باندې لس زره درهمه پور باندې وو، په هغه کې مې بې پرواهي کړې ده، ما چې ته وليدلې نو د ډيره شرمه څخه مې لاره بدله کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: سبحان الله په دې کوچنی خبره دې لاره بدله کړه او زما څخه دې د پټيدو کوښښ وکړی، يوازې دا نه بلکې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قرضدار ته وويل: ما ټول پور تاته در وبخښی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا په دې هم صبر نه سوو، شقيق وايي: د خپل قرضدار څخه يې بخښنه غوښتل او ويل يې: وروره! زما په ليدو سره چې ستا په زړه کې کمه بيره راغله د هغه په خاطر ماته بخښنه وکړه. (عقود الجمان صفحه ۲۳۵)

د ښکنځلو جواب په اخلاقو سره: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حاسدينو يوې ډلې به کله کله د ښار څخه غلطي خبري کولې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو داسې ډيري واقعې رانقل کړي دي، د نمونې په ډول دلته يوه واقعه را نقله وو، ليکي: په دغه بدمعاشانو کې يو سړی وو، په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پسې به يې بدې خبري کولې، مطلب يې دا وو چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلګو په مابينځ کې کم راولي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبري واوريدې او په کښته سر خپل کور ته روان وو، کله چې دې بدمعاش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طرفه جواب وانه وريدی په ژړغوني آواز يې وويل: ولې د سپي په څير درته ښکارم زه غاپم ته هيڅ جواب نه راکوې؟ همدارنګه په يوه بله واقعه کې راځي چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چې کله د کور دروازې ته ورسيدی، نو بدمعاش ته يې وويل: اې وروره! اوس زما کور راورسدی زه ورننوځم که دې په زړه کې دي لا څه پاته دي، زه به درته ودريږم زړه دې خالي کړه. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قيام ليل:- د معجم صاحب ليکي: د شپو رڼولو په وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ميخ سره بلل کيدی، په دې باره کې بعضې ليکوالانو يوه لطيفه هم رانقل کړې ده، هغه داسې ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو همسايه وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چې کله ددې فاني نړۍ څخه رحلت وکړ، نو ددې همسايه يې يو کوچنی زوی وو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د پلار څخه پوښتنه وکړه: ويل د دا مخامخ کور پر سره چي يوه ستن ولاړه وه، هغه اوس نه معلوميږي څه سوې ده يو چا خو به راتا کړي نه يي؟ پلار يې ورته وويل: هغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، ټوله شپه به ولاړ وو، عبادت به يې کوی، مګر اوس هغه پريوتله ځکه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفات سوو.

په ورک سوي سامان پسي لټون: داؤد طائي (رحمة الله عليه) د يو شمير اسلامي لويو وليانو په قطار کي شميرل کيدی، دی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مخکينيو شاګردانو څخه دی، د علم الحديث، فقهي، عربي، قرائت او تفسير پوره ذخيره يې ترلاسه کړې وه، يو ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: داؤده! ستا د علم ټولي ذريعې پوره سوې، مګر داؤد (رحمة الله عليه) وويل: ولي نور څه هم پاته دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په علم باندي عمل کول لا پاته دي، داؤد هغه وخت ولاړسو خپله وراثتي مځکه يې په څلور درهمه خرڅه کړه، د دنيا څخه يې پښي سپکي کړې، او د خلګو سره به ډير کم يو ځای کيدی، يو وخت فضيل بن عياض يې ليدو ته راغلی، ده دروازه ورخلاصه نه کړه، فضيل دباندي ناست وو ژړل يې او داؤد دننه په کور کي ژړل، فضيل عرض وکړ ويل: زه چيري ولاړم سم، زه خو د يو سړي په لټون پسي راوتلی وم، داؤد ورته وويل: دا هغه تللی سامان دی چي په لاس نه راځي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د برکت د مجلس څخه سوال کوونکی بيله سوال کولو ولاړی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو يوه واقعه رانقل کړي ده، ددې واقعي څخه به دا هم څرګنده سي، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د استوګني ځای په مجلس البرکت باندي څنګه مشهوره سوو، په دې باره کي ليکي: د کوفې په ښار کي يو مالداره سړی وو، ناڅاپه پر ده د زماني بدلون راغلی، لاس يې ډير تنګ سوو، مګر د غيرت او بهادوری شخص وو، چي څنګه حال پر رتلی تيره وی به يي، يوه ورځ يې کوچنی لور تازه ختکی وليدی، کورته په تلوار سره راغله د مور څخه يې د ختکي د رانيولو دپاره پيسې وغوښتې، مګر په کور کي يې غريبي وه، مور کله د خپل کوچنی لور مراد پوره کولای سوای، دوی په دې خبرو اخته وه، د پلار يې دې حالت ته په کتو سره سترګي د اوښکو ډکې سوې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه يې د کومک غوښتلو تکل وکړی، کله چي مجلس البرکت ته حاضر سوو، د خولې څخه يې هيڅ ږغ ونه وتی، ټوله عمر يې د حياء په پرده کي تير کړي وو، نو د ده د خولې څخه به څنګه د سوال کولو خبره وتلې وای، خوار غريب د شرمه ډک همدغسي په چپه خوله ولاړ سو او ولاړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه د مخ دبې رنګی په سبب نه وو پيژندلی، چي دغه سړي ته څه حاجت پيښ سوی دی، مګر د شرافت په وجه يې څه ويلای نه سوای، نو کرار کرار پيسي روان سوو، هغه سړی چي کور ته دننه سوو، په نخښه يې کړی، کله چي شپه سوه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځان سره (۵۰۰) درهمه په کڅوړه کي واچول، د حاجتمند کس د کور دروازي ته ورنږدې سوو، ځينځر يې وټکوی د کور مالک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي راووتی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دستي هغه کڅوڼه د دروازي په چوکاټ کي کېښېښول، په تاريکه کي پر شا روان سو، ويل يې: وګوره په دروازه کي چي د اشرفيو کڅوڼه پرته ده دا هم ستا حق دی، د کور مالک چي کور ته دننه سوو، کڅوڼه چي يې خلاصه کړه، يوه پرزه يې په کښي وليدل، داسي پر ليکل سوي وه: دا هغه رقم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تاته راوړی دی، په حلاله ذريعه حاصل سوی دی، ته د خپل زړه مراد په حاصل کړه.

چي سايه وي او سړي دي لمر ته ناست وي دا عجبه ده، اسماعيل بغدادي وايي: يو کس د يزيد بن هارون څخه پوښتنه وکړه: فتوا ورکول کله جايز ده؟ يزيد وويل: کله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احتياط څخه کار واخيستل سي، سوال کوونکي وويل: حضرته! ته دا وايې؟ يزيد وفرمايل: وو زه تر دې زيات هم ويلای سم، ځکه چي ما د هغه څخه ماسيوا زيات تقواداره او پرهيزګاره بل کس نه دی ليدلی، او دا هم واوره: يوه ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يو کس د دروازې مخته په سخته ګرمي کي ناست وو، ما ورته وويل: صاحبه! که تاسو لږ سايې ته سی نو ډير به ښه وي، او په يوه روايت کي راغلی دي: ما امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته قسم ورکړ، چي تا ولي سايه پرې ايښې ده، په ګرمي کي ناست يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ددې کور پر مالک باندي زما پور باندي دی، نو زه د ده د ديوال وساې ته ناسته ځکه مکروه ګڼم، چي دا په ناجايزه نفعه کي رانه سي، ځکه د حديث شريف مفهوم دي: په کم پور سره چي نفعه حاصله کړل سي هغه سود دی. (عقود الجمان صفحه ۲۴۴)

د علم سره زياته مينه: د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ذات سره ډيره زياته مينه او ژور تړون درلودی، د دنيا هر کار به يې شاته پرېښوی، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته به حاضرې دی، د محمد بن کدام (رحمة الله عليه) څخه روايت دی: هغه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي، چي امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) وويل: زما د زوی رحلت د دنيا څخه وسوو، مګر ما يې د ښخيدو دپاره هڅه ونه کړه، خاورو ته د سپارني ټول کار مي همسايګانو، يارانو او دوستانو ته پرېښوی، ځکه چي زما په زړه کي دا خواهش وو، چي د داسي خير د مجلس څخه پاته نه سم، دا به مي په زړه کي يو ارمان پاته وي، چي په فلاني وخت کي زه غونډي ته حاضر سوی نه وم.

هارون د خليفة المسلمين په دربار کي امام محمد (رحمة الله عليه) ربنتيا وويل: د عباسي حکومت تر ټولو لوی حکمران هارون الرشيد دی، او دا د يو حنفي مؤرخ خبره نه ده، بلکي خطيب بغدادي روايت کړی دی، چي د هغه په ليک کي د حنفي امامانو په حق کي ډير کم ذکر سوی دی، دوی ليکي: يا ابو عبيده وايي: موږ محمد بن الحسن د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګرد سره وو، په دې وخت کي هارون الرشيد زموږ مخ ته تيريدی د غونډي ټول حاضرين ورته ولاړ سول، مګر يوازي امام محمد (رحمة الله عليه) داسي تن وو چي ولاړ نه سوو، يو څه وخت وروسته امام محمد (رحمة الله عليه) د خليفه دربار ته ورو بلل سوو، ابو عبيده وايي: دغه وخت زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو حاضرينو وينه په بدن کي وچه سوه، رنګ مو تک ژړ سوو، مګر امام محمد (رحمة الله عليه) ډير په اطمنان سره ولاړ سوو، او خليفه ته حاضر سوو، لږ وخت وروسته بيرت ښه په طبيعت سره راغلی، خپله يې وويل: خليفه زما څخه پوښتنه وکړه ويل: ټول خلګ ماته ولاړ سول ته ولي ولاړ نه سوې؟ ما ورته وويل: ماته دا ښه معلوميدل، تا چي زه د کمي طبقې سره يو ځای کړی يم، چي د هغې څخه دي ووځم، او د هغه خلګو سره دي يو ځای سم چي ستا خدمتګاران دي، او دا مي هم ورته وويل: د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) ارشاد دی: څوک چي دا غواړي چي د هغه د تعظيم دپاره دي خلګ ودريږي، هغه دي خپل ځای په دوږخ کي وغواړي، امام محمد (رحمة الله عليه) وويل: هارون الرشيده! زما خبري دي واوريدلې، هارون الرشيد راته وويل: ای محمده! تا رښتيا وويل، تاسي وينی چي د هارون الرشيد پر ژبه د توري د شرنګ آواز تلی راتلی، مګر بيا هم د هغه په وړاندي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوستلی سبق ډير د احترام وړ وو.

عباسي شهزدګان او حنفي فقه:- تاريخ پوهانو ليکلي دي: عباسي شهزادګانو ته به د نور تعليم سره سره د حنفي فقهي درس به هم ورکول کيدی، مامون د خپل پلار هارون د طرفه د خراسان والي مقرر سوی وو، او په مروه کي ديره وو، په دې دوران کي د نضر د تحريک په لړ کي د مقامي علماؤو يو ټولګی مامون ته راغله، د حنفي فقهي علماء خفه وه، غرض يې دا وو چي د حنفي فقهي د علماوؤ او فقهيانو زور دي کم سي، مګر ښه خبره دا وه چي په دربار کي لوی لوی علماء ناست وه، مامون د نضر څخه پوښتنه وکړه: ولي د حنفي فقهي مخالفت کوې؟ په خپله نضر جواب ورنه کړی، مګر بل ملګري يې احمد بن زهير عرض وکړی: ماته دي حکم وسي چي زه يې وجه بيان کړم، مامون وويل: زه خو دغه پوښتنه کوم، بيا احمد بن زهير وويل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مسئلو کي ډيري داسي مسئلي دي، چي په ښکاره د قرآن کريم او حديثو خلاف دي، قاضي خالد بن صبيح د مامون په پوښتنه کي د دغي مسئلي په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فتوا بيان کړه، بيا احمد بن زهير [1] وويل: دا دی ددې فتوا سره هم شکله دغه آيت دی، او د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) حديث دی، نو ګويا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قطعي آياتونو خلاف فتوا ورکړې ده، د ابن زهير خبره چي سرته ورسيده، د قاضي خالد پر ځای مامون په خپله ورته وويل: صرف يو حديث نه بلکي ليکلي يې دي: مامون د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تائيد کي داسي حديثونه بيان کړل چي مخالفه ډله ځيني ناخبره وه، او صرف دا نه بلکي هغه چي به کمه مسئله خلاف ثابتوله، مامون به د هغې په تائيد کښي د قرآن کريم او حديث څخه دليلونه بيانول، پر داسي مسئلو چي کافي خبري اتري وسوې، نو مامون وويل: که چيري حنفي فقهه د کتاب او سنت خلاف وي، نو موږ به د عملي دستور په توګه ولي استعمالوله. بيا ليکي: ددې خبري څخه وروسته مامون نضر او د هغه ملګرو ته وويل: خبردار! بيا په تاسو کي څوک داسي حرکت ونه کړي، او که دغه نضر ستاسي په ټولی کي نه وای، نو داسي سزا به مي ورکړي وای، چي ټوله عمر به مو د ياده نه وتلای.

[1] احمد بن زهير د حديثو حافظ وو، خطيب د ده په باره کي ليکلي دي: دی لوی عالم د حديثو حافظ او زيات زيرک وو، يحيی بن معين ليکي: دی د امام بن حنبل په قابلو شاګردانو کي شميرل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناآشنا مناظره: د قاضي ابن ابی ليلی په باره کي تاريخ پوهانو يوه واقعه ذکر کړې ده: هغه دا چي قاضي ابن ابی ليلی په يوه غرض د خليفه منصور دربار ته وروبلل سوو، په دغه وخت کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم وربلل سوی وو، ناڅاپه په دربار کي يو چا پوښتنه وکړه: که سوداګر د خپل مال متعلق اخستونکي ته داسي ووايي: ته چي کمه سودا اخلې زه ددې د عيبونو څخه بری يم، يعني په دې سودا کي عيب نسته، اوس که ته دغه غواړې اخيستی يې سې، که چيري د اخستو څخه وروسته کم عيب په سودا کي پيدا سوو، نو سودا اخيستلو والا يې د واپس کولو حق لري، که يا؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: سوداګر د بريتوب اعلان وکړی، نو ددې څخه وروسته يې غاړي خلاصي دي، سودا بيرته ځيني قبلول پر د لازم نه دي، مګر قاضي ابن ابی ليلی وويل: مسئله داسي ده په سودا کي موجوده عيب چي سوداګر يې تر څو پوري معلوم نه کړي، صرف د خولې په ويلو سره نه برئ کيږي، دواړه فريقه په دې مسئله اخته دي، خليفه منصور د دواړو خبرو ته غوږ نيولی دی، کله چي قاضي ابن ابی ليلی د خپلي خبري څخه وانه وښتی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ته يې فرض کړه چي د يوې شريفي ښځي يو غلام دی، او هغه غواړي چي خرڅ يې کړي، مګر په غلام کي يو عيب دی د هغه پر خاص اندام يعني ذکر باندي د برص د مريضي داغ دی، نو ته دغي شريفي ښځي ته ويلای سې، چي ته يې پر خاص اندام باندي په لاس اينولو سره خريدار ته دغه ناروغي څرګنده کړه، قاضي ابن ابی ليلی وويل: وو دغه ښځه به د غلام پر عيب لاس ايږدي، د قاضي ابن ابی ليلی ددې خبري په ويلو سره د ناستو خلکو طبيعت ډير خراب سوو، او خليفه منصور هم ددې خبري په اوريدو سره ډير په قهر سوو. (موفق صفحه ۱۶۷)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بي پرواهي او توکل: کله چي ابو جعفر منصور عباسي خليفه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په سوونو ډالۍ او نذرانې ور واستولې، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې هيڅ پروا هم ونه کړه، بيا ابو جعفر ورته وويل: ماته کله نا کله د خپل وخت څخه د ملاقات د پاره لږ وخت راکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دربار کي په هغو اشعارو سره جواب ورکړی، کم چي يې د کوفې د والي عيسی بن موسی په دربار کي ويلي وه:

کسر خبزٍ وقعب مـاءٍ — وفروثوب مع السلامة
خير من العش فی نعيم — يکون بعد ها الملامة

ژباړه:

کـوزه د اوبـو وي ور سره نـمړئ سـکړک وي — په سل برخي دي غوره دا د هغه عيش وعشرت نه
تـوتـه مـار دي اغـوسـتـن وي ته يې پرې ملامت — تـيـريـږي چـي پـه تـرپـو وي انـجـام يې ملامت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وصیتونه او نصیحتونه

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دوې وصیت نامې د تاریخ پاڼو محفوظې کړې دي، یوه وصیت نامه یې د خپل نازولي شاګرد قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه) په نامه ده، او بله یې د یوسف بن خالد سمتي (رحمة الله علیه) په نامه سره ده، دواړې وصیت نامې یې د علماؤو او فاضلانو د ژوند د لارې روښانه مثالونه دي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لومړی وصیت نامه د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) په نوم:

ای یعقوبه! د وخت د باچاه قدر کوه، او د هغه د لوړې مرتبې خیال ساته، د هغه په مخکې د درواغو ویلو څخه ځان ساته، تر څو پورې چې د علمي ضرورت د کبله کمه مجبورتیا نه وي، نو مخ مخ ته یې مه کیږه، ملاقات ته یې ژر ژر او ډیر مه ورځه، کنې نو په نظر کې به یې سپک راسې او قدر به دې کم سي، په کار خو دا ده چې د هغه سره داسې معامله وساتې لکه د اور سره چې یې ساتې، یعني د اور څخه هم فایده اخلې او هم ځان لیرې ځینې ساتې ډیر نه ورنږدې کیږې. دا په یاد لره چې باچاه د خپل ځان سره موافق بل څوک نه خوښوي، ځکه نو د هغه په وړاندې د بې دریغه خبرو کولو څخه ځان ساته، کنې نو په یوه خبره کې به دې راتینګ کړي، او د خپلو درباریانو په مخ کې به تا ملامت کړي، او پر هغو باندې به دا خبره ثابته کړي، چې ستا څخه د هغه علم جلا دی، او ستا محاسبه به کوي چې په څه رقم ستا هنر یا کمال د دربار د مجلسیانو په نظر کې کم راولي.

کله چې دربار ته ننوځې داسې لارې چارې اختیار وه، چې د موجوده کسانو په مقابل کې هغه ستا عزت او احترام وکړي، او په داسې وخت کې شاهي دربار ته مه ورننوځه، کله چې د باچاه سره نور داسې عالمان ناست وي، چې نه یې ته پیژنې او نه هغه تا پیژني، ځکه چې ممکن ستا علمي مرتبه د هغو څخه کمه وي، نو دا امکان لري چې ته په مجلس کې دا کوښښ وکړې، چې ځان تر هغو لوړ ثاتب کړې، نو په داسې صورت کې به دا کوښښ ستا دپاره نقصاني وګرځي، او که چیرې په هغو کې واقعي زیات عالم نه وي، نو ممکنه ده چې هغوی به په یوه خبره کې واقعي تاته پاته راسي، نو ددې په سبب به ته د باچاه په نظر کې سپک راسې. که د وخت باچاه تاته منصب درکوي، نو هغه وخت یې ځیني قبول کړه، چې ستا دا یقین وي، چې ته د خپل علم او مسلک مطابق کمې فیصلې چې کوې د هغه په کولو به ته راضي وي، او د بل مسلک مطابق عمل کولو ته به ضرورت نه پیښیږي، ستا تعلق دې صرف تر باچاه پورې محدود وي، او د هغه د خاصو دوستانو او مشرانو سره ډیر تعلق مه ساته، د هغو څخه ځان وساته چې ستا وقار او عزت به پر خپل ځای قایم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولسي آدب: عام اولس که د یوې مسئلې په باره کي پوښتنه در څخه وکړي، نو د مسئلې د جواب څخه ماسیوا نوري خبري مه ورسره کوه، کنې نو هغوی به بدګومانه سي چي ته د مال او دولت سره ډیره مینه لرې، او د رشوت طمع ځیني لرې، د عام اولس سره ډیر خانده مه او مه ډیر بازار ته ورسره ځه. د نوو ځوانانو سره مسخرې مه کوه، ځکه چي دا فتنې دي، که د کوچنیانو سره خبري وکړې په دې کي بیا څه بدي نسته، بلکي د هغو پر سرو باندي مهربانی او میني ډک لاس تیروه، د سپین ږیرو سره پر لاري یو ځای مه ځه، ځکه که هغه ستا څخه د مخه سي او ته یې تر شا پسي روان یې، نو دا د علم ډیر بد سپکاوی دی، ځکه چي هغوی تر تا په عمر کي مشران دي. که دي چیري زړه وغوښتی په لاره کي کښینستې، نو تر دې ځای ناستې دي په مسجد کي کښینستل ډیر غوره دی، په بازارو او مسجدونو کي خوراک مه کوه، په دوکانونو کي ناسته پاسته مه کوه، د وریښمو او بخملو جامې او کالي مه اغونده، ځکه چي په دې سره په بنده کي لویي پیدا کیږي.

د ښځي او خاوند کورنی آدب: د خپل جنسي حاجت پوره کولو په وخت کي پر پستره د خپلي میرمني سره د ضرورته څخه ماسیوا خبري مه کوه، او تر حد زیات بې باکي هم مه ورسره کوه، کله چي ورنږدې کیږې نو د الله (جل جلاله) نوم یادوه، د خپلي میرمني سره د پردیو ښځو او مینځو په باره کي څه مه وایه، کنې نو داسي څه به هغه هم درته ووایي، خوله به یې بې واکه سي او دا ډیره ممکنه ده چي ته د خپلي میرمني سره د نورو ښځو په باره کي خبري ور سره شروع کړې او هغه بیا د پردیو نارینوو خبري درته شروع کړي. که دي وس وو د داسي ښځي سره هیڅکله نکاح مه کوه، چي د هغې د مخکني خاوند طلاق ورکوونکی پلار، مور یا یې پر ګټي ژوند وي، البته دا یو شرط ورته کښیږده چي د واده څخه وروسته به ستا کره د هغې هیڅ خپلوان نه راځي، دا ځکه چي ښځه د واده کولو څخه وروسته مالداره سي، نو د هغې پلار بیا دا دعوه کوي چي د هغې په لاس کي چي کم مال دی هغه ټوله زما دی، او وایي به دا مي د څو ورځ دپاره ورکړې وه.

بل شرط دا پرکښیږده چي څومر کیدای سي د پلار کره به نه ځي، د نکاح کولو څخه وروسته دي خبري ته غاړه کښینږدي، کله چي ته د خپلي خُسرګنی کره د واده اوله شپه تیره کړې، نو هغوی به ستا مال ترلاسه کړي او د خپلي لور په باره کي به د زیات مال او نفعي طمع در څخه کوي. پام کوه چي د ډیر زیات اولاد لرونکي ښځي سره واده کولو ته تیار نه سي، هغه به ټوله مال د خپلو لونو او زامنو دپاره جمع کوي او پر هغو به یې مصرفه وي، ځکه چي هغې ته تر تا خپل اولادونه ډیر ورنږدي دی، او په یوه کور کي دوې میرمني دي سره یو ځای نه کړي، تر څو پوري چي دي ټول مصارف پوره سوي نه وي، یا یې د پوره کول طاقت ونه لري تر هغه پوري واده ونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند ترتيب: اول علم حاصل کړه، بيا حلال مال او ګټه او وروسته د هغه څخه د واده غم کوه، که د سبق د زده کړې په وخت کي د مال د ګټلو په فکر کي سولې، نو علم به نيمګړی در څخه پاته سي، اول ګټلی مال د مينځو او غلامانو د رانيولو دپاره اماده کړه، که د دنيا د ښځو په عيش او عشرت اخته سوې، ټول قيمتي وخت به دي عبث تير سي ډېر مسوليتونه به در په د غاړي سي، په داسي حال کي چي ته به د هغو د ضروورياتو په پوره کولو کي سرګردانه سې، نو د سبق آرمان به دي پر زړه پاته سي. د ځواني د شروع کيدو سره سم د علم حاصلولو ته ځان وقف کړه، ځکه چي په دې وخت کي زړه او دماغ د دنيا د مشکلاتو څخه خالي وي، تر دې وروسته بيا د مال د ګټلو او جمع کولو فکر کوه، مال ښه جمع کړه ځکه چي د ډېر مسوليتونو په سبب زړه په فکرونو کي راګير وي، نو کله چي ډېر مال جمع کړی بيا نو کور آباد کړه.

زيست روزګار: د الله (جل جلاله) څخه بيره کوه، د امانتونو سپارښتني او د هر عام او خاص خير د ښيګڼي خيال ساته، د خلګو سپکاوی مه کوه، لکه د ځان په رقم د هغو خيال هم ساته چي هغو راشه درشه در سره ساتلې نه وي، لومړی ته ورمخ ته کيږه مه، د مسئلې پوښتلو دپاره که څوک درسي نو ورته راوځه، که چيري پوښتنه کوونکی جواب د سوال مطابق درکړي، نو پوه سه چي قابل دي. د عام اولس سره د دين په باره کي د علم کلام څخه کار مه اخله، ځکه نو په دې رقم سره به خلګ ستا څخه نقل شروع کړي او د علم کلام په شغل کي به اخته سي، يعني په عقايدو کي به د عقل څخه کار اخستل شروع کړي. که څوک فتوا در څخه وغواړي، نو صرف هغه ته د سوال مطابق جواب ورکوه خبره ډيره مه اوږده وه، کنې داسي جواب به بيا درته د سرخوږی سبب سي. که چيري پر تا لس کاله داسي تيري سي چي د کټي وټې درک دي نه وي، او د مال ګټلو طاقت هم ونه لرې، بيا هم د علم د ښووني څخه مخ مه اړوه، کنې نو ژوند به دي لنډ او ګران سي. د فقهي هر شاګرد داسي ګڼه لکه خپل زوی، په سبب ددې چي په هغه کي د زده کړي شوق جلا سي، يعني د زده کړي سره يې شوق پيدا سي، که يو عام کس لاس درواچوي، نو ته جنګ مه ورسره کوه، کنې نو عزت به بايلې، طاعت او عبادت تر نورو خلګو ډېر کوه، که چيري هغو ته په طاعت او عبات کي تر ځان کم وليدلې، نو دوی به بدګمانه سي او وايي به چي موږ ته خپل جهالت څومره فايده رارسولې ده، دته خپل علم دومره خير نه دی رسولی، هغوی به دا فکر کوي چي تاته ستا علم دومره فايده نه ده درسولې کم چي د هغوی جهالت هغوی ته رسولې ده.

د تګ راتګ آدب: که چيري داسي ښار ته ولاړې او په کبني استوګن سوې چي د علم خاوندان په کبني موجود وه، نو په هغه ښار کي ځان تر هغو لوړ مه ګڼه، بلکي داسي وخت تيروه لکه ته چي هم د دوی د ښار يو کس يې، چي د ښار د عالمانو دا يقين راسي چي د هغو مرتبو ته ستا د طرف څخه هيڅ خطر نسته او که داسي نه وي نو ټوله به ستا پر خلاف راولاړ سي، تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

به ددې ځايه ښځه به دې بيځايه کړي، په مسلک پوري به دي پوسخند در ووهي او په ناحقه به دي ملامت کړي. که هغو د مسائلو په باره کي پوښتنه در ښځه وکړه، د مناظرې، مباحثې او په جلسو کي د بحث کول ښځه ځان ځيني ساته، او که دي د هغو سره خبري کول غوښتل، نو په واضح دليل سره يې ورته کوه، هغو ته د هغو د اُستاذانو په باره کي پيغور مه ورکوه، کنې نو هغوی به هم تاته داسي پيغورونه درکړي، د خلګو د طرفه هر وخت بيداره اوسه، ښنګه چي دي ظاهر دی په باطن کي هم د الله (جل جلاله) دپاره ځان راسته کړه، ځکه چي علم تر هغه پوري فايده مند کيدای نه سي، تر څو چي د انسان ظاهر او باطن سره يو شی نه سي.

غوره عمل: کله چي دي د وخت باچاه پر يو داسي مقام باندي کښينوي چي هغه ستا د شان سره مناسب نه وي، نو تر هغه وخته يې مه قبلوه تر څو چي تاته دا يقين نه وي سوی چي تاته درسپارل سوې وظيفه خالص ستا د علم د وجي ښځه ده. د فکر او نظر په مجلس کي په بيره خبري مه کوه، ځکه چي دغه بيره به دي په خبرو کي خلل پيدا کړي، او ژبه به دي در ګډوډه کړي، د ډيري خندا ښځه ځان ساته ځکه چي ډيره خندا زړه وژني، پر لاري باندي درونډ او په آدب سره ځه، په کارونو کي د ډيري تندروی ښځه کار مه اخله، که د شا د خوا آواز درپسي وکړي جواب مه ورکوه، ځکه چي خلګ په غويو پسي د شا د خوا نارې وهي. د خبرو کولو په وخت کي ډيري چغي مه وهه او مه په لوړ آواز سره خبره کوه، خبري په سکون سره کوه او د اندامونو د حرکت ښځه ډير کار مه په کښي اخله په دې غرض چي ستا په ثابت قدمي د خلګو يقين راسي، د الله (جل جلاله) ذکر د خلګو په وړاندي ډير ډير کوه، چي خلګ درسره عادت سي.

د لمانځه ښځه وروسته ځان ته يوه وظيفه مقرره کړه، چي د قرآن کريم په آيتو او د الله (جل جلاله) په اذکارو باندي مشتمله وي، الله (جل جلاله) چي د صبر او استقامت کم دولت او نور ګڼ نعمتونه چي يې درکړي، د هغو شکر پر ځای کړه يعني شکر يې وکاږه، هر مياشت يو څو روژې پر ځان لازمي کړه، چي نور خلګ هم ستا د دغه کاره سره عادت سي، خپل نفس قابو کوه په خاطر ددې چي ته د خپل علم په برکت دنيا او اخرت دواړه وګټې، د سودا کولو دپاره خپله مه ځه، يو خدمتګار ځان ته پيدا کړه، چي د دنيا ضروري کارونه دي تر سره کړي دا چي ستا پرې پوره اعتماد وي. د خپلي دنيا ښځه په کم حالت کي چي ته يې ددې حال ښځه ځان بې خبره او بې فکره مه کوه، ځکه چي الله (جل جلاله) به ددې ټولو شيانو په باره کي پوښتنه درښځه وکړي، نوي ځوانان د ځان سره مه يو ځای کوه، د وخت د باچاه سره خپل خصوصي تعلقات يعني پخه آشنايي خلګو ته مه وربښکاره کوه، کنې نو خلګ به خپل حاجتونه تاته در وړاندي کړي، او که چيري تا د خلګو ضرورتونه د باچاه دربار ته وړل شروع کړه، نو د هغه په نظر کي به ولويږې، او که چيري ته د خلګو د حاجتونو پوره کولو ته اماده نه سې، نو دوی به تور درباندي پوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نصحت کولو آداب: په غلطو کارو کي د خلګو پیروی مه کوه، بلکي په صحیح کارو کي د هغو پر قدم باندي قدم کښېږده، کله چي ته په یوه انسان کي یوه خرابي ووینې، نو د هغه یادونه په بدي سره مه کوه، د هغه د نیکي طمع لره او که په چا کي څه ښوالی ووینې، نو ښه والی یې یاده وه، البته که تاته د ده په دین کي څه خرابي ښکاره سوه، نو خلګ په خبر کړه چي د هغه پیروي ونه کړي او ځان ځیني وساتي. که تا هم یو وار داسي وکړه، نو هغه به ستا څخه وبیریږي او هیڅ څوک به په دین کي د بدعت اظهار ونه کړای سي، کله چي ته د وخت د باچاه په عمل کي د دین خلاف یوه خبره ووینې، نو اول هغه ته د خپل اطاعت او وفاداري یقین ورکړه، یعني په خپل اعتماد کي یې راوله، ځکه چي هغه تر تا ډېر قوي دی، بیا نو وروسته خپله یې ورته اظهار کړه: تر څو چي ستا د باچاهي او د غلبي تعلق وي، ستا حکم مي پر سر او سترګو قبل دی، البته ستا د فلاني عادت دپاره ستا فکر ګرځول ضروري ګڼم، کم چي د دین د معیار مطابق نه دی که چیري تا یو وخت هم د وخت د باچاه په وړاندي د داسي زړه ورتیا څخه کار واخیستی، نو بس دا کافي ده ځکه که ته بیا بیا داسي خبره کوې، نو کیدای سي چي ستا سره سختي شروع کړي، بیا نو په هغه کي د دین سپکاوی وسي، او که یو وار ستا سره سختي وکړي او غرض یې ستا د دیني جذبي، امربالمعروف او نهي عن المنکر د استقامت امتحان اخیستل وي، نو که یو واري یې بیا داسي درسره وکړل، نو د هغه سره په کور کي یوازي په یوازي ملاقات ورسره وکړه، دیني نصیحتونه ورته کړه، که چیري باچاه بدعتي وي، نو یوازي په یوازي بحث ورسره وکړه، په دې لړ کي د باچاه په مخ کي د قرآن کریم او احادیثو بیان وکړه، که هغه دا خبري ومنلې نو ډېر به ښه وي او که یې ونه منلې نو د الله (جل جلاله) ته دعا وکړه، چي تا ځیني په آمن کي کړي. مرګ په یاد لره او د خپلو هغه اُستاذانو د پاره استغفار وایه، یعني د الله (جل جلاله) څخه د هغو دپاره د بخښني سوال کوه، د چا څخه چي دي علم حاصل کړی دی، همیشه د قرآن کریم تلاوت کوه، قبرونو، بزرګانو او مبارکو ځایو ته ډېر ورځه، عام مسلمانان که داسي خوبونه درته بیانوي، چي تعلق یې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او صالحینو سره وي، یعني چیري چي وې په غور او فکر سره یې اوره، د دنیا پرستو سره ناسته او ولاړه مه کوه، البته که دي غرض د دین طرفه ته رابلل وي بیا نو خیر دی، ډیري بازی مه کوه، د ښکنځلو څخه ځان ساته، آذان کوونکی چي په مسجد کي آذان وکړي، نو تر نورو خلګو د مخه مسجد ته د تللو دپاره تیاري کوه، چي عام اولس په دې کار کي درڅخه د مخه نه سي، د وخت د باچاه سره په همسایتوب کي نږدې استوګنه مه کوه، که چیري په خپل همسایه کي یوه بده خبره ووینې، نو د باچاه څخه یې پټ ساته، ځکه چي دا په امانت کي راځي، او د خلګو رازونه مه ښکاره کوه، که څوک د یوې معاملې د اصلاح په باره کي مشهوره درڅخه وغواړي هغه ته د خپلي پوهي مطابق صحیح مشهوره ورکړه، په دې سره به الله (جل جلاله) ته نږدې سي. زما دا وصیت ښه په یاد ساته که الله (جل جلاله) ته منظوره یعني قبول وې، نو دغه وصیت به تاته په دونیا او اخرت کي خیر در ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همت او بې همتي: د درواغو ويلو ځخه ځان ساته، حق او باطل په خپلو کي مه سره ګډوه، په خپلو ټولو کارونو کي د غيرت او بهادري ځخه کار اخله، هر وخت سپين کالي اغونده. د کم حرص او کم دنياوي محبت په ساتلو سره خپل زړه موړ يعني غني لره، خپله تنګسه چا ته مه ورښکاره کوه، مګر که ډير تنګدسته او فقير يې نو همت مه بايله، ځکه چي د کم همته انسان مرتبه کمه وي، پر لاره چي ځې شاوخوا مه ګوره سيده دي لاره ته ګوره. کله چي حمام ته ننوځې نو د حمام کولو مزدوري تر نورو خلګو ډيره ورکوه، چي په عام اولس کي د ډير بامروته او د لوړي مرتبې انسان وپيژندل سې. د خپل ضرورت سامان کسبګر او نورو کاريګرو ته په خپل لاس مه وروړه، بلکي د ځان د پاره يو اعتباري کس نوکر ځان ته ودروه، چي دغه کارونه هغه وکړي. د درهم او دينار د خرڅولو او رانيولو په وخت کي دير فکر کوه، د درهمو شميرل خپله مه کوه، په اعتباري بنده يې کوه. د دنيا مال او اسبابو ته د قدر په نظر مه ګوره، ځکه چي د علم د خاوندانو په نظر کي دا هيڅ حقيقت نه لري، د الله (جل جلاله) سره چي کم نعمتونه دي هغه تر دنيا غوره ګڼه، ځکه چي هغه ډير غوره دي، لنډه دا چي خپلي ټولي دنيايي معاملې بل چاته سپاره چي ستا ټول فکر او ذکر علمي دين ته سي، په دا رقم به دي ټول ضرورتونه په اسانه سره پوره سي.

د ليونيو (مجذبانو) او هغه د عالمانو چي د حجت او مناظري په کولو نه پوهيږي خبري مه ورسره کوه، او ځيني د ځانه جوړونکي مسئلو ولا چي د خلګو په معاملاتو کي عجبه عجبه مسئلې بيانوي هغوی به ستا د شرمولو په خاطر څه نا څه کوښښ کوي، د خپل بي عزتي په مقابل کي به ستا هيڅ پروا نه لري، حالانکي ښه پوه وي چي ته پر خقه يې. کله چي د لوړي مرتبې پر خلګو پيښ سې تر څو چي هغو تاته پخپله مناسب ځای نه وي درکړی، ته کوښښ مه کوه چي ځان خامخا پر هغو دروند کړې، هسي نه ضرورت درته پيښ سي. که چيري پر يو کلي پيښ سوې چي د مسجد امام يې نسته، نو د خپل جانبه د امامت د لمانځه دپاره مه ورمخته کيږه، تر څو چي د اعزاز په توګه هغوی تا ورمخ ته نه کړي. د صحراو د غرمې په وخت کي حمام ته مه ځه، د سيلونو ځای ته مه ځه مه راځه. کله چي د باچاه ظلم او ستم راوخلي، نو هلته مه بندي کيږه، البته کي دي دا يقين وي چي ته به يې د ظلمونو ځخه منع کړې او خبره به دي ومني د حق او انصاف ځخه به دي کار واخلي، نو بيا خير دی ځکه که باچاه ستا په وړاندي ناجايزه کارونه کوي او اکثر وخت به حالت داسي وي چي ته به يې نه سې منع کولای، نو په داسي حال کي به خلګ دا فکر کوي چي د باچاه ظلم او ستم پر حق دی.

د مجلس آداب: په علمي مجلس کي د قهر او غوسې ځخه ځان ساته، عام اولس ته د قيصو اورولو خوند مه ورکوه، ځکه چي قيصه ويونکي اکثره وخت په قيصه بيانولو کي د درواغو ځخه خامخا کار اخلي. که چيري د يو چا علمي مجلس ته د مشاروت دپاره د تللو نيت وکړی، که دغه مجلس د فقهي وي په کبني کبنينه خبري په کبني وکړه، چي دا د تعليم درجه لري په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې غرض چې خلک ستا د موجودګي څخه په دې ذُهکه نه سي، چې ستا مخاطب د علم څخه باخبره دی، که څه هم په حقيقت کي داسي نه وي او که چيري مخاطب سړي د فتوا د پوهيدو جوګه وي، نو فتوا ورته بيان کړه، که نه وي نو پرېږده يې او په دې غرض هيڅ ځای مه کښينه چې بل سړی دي ستا په مخکي درس ورکوي، بلکي د نګراني دپاره د خپلو ملګرو څخه يو کس هلته کښينوه، چي هغه تاته د ټولو خبرو حال او احوال بيان کړي، چې څه يې ويلي دي؟ څنګه او څونده يې ويلي وه؟ د ذکر او بيان داسي مجلس ته مه حاضرېږه چې ستا د شان او شوکت دپاره يو چا جوړ کړی وي، يا ستا د طرفه د هغه کس د نفس د اصلاح دپاره قايم سوی وي. د نکاح ټړلو کار خطيب ته حواله کړه او همداسي د جنازې او اخترونو د لمانځه د امامت کار هم بل چاته وروسپاره، اخري خبر دا ده چې ما په خپلو نيکو دعاوو کي مه هيروه، او زما د طرفه دا نصيحتونه ومنه او قبول يې کړه، دا مي ستا او د مسلمانانو د فائدې دپاره بيان کړی دی.

د يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) په نامه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه:

يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په شاګردي کښي ډېر وخت تير کړ، کله چي يې سبق سرته ورسوی فاضل سوو، نو د کوفي څخه د خپل وطن بصرې ته د روانيدو په وخت کي د خپل اُستاذ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي حاضر سو چي رخصت ځيني واخلي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: د نصيحت په توګه يو څو خبري درته کوم، بيا نو دا خبري په زړي کي وساته، که تللې په کار به درسي. که دي د عامو خلګو سره دي سر او کار وي، او که دي د علم د خاوندانو سره د ځان اصلاح وي، او که د خلګو د اصلاح کار وي، غراض دا چي ددې خبرو زده کړه د دين او دنيا يعني د دواړو دپاره ضروري ده، که دي عمل په وکړی نو دا به ستا دپاره د علم د خپرولو په وسيله تاته د يوې لويې خير ښيګني ذريعه وګرځي، په دې خبره ځان پوه کړه چي کله ته پر ځان چار چاپيره خلګو ته په ښه نظر ونه ګورې، نو هغوی به ستا دښمنان سي که څه هم ستا خپل مور او پلار وي، که دي د خلګو سره ښه سلوک کوی هغوی به تاته د قدر په نظر ګوري، او ستا دپاره به داسي وي لکه د مور او پلار په شان. بيا يې ورته وويل: لږ صبر وکړه يو څو نوري خبري هم درته کوم او يو څو نور کارونه هم دربښيم، چې د هغو اهميت په خپله تقسيم کړې او شکر به پر وباسي. يو لږ ګړی وروسته يې ورته وفرمايل: ته يې داسي وګڼه لکه زه چي ستا سره يم او ته بصر ته ورسيدې، خپلو مخاليفينو ته مخامخ سوې خپل ځان دي تر هغو غوره وګڼې يا تاته د خپل علم په سبب ځان تر هغو غوره درته ښکاره سوو، او د هغو سره په راشه درشه کي دي ځان بد درته ښکاره کيدی، په ماحول کي دي نفس تنګ سو او د هغو مخالفت ته دي ملا وتړله، ستا طبيعت د هغو سره نه لګيدی، هغوی دي پريښول هغو ته پريښولې، تا هغو ته بد رد وويل او هغو تاته بدعتي او ګمراه وويل، او دغسي مو پر يو او بل بهتان ويل شروع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل، اوس ته دې ته مجبوره سوی یې چي یو ځای ته ځیني ولاړ سې ځان ځیني پناه کړې، دا نو ډېره لویه بې عقلي ده داسي سړي ته هوښیار نه سي ویل کیدای، چي د یو چا سره یې معامله راسي او د هغې تر حل کولو ورسره ګذاره ونه کړای سي.

د مشر او کشر فرق او د یو بل حق ادا کول: کله چي ته بصرې ته ننوځې، نو خلګ به ستا هرکلي ویلو او ستا سره د ملاقات کولو دپاره ستا مخ ته راوتلي وي، ځکه چي هغوی پر ځان دا ستا حق ګڼي، نو ته هم په هغو کي د هر یو کس سره د هغه د شان مطابق مخ ته ورسه، د مشرانو آدب کوه، عالمانو ته په درنه سترګه ګوره، د سپین ږیرو د عزت خیال ساته، د ځوانانو سره په نرمی چلند کوه، اولس ته نږدې اوسه، د نیکانو او بدانو سره کښینه، د وخت د باچاه سپکاوی مه کوه، هیچاته په سپک نظر مه ګوره، خپل رازونه چاته مه معلومه وه، بې ازمایښته پر چا اعتبار مه کوه، د کوچنیانو او سپکو خلګو سره ناسته او ولاړه مه کوه. د چا چي طبیعت نه درسره لګیږي د میني او محبت اظهار مه ورسره کوه، د هغو دعوت مه قبلوه او مه تحفه ځیني اخله. نرمي خبرې، صبر او زغم، ښه ګذاره، خوش اخلاقي، په سړه سینه او پراخه زړه د خلګو سره ژوند تیرول، ښه کالي اغوستل او خوشبویي لګول پر ځان لازمي کړه. په سپرلیو کي همشه ښه سپرلي درسره ساته، ضروري حاجت یعني اودس ماتي دپاره وخت مقرره کړه، په دې سره به هر کار درته اسانه سي، د خپلو دوستانو او ملګرو څخه مه بي پرواه کیږه، د هغو د اصلاح فکر تر ټولو د مخه کوه، مګر خبري په نرمي ورسره کوه، نرمي او ښې خبري خپل عادت وګرځوه، ډیر په غصه کیږه مه ځکه چي په دې سره نصیحت اوریدونکی خپل سپکاوی محسوسه وي، خلګو ته داسي موقع مه ورکوه چي ستا بې ادبي وکړي، که پر دې خبرو دي عمل وکړی نو وخت به دي ښه تیر سي.

بندګي او زندګي: لمونځ په باقاعدګي سره کوه، دسترخوان پراخ ساته ځکه چي کنجوس سړی سردار نه سي جوړیدای، د خپل ځان دپاره یو صلاح کار ودروه، چي د خلګو د حالاتو څخه دي خبره وي او که چیري دي په نظر کي وراني او خرابي راسي، د اصلاح کوښښ یې کوه، او خپله مهرباني نوره هم زیاته کړه، که څوک غواړي نو لیدل او کتل ورسره کوه، او که یې نه غواړي هم. څوک چي نیکي درسره وکړي د هغه سره نیکي کوه، او که څوک بدي درسره وکړي، نو ته نیکي ورسره کوه، د مهرباني او معافي څخه کار اخله، خلګ د نیکي وطرفه ته وربوله، کم څوک چي تاته د نقصان رسولو نیت لري د هغه څخه ځان ساته، پردی حق پر ځان مه پریږده، یو مسلمان کس که ناروغه سي پوښتني ته یې ورځه، که یو څوک ستا سره تعلق پریږدي ته یې مه ورسره پریږده. څوک چي درسي عزت یې کوه، که چا بد درپسي وویل معاف یې کړه، څوک چي ستا خلاف په تا پسي غلطي خبري کوي، ته د هغو په حق ښه خبري کوه، څوک چي مړ سي حق یې ادا کړه. که د یو چا ښادي وي مبارکي ورکوه، که چاته تکلیف یا مصیبت ور ورسیږي او یا آفت پر راسي غم شریکي ورسره کوه، که تاته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا کار پيښ سي د هغه کار ورکوه، که يو څوک فرياد درته کوي، نو ته غوږ ورته نيسه، که يو چا ته ستا د مرستي ضرورت وي مرسته ورسره کوه، څومره چي دي وس کيږي د خلګو سره د ميني او محبت سلوک کوه، هر چاته سلام وراچوه يعني سلام ادا کوه، که څه هم کمزوری وي، که په مسجد کي د يو څو کسانو سره ناست وې، هغو په يوه مسئله کي خبري اتري کولې ته د هغو د رايي مخالفت مه کوه.

تعليم او تربيه: که ستا څخه يو څوک د يو خبري پوښتنه وکړي او د هغه خبري څخه مخکي په خلګو کي مشهوره وي، نو هغه بيان کړه ورته او بيا ورته ووايه چي په دې کي يو بل قول هم سته چي هغه داسي او داسي دی، او دليل يې دا دی که هغو ستا دا خبري واوريدې، نو يقيناً د هغو په زړونو کي به ستا قدر او عزت پيدا سي، او څو ک چي ستا مخالفت کوي هغه ته داسي لاره وروښيه چي اصلاح سي. خلګو ته اسانه خبري کوه، ګراني او پيچيده مسئلې مه ورته بيانوه، داسي نه چي هغوی غلط مطلب ځيني واخلي. د هغو سره مهرباني کوه، کله نا کله خوشطبعي ورسره کوه، يعني خندا، او ټوکي ورسره کوه، په دا رقم به د خلګو د علم سره مينه او محبت پيدا سي، هميشه د علم خبري ورته بيانوه، کله نا کله د هغو خلګو دعوت هم کوه چي ډوډۍ ته يې راغواړې، د خلګو سره سخاوت کوه، د هغو کوچنی کوچنی خبري تر نظر لاندي مه نيسه، د هغو ضرورتونه پوره کوه، مهرباني ورسره کوه، پر کوچنيو کوچنيو خطاو يې سترګي پټوه، ځان ناغرضه کړه، د يو چا مخ ته تندی مه خرابه وه، چاته بد و رد مه وايه، د خلګو سره داسي ګډ اوسه لکه ته چي د هغو څخه يو يې، د خلګو سره داسي سلوک کوه لکه څنګه چي يې د ځان دپاره خوښوي او د هغو دپاره هغه څه خوښه کړه چي ته يې د ځان دپاره خوښوې.

د نفس پاکي، د ښو او بدو فرق: خپل نفس قابو ساته، پر خپل حال او احوالو نظر لره، د فتنو او شرونو څخه ځان ساته، که يو کس هر څه درته ووايي ته يې بې عزته کوه مه، که څوک ستا خبري په غور او فکر سره اوري ته هم د هغه خبري په غور او فکر سره اوره، که خلګ تاته تکليف درنه کړي ته يې هم مه ورکوه، په څه چي خپله خوشحاله کيږي په هغه څه نور خلګ هم خوشحاله ساته، په ښه نيت خلګو ته هرکلی وايه، حق ويل پر ځان لازم کړه، تکبر مه کوه، د ټګی څخه هم ليري اوسه که څه هم خلګ ټګي درسره کوي، په امانت کي خيانت مه کوه که څه هم خلګ خيانت درسره وکړي، په وفاداري او تقوا کي ټينګ اوسه. که چيري تا زما په دې وصيت عمل وکړی نو ته باور وکړه چي د هر مصيبت څخه په آمن کي سې، بيا امام اعظم ابوحنيفه ورته (رحمة الله عليه) وويل: دا وخت زه په دوه حالتو کي راګير يم په دې غمجن يم چي ته به زما د نظره پناه سي او بل طرف ته خوشحاله په دې يم چي ته به ښه او بد وپيژنې، کله کله خط راستوه، او د خپلو ضرورتونو څخه مي خبره وه، ته ماته د اولاد په رقم يې او زه ستا دپاره د پلار په مرتبه کي يم. ځه په مخه دي ښه د خدای (جل جلاله) په آمن کي اوسې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند انقلابي او سیاسي اړخ

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیاسي ژوند دري اړخونه درلودل، اول دوه اړخه یې طمعه ګیره وه، یعني انقلاب یې راوستی مګر په یوازي سر جنګیدی د ذاتي مفاداتو د عزمت او شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو مخنیوی کیدی، په ښکاره ډول نشر ناممکن وو، ددې وجهي څخه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د یوې منصوبه بندی ماتحت څه قوانین جوړ کړل، د هغو پر جاري کولو او چلولو باندي په مثالي ډول کامیاب سوو، کله چي د طمعي دوره تیره سول د تحریک غونډي خپل فرضیت ادا کړی د انقلابي تحریک په جوړولو لاس په کار سوو، د سرتاسري انقلاب پر ځای یې د اسلامي انقلاب توقع او اُمید درلودی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دې لړ کي د خپل ځان قرباني کولو ته تیار وو، په تیره بیا د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو د مخنیوي دپاره یې د مروه ګټه وکړه، چي د ټول ملت دپاره یې د اسلامي نظریو د سیاسي کرښو برجونه ودرول، او اصول یې قایم کړل.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د سیاست دري اړخیز دورونه: لومړی دور یې په قاهره کي د بنو امیه د جبري ظلمونو خلاف وچلول سوو، په هغه زمانه کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یوه داسي سیاسي شکینجه تیاره کړه، چي یو پلا یې د حضرت زید د شهادت فتوا ورکړه، او بله پلا یې د وزیر ابن هبیره د وار په وار ظلمونو پر خلاف یې تحریک وچلوی، د بنو امیه پر خلاف چي عباسیانو کم تحریک راپورته کړی وو خالي انقلاب وو، صرف د مخونو د بدلیدلو دپاره چلیدی اسلامي نظام نه وو په کښي، د هغو پر خلاف یې د حرمینو هجرت هر چاته په ګوته کړي.

په دوهم دور کي یې د تحریک واک لړ وغزیدی، کله چي د عباسیانو یو سرکښه ابو مسلم خراساني ډیرو ظلمونو ته لاس ورواچوی، د ده پر خلاف ابراهیم صائغ په یوازي سر بغاوت شروع کړی، دغه لاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته هواره کړه، یو لوی جماعت یې راوبلې، یو پوخ سیاسي قوت یې پیدا کړی، داسي تحریک یې وچلوی چي ابراهیم صائغ د خپل ایماني جذبي په ترڅ کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیاسي نظریه د خیاله وایسته، د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو پر ځای یې ذاتي ګټو ته لاس ورواچوی یعني د شهادت لوی مقام یې حاصل کړی. مګر هغه وخت د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) نظریه داسي وه چي د اُمت د روښانه مستقبل دپاره یې د اسلامي قوانینو تنظیم جوړ کړی او داسي اشخاص ورته پیدا کړه چي راتلونکي زمانه یې د قدر مثال نه سي بیانولای، د عزمت، شهادت او ذاتي قرباني ورکولو جذبه خو یې په زړه کي وه، لیکن امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دې تیرو حالاتو ته داسي روح ورکول غوښتل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ویل: که د ځان قرباني ورکړل سي، نو په قومي او ملي سطحه باندي به د اجتماعي مفاداتو د تحفظ، بقاء او استحکام په صورت کي به زیاته قرباني فوت سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم دور د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د سیاسي ژوند اخري دور دی، کله چي د ابو جعفر منصور په زمانه کي د اسلامي فقهي او ائیني کار پوره سوو، د مځکي پر مخ هري خوا ته د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) تیار کړل سوو ځوانانو کار شروع کړی، بل طرف ته د محمد عبدالله د پاک لمنئ خاوند او ابراهیم د رضا مندي خاوند په ټول ملک کي د خالص اسلامي انقلاب راوستولو دپاره یو لوی او پراخ تحریک د جال په شکل کي خپور کړی، دا تحریک خالص د اسلامي نړئ د مضبوطولو دپاره په کار اچول سوی وو، د اسلامي انقلاب توقع او طمع یقیني وه ځیني، چي ددې کار دپاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کلونو راهسي انتظار وو، په یوه صلاح او مشهوره ټول د علمي میدان غیرې ته راغلل، مګر پر تدبیر باندي تقدیر غالبه وو، چي دغه تحریک د منځه ولاړی.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حکومت د انتقامي حربو د خوا څخه په نخښه سوو، اخر دا چي د ځان قرباني یې ورکړه او د شهادت جام یې نوش کړی، او کم لوی قیمت چي یې حاصل کړی دی هغه یې د ذاتي شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي سطحو کي د (۵۳۰) پنځه سوه دیرشو کالو پوري د حنفي فقهي د ائین پیروي څخه جوړ دی، چي مثال یې په تاریخ کي د دنیا یو انسان هم نه سي پیشولای، او یوازي دا نه بلکي د حنفي فقهیانو مخ ته د عباسیانو د زور زیاتي، سر ټیټي، د څلور پوړیزه فقهي ودانئ تر قیامته پوري د خالص اسلامي شرعي فقهي قوانینو مهمي نکتیې، د اسلامي نظام د حکومتوالي دپاره علمي نقشې، د بهادري کوټلي تدبیرونه، د بصیرت همت او عظمت نه ختمدونکي نقشې، او پر دې علاوه د استقامت پوخوالی، د شهادت مینه، لوړي حوصلي، تاریخي کارنامې دا هر څه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د دایمي نښو نښانو څخه دي، که چیري د دغه لوی امام چي د امامانو سراج او د اُمت د سر تاج دی، د سیاسي نظریو او د خالص انقلابي ژوند مطالعه په ژور نظر سره وکړل سي، نو کیدای سي چي په ژوند کي مخ ته تګ یې په نصیب سي او دغه د اولس کښتئ به د سمندر غاړي ته په اساني سره ورسوي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په زمانه کي اسلامي او اولسي سیاست: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په داسي وخت کي زیږدلی وو، چي ټول اولس د بنو امیه د ظلمونو د په وجه ذلیله کیدل، د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) مینه ناک لمسي حضرت امام حسین (رضي الله عنه) او د هغه اهل او عیال یې د فرات پر غاړه د تندي د لاسه شهیدان کړل، د حرمین شریفین عزت یې په عام طور سره رسوا کړی وو، په مسجد نبوي کي تر یو څه وخته پوري د سعید ابن مسیب څخه ماسیوا بل چا د لمونځ کولو جرات نه سوای کولای، د حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) لمسي حضرت عبدالله بن زبیر یې د بیت الله شریفي پر چوکاټ لوړ په وینو کي لت پت کړی وو، په دې لړ کي تر ټولو رحم کوونکي حالات د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د پیدایش پر ځای په کوفه کي وه، چي په دې ښار کي اول سره ابن زیاد او بیا د حجاج بن یوسف زورورو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورو پواسطه د غريبانو او بې کسو پر سرونو ظلم کړی وو، چي په دې وخت کي د خواجه حسن بصري (رحمة الله علیه)، ابن سيرين (رحمة الله علیه)، ابراهيم نخعي (رحمة الله علیه) او د امام شعبي (رحمة الله علیه) غوندي لويو لويو عالمانو دپاره هم د چوپ کښينستو څخه ماسيوا بله چاره نه وه. مګر کله چي د قدرت د ازلي قانون سره سم د اُمت کښتئ په خطرناکو ظلمونو کي په ډوبيدو سوه، په دې وخت کي غيبي لطيفه راوځليدل او (انا له لحافظون) په شکل د مرستي دپاره يو لوی بند جوړ سوو، دلته هم داسي وسوه د بنو اميه د مړو لاسونو څخه د مخرج الحی من الميت په نتيجه کي حضرت عمر بن عبدالعزيز ته مورنئ تخت په نصيب سوو، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د ځوانئ زمانه وه، چي عمر بن عبدالعزيز د اسلامي ملت د آزادي دپاره اولني منشور وټاکی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د ځوانئ د احساس بلني په وجه د عبدالعزيز د منشور څخه داسي متاثره سوو، چي د يو لوی همت څخه يې کار واخيستی او د نبوت د علومو د يو کلک عالم امام حماد بن ابی سليمان (رحمة الله علیه) په حلقه کي داخل سوو، تر لسو (۱۰) کالو پوري يې ديني خدمتونه ورسره وکړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) مکي ته هجرت او بيرته کوفې ته ستنيدل: په دې وخت کي د تقدير فيصله داسي وه چي د حضرت عمر بن عبدالعزيز د خلافت زمانه څه باندي دوه دوه نيم کاله وه، وروسته تر دې دی هم وفات سوو، د ده پر ځای يزيد پر تخت کښينستی د يزيد څخه وروسته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) په زمانه کي د بنو اميه ښېړ خليفه ګان يو په بل پسي راغلل، دوی د نبوت لاره پرې ايښه وه، د عجمي پاچاهانو طريقه يې اختيار کړې وه، بې ځايه طرفداري خو يې شغل ګرځيدلی وو، د يوې ښځې په خاطر به يې لوی لوی قاضيان برطرفه کول، ځکه خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) ددې ظالمانو د ظلمونو څخه په تکليف سوو، مکي ته يې هجرت وکړی او د عباسيانو تر خلافت پوري هلته موقيم وو. کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) بيرته کوفې راغلی، تر کمه ځايه چي د فقهي د قانون رينښې غزدلي وې، تر هغه ځايه يې د نافذولو دپاره د داسي سياسي طريقې کار اختيار کړی وو، چي په هغه کي د اوسني سياست غوندي پروپاګند، بې ځايه نعري وهل، په جلسو کي بد او رد ويل او داسي نور څه نه وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د خپلو خواهيشاتو پر ځای د قانون پيروي غوښتل، د دوی سياست په ډير خاموشي سره مخ ته تلی، مګر د حکمت څخه خالي نه وو، کله چي يې د انقلابي سياست نتيجه معلومه سوه، نو دا نتيجه يې د اسلامي سياست دپاره اصول وګرځيدل او د تاريخ په پاڼو کي ثبت سوه، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) د عباسي خليفه ابوجعفر منصور غوښتنه چي د قضاء عهده وه ونه منل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) وويل: ای اميرالمؤمنينه! ستا پر شاوخوا چي څومره خلګ دي دوی ته داسي افسران په کار دي، چي ستا په وجه د دوی قدر وکړي، په دې خبره کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله علیه) خليفه منصور ته دا خبرداری ورکړی، ستا چي څومره نوکران، افسران، ياران او دوستان دي، دوی انصاف، د قانون پيروي او يوالی نه خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا هم وويل: كه چيري ستا ذاتي مقدمه را مخته سي او ته دا وغواړي چي فيصله دي په قانون سره ونه كړل سي او ته پر ما باندي فشار راوړي چي فيصله بي قانونه وكړم، نو دا په ياد لره چي په درياب كي مي غرقيدل خوښ دي، مګر دا هيڅ كله نه منم چي په فيصله كي دي انصاف نه وي، دا خبر په ښايستو الفاظو او خالي نظر سره نه وه، بلكي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په علمي توګه په باريكو حالاتو كي هم د اسلامي سياست د اصلاح او تدبير اصول څرګند كړي دي.

د حكومت د پيسو اخيستلو څخه منع كول: يو وخت ابو جعفر منصور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يو څه پيسي د ډالۍ په توګه راوليږلې، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا پيسي قبولي نه كړې، دوستانو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته مشهوره وركړه، ورته ويې ويل: دا پيسي واخله خيرات يې كړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ يعني د باچاهانو سره؟ د وفات څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بغداد د عامي هديرې څخه ليري يوازي ښخ كړل سوو، كله چي خليفه منصور راغلی په لمانځه كي شريک سوو، وروسته يې پوښتنه وكړه: ولي تاسو د عامي هديري څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جلا ښخ كړی دی؟ خلګو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بغداد ځمكي ته د غلا ځمكه ويلي ده، او دا يې فتوا هم وه، او وصيت يې هم كړی وو، ويل: ما به په داسي ځمكه نه ښخوي چي هغه په ناجايزه طريقي سره حاصله سوې وي، خليفه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قبر طرف ته د ګوتي په نيولو سره وويل: د مرګ څخه وروسته هم ما ستا څخه څوک نه سي خلاصولای.

كله چي د حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) پر اُمت باندي د جابيرو باچاهانو او اميرانو د طرفه ظلمونه كيدل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دا نه سوای زغملای هر وخت به خوابدی وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) غوښتل چي د حضرت محمد (صلى الله عليه وسلم) اُمت ددې ظالمو حكمرانانو د غلامۍ څخه خلاص كړي، يو وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مخ كي د امام زين العابدين زوی زيد بنو اميه شهيد كړی، بيا په دې سلسله كي د اهل بينو د خاندان څخه د امام حسن لمسی محمد بن عبدالله چي په نفس ذكيه باندي مشهوره وو، د عباسي خليفه ابو جعفر منصور د ورور د عيسى د لاسه شهيد سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي به داسي حالات ليدل بې اختياره بې ژړل، راوي وايي: كله چي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زيد بن علی شهادت به يې په ياد سو ډير به يې ژړل.

د عبدالله بن زبير زوی وايي: ما امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وليدی چي د محمد بن عبدالله حسن د شهادت څخه وروسته چي د ده ذكر به يې كوی نو د سترګو څخه به يې اوښكي راتللې، همداسي د تاريخي يادونو په رڼا كي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زړه كيفيتونه ښه څرګنديدای سي، د مسلم بن سالم وينا ده وايي: ما د لويو لويو شيخانو سره ليدل دي، مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه ماسيوا ما داسي څوک نه دی ليدلی چي د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) د اُمت ډير احترام کوونکی وي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زړه کي چي د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د اُمت سره څومره مينه وه، هيڅ چاته دا مينه نه سي څرګنديدلای، همدا وجه ده چي خپله به يې تر دوو درهمو څخه زيات خوارک نه کوی، کله کله به يې د وچ دال ډوډۍ خوړله. مګر بل طرف ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ناتاوانانو، مظلومانو، عالمانو، طالبانو، فاضلانو، امامانو، مجتهدانو د دين خدمتګارانو او د اُمت د عامو کسانو دپاره يې د تجارت کاروبار کوی او غمخوري به يې ورسره کوله، د دوی ټولو هر رقم مرستي ته يې ملا تړلي وه، غريبانو ته به يې په مظاربت پيسي ورکولي او مرسته به يې ورسره کوله.

د امانتونو د ساتني دپاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي تکلاري سلسله قائمه کړه، د همسايګانو سره ښه سلوک، د حاجتمندو د نيستي ليري کول، د کونډو نګراني، د مسکينانو سره سخاوت، طالبانو ته وظيفي او عالمانو محديثنو شيخانو ته پيسي ورليږلي، راوي زياتوي: په طالبانو کي چي به چاته يو ضرورت پيښ سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به ورحلوی، تر داسي حده چي ودونه به يې هم ورکول، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خپلي پيسي پر دوی باندي مصرفولي او په باقدګي سره يې وظيفه هم ورکول، قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) وايي: تر (۲۰) کالو پوري امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زما د اهل او عيال مصرف کړی دی.

په کوفه کښي د تاريخ يو مشهور کس ابن نصرانيه خالد د ۱۰۵ څخه ۱۲۰ هجري کال پوري وزير پاته سوی وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د (۲۵) پنځه ويشتو کالو د عمر څخه تر (۴۰) کالو پوري وخت د ده د وزارت په وخت کي تير کړی وو، په دغه (۱۵) پنځلسو کالو کي ددې وزير د لاسه د کوفې خلګ په اور کي پراته وه، پر اسلام يې د کفر رنګ غالب کړی وو، د مساجدو منارونه يې سپيره کړي وه، عيسويانو ته به د مسلمانانو د ګټي خوړلو واک ورکړی وو، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ته به يې په سپک نظر کتل، پر حضرت علی (کرم الله وجه) او حضرت عثمان (رضي الله عنه) باندي به يې لعنت وايه. العياذ بالله

د حضرت زيد بن علی (رحمة الله عليه) کوفې ته راتلل: د زور زياتي په دې تيريو کي د نبوت د ګلستان يو څراغ حضرت زيد بن علی چي کوفې ته راغلی، نو دا د کوفې د مظلومانو دپاره د رحمت د فرښتي راتلل ثابت سول، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو راز دار منصور بن معتمر د حکومت د مقابلې دپاره د حضرت زيد (رحمة الله عليه) لاس نيول شروع کړه، چي په دغه تحريک کي پوره (۴۰۰۰) څلور زره انسانانو د حضرت زيد لاس نيوی يې وکړی، او د بنو اميه د وران کارو مقابلې ته يې ځانونه وسپارل، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) او امام اعمش (رحمة الله عليه) هم د حضرت زيد (رحمة الله عليه) سره په دې کار کي د مرستي مظاهره وکړه، ګويا چي په سياسي کارونو کي يې پرده داري خوښوله، مګر د حضرت زيد (رحمة الله عليه) په نظر کي صرف او صرف د اسلام لويي وه، نوموړي د کوفې د سياسي، اولسي او رياستي نظام جوړونکي مجتهد امام

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) معلوميدى، بيا يې خپل قاصد فصيل بن زبير امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وروليږى. په تيره بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د شرعي قانون د مخه د جبرناک حکومت خلاف کم اسلامي سياست خپل کړى وو، هغه د ډيرو د فکره څخه وتلى وو، د سياست لفظ د امر باالمعروف او نهي عن المنکر پر ځاى استعماليداى سي، لکه په نورو الفاظو کي مطلب دا چي په اسلامي طريقو خصلتونو باندي خلګ درول او دعوت ورکول او د اسلامي اولس څخه په قرآن کريم او حديث په دواړو کي ددې کار د بلني غوښتنه سوې ده، په هغه زمانه کي د حديث پوهانو يوه لويه ټولګۍ د ظالمو باچاهانو په مقابله کي خاموشي اختيار کړې وه، دوى د خپلي ذاتي زمه واري پوره کولو په لړ کي د خپل وس مطابق وخت تيروى، دې کار ته به يې د اسلامي سياست جامعه وراغوستل.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به يو طرف ته د ظالمو باچاهانو په مقابله کي بې طرفي اختيارول او يا به يې ځان ليري ځيني ساتى، مګر بل طرف ته به يې خپل سياسي مسلک اختياروى او که به په دې کار کي د امر باالمعروف او نهى عن المنکر قرآني فريضه منسوخ کيدل، نو دا به يې خلاف ګڼل، هلته به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حالاتو د نتيجو د اندازو څخه بې پروا سوو، د سراسري سياست د خاطره به ميدان ته وروتى، د شرعي فقهي د نظره او د پيغمبري تعلماتو په رڼا کي به يې دا خبره بې فايدې ګڼله، د ناکاره کار بدلول به يې ضروري ګڼل، مګر کله چي به د ناکاره کار په بدليدو سره بل ناکاره کار ته لاره هواريدل، نو بيا به يې د ډير احتياط څخه کار اخيستى، د قرآن کريم آيتونه، د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) حديثونه او د صحابه کرامو نمونې به يې مخ ته اينوولې، په علمي توګه به يې سياسي لاره اختيارول.

د يوې قوي سياسي غونډې د جوړيدو ضرورت: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا ضروري ګڼل چي د نيکانو په مرسته دي يوه قوي سياسي غونډه جوړه سي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فرمايلي دي: که چيري د حکومت د ظالمو باچاهانو مقابله کوونکو ته نيک ملګري په لاس ورسي، نو يو تن دي يې مشري وکړي، مګر دا کس دي داسي تن وي چي د الله (جل جلاله) په دين کي د خلګو د يقين وړ وي او خپله لاره پرې نږدي. لنډه دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د (۴۰) څلويښت کلنۍ څخه تر (۷۰) اويا کلنۍ پوري په سياسي ډګر کي په مسلسله توګه اخته وو، کله چي به د نورو ممکينو لارو فايدمنه موقع په لاس ورتله کار به يې ځيني اخيستى، د سياسي حکمت او د حنفي فقهي پاللو، د شاګردانو لويي حلقې او د قاضيانو لويي ټولګۍ د راتلونکي وخت د ګټې دپاره د حنفي فقهي يو ځاى کولو او د هغې د قانوني شکل او پوره نفاذ دپاره د لاري د هوارولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د جابر سلطان په وړاندي د حق کليمه وويل او د شهادت يا شهادت ته نږدې د شهادت پياله يې وڅښله.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د بنو اميه د حکومت تر مخه تعلقات چي څنګه وه، په دي باره کي عساکر د حکم بن هشام څخه روايت کوي وايي: زموږ حکومت دا غوښتل چي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلي خزانې کلياني امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ورکړي، او حکومت وويل: که چيري ته دا ونه ومنې، نو پر ملا باندي د چلاخو وهلو ته تيار سه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت دي سزا ته ځان تيار کړی، مګر د الله (جل جلاله) د عذاب څخه يې ځان وساتی. د بنو اميه پر دغه پاليسي باندي وزير يزيد بن عمر بن هبيره ډيره ځارنه کول، ځکه چي د ۱۲۹ څخه تر ۱۳۲ هجري کال پوري په خپله علاقه کي يې آمن راوستلی وو، او دی د هغه وخت لوی سياست پوه وو، هم دی وو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې عرض وکړی، او ويې وويل: شيخ صاحبه راسه! که چيري ته زما سره تګ راتګ ډير کړي، نو ته به ډير فايدمن سي، ستا د طرفه به موږ ته خير راورسيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په جواب کي ورته وويل: که ستا خواته درسم نو څه به کوم که ته ما ځان ته ډير نږدې کړې، په فتنه کي به اخته سم او که ته ما د ځان څخه ليري وساتې، ته به ما د ملګرتيا څخه وروسته پريږدې، نو ته به خامخا ما په غم کي مبتلا کړي. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خدای (جل جلاله) داسي واضح فطرت ورکړی وو، چي داسي نزديکت يې په فکر کي هم نه راتلی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په بي پرواهي سره ابن هبيره ته دا هم وويل: ستا سره داسي شی نه سته چي زه ځيني وبيريږم.

وزير ابن هبيره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د ربيع په ذريعه چي د لوی وزارت وړانديز يې ورته کړی وو، داسي يو پيغام ورولیږی: د وزيرئ مهر به درته حواله سي، څه حکمونه چي نافذيږي او کم کاغذات چي د حکومت د طرفه راوځي، او د خزانې څخه چي څه ايستل کيږي دا به ټول ستا په واک کي وي يعني اختيار به يې ستا په لاس کي وي، کم وخت چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغو دا عهده قبوله نه کړه انکار يې ځيني وکړی، د سترو علماؤ د ټولی څخه داود بن ابی هند ابن شرمه او ابن ابی ليلی (رحمة الله عليهم) غوندي فقهيانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پوهولو دپاره حاضر سول، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: موږ د الله (جل جلاله) په ذات سره قسم درکوو، چي ته ځان په تباهي کي مه اچوه، موږ خو هم اخر ستا وړونه يوو، د حکومت سره نزديکت په موږ کي يو هم نه خوښوي، مګر موږ په دې وخت کي بله د حل لاره نه وينو يعني ددي څخه ماسيوا بله چاره نه لرو.

د ناصحانو دې ټولې ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا عهده خو لا غټه خبره ده که چيري حکومت ما ته دا ووايي: چي د ښار د منځني مسجد دروازې وشميره نو زه دا کار هم نه کوم، د عالمانو ټولی چي د ده (رحمة الله عليه) د انکار پر خطرناکو نتيجو باندي يې نظر واچوی ډير حيران سول، بل طرف ته ابن هبيره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د انکار په صورت کي د خپلو ټولو اختياراتو په استعمالولو باندي قسم اخيستی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د انکار کولو په وخت کي ټينګ قسم واخيستی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په خدای (جل جلاله) قسم هيچيري به د حکومت سره شراکت ونه کړم، د ټولګۍ په کسانو کي قاضي ابن ابی ليلی پوه سوو، ملګرو ته يې وويل: پريږدی خپل ملګری امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه پر ناحقه دی او علاوه د ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت سره د تړون د پرې کولو فيصله کړې وه، مګر حکومت هيڅ کله دا نه خوښوله، وزير امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د (۱۵) پنځلسو ورځو دپاره بنديخانې ته واستوی، هلته به هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وړانديزونه کيدل، د شاهي کارخانې د مشرۍ وړانديز ورته وسوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا وړانديز رد کړی، بيا يې د قاضي توب د درجې وړانديز ورته سوو، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر خپل ټنيک انکار باندې ولاړ وو، نو وزير ابن هبيره په قهر سوو، د قسم اخيستلو سره يې يو ځای دا اعلان وکړی، چې ويې ويل: که امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قضاء عهده قبوله نه کړه، نو په چلاخو به يې ووهم. وزير چې د باچاهي په غصه کې قسم واخستی ټول خلګ د بيرې په خاطر ولاړ سول، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ديني نشه کې غرق وو، د ابن هبيره د سزا نه بلکې د آخرت سزا په يقيني ډول سترګو ته دورې دورې کيدله، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په خدای (جل جلاله) قسم چې زه به هيڅکله دغه عهده قبوله نه کړم، که څه هم چې ابن هبيره مې قتلوې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا جواب د ابن هبيره د حاکميت د منارې د پاره خطر وو، او د هغه د احساس پر دنيا داسې ګذار وو، چې د ډيره تاو څخه ولاړ سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې د بنديخانې څخه ځان ته راوغوښتی، د ډيرې غصې څخه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مرګ په فکر کې وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په استقامت او بې نيازۍ سره داسې وويل: د ابن هبيره باچاهي بس تر يو مرګه پورې ده. په دې وخت کې ابن هبيره جلاد ته اشاره وکړه، جلاد د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په لڅولو سره پر ده مبارک د چلاخو درزهارې جوړ کړی، بيرته چې يې بنديخانې ته بوتلی پر سر يې د چلاخو نښې وې او مخ يې هم خوږ سوی وو. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مور قدر او احترام په خاطر د چلاخو تر وهلو وروسته به يې ډير ژړل يو چا پوښتنه ځيني وکړه: ته ولې دومره ژاړې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: پر ما ددې وهلو څه باک نسته، مګر ددې غم راسره دی، که مې مور داسې ووينې نو څه حال به يې وې.

د عباسيانو انقلابي تحريک او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هجرت حرم شريف ته: د هجرت (۱۳۰) کال وو چې د عباسيانو يو سرکښه مشر ابومسلم خراساني د بنو اميه د حکمت پر خلاف په ټولو اسلامي ملکونو کې د سازش جال خپور کړی وو، ابرهيم بن ميمون او محمد بن ثابت عبدي او داسې نورو يې ملګري کړې وه، چې په دې انقلاب کې دوی هم مرسته ورسره کول، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د ابومسلم د ظلمونو او ويجاړيو د نتيجو معلومات ورسره وه، که څه هم دا تحريک په ظاهر سره د بنو اميه د ظلمونو پر خلاف په کار اچول سوی وو، مګر ددې تحريک څخه د يوه صالح انقلاب طمع نه سوای کيدای، خالي د حکومت او د مخونو د بدليدو د پاره په کار اچول سوی وو، د عباسيانو تحريک په دې ورځو کې خپور سوو، د ملک په ټولو برخو کې د بني اميه پر خلاف سازشونه او بغاوتونه شروع سول، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په د غو ورځو کې په حرم شريف کې ژوند کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هڅه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مکي ته هجرت وکړی او تر ۱۳۰ هجري کال پوري هلته پاته سوو، تر څو چي د عباسيانو دغه تحريک د بنو اميه د حکومت خاتمه نه وه کړې، او د خلافت پر تخت يې قبضه نه وه لګولې، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په حرمين شريفين کي وو، دلې يې څه باندي (۶) کاله پناه اخيستي وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه: د بنو اميه حکومت ختم سوو، عباسيان پر تخت کښېنستل دا لويه انقلابي واقعه د اسلامي تاريخ يو لوی باب دی، د عباسيانو لومړی باچاه ابو العباس وټاکل سوو، لقب يې په وينه تويونکي مشهوره سوو، وجه يې دا وه د ده ملګرو هم په هغه حرکتونو او وينه تويولو باندي شروع وکړه، د څه د وجهي خلګ د حکومت په وړاندي ډېر په عذاب وه، دې حالاتو ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دماغي سترګو په نظر ورته کتل، د وينه تويونکي حکومت څلورم کال او نهمه مياشتي وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې وخت کي په حجاز کي ژوند تيروی، د عباسي حکومت سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تګ راتګ شروع د ابوجعفر منصور د وخت څخه وسوه، کم چي د عباسيانو اولني خليفه دی، د ابوجعفر سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کش مکش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه ده.

عباسي سرکښه ابومسلم خراساني: د ۱۳۱ څخه تر ۱۳۶ هجري کال پوري د خراسان باچاهي وه، تاريخ پوهان ليکي: د ده د باچاهي په دوران کي د ده د ظلم په سبب د (۶۰۰۰۰۰) لکهو خلګو لاسونه پرې سول، ابو مسلم خراساني د ظلمونو په کولو کي تر حجاج بن يوسف په کمه نه وو، د ده د ظلمونو څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبر وو، مګر ځان يې ددې کارونو څخه غافل نه ساتی، بلکي د اسلامي انقلاب او د شرعي نظام د پيروزيني، خپروني او راوستني په لړ کي خو دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی نخښه ده، په هغه وخت کي چي هغو لويو لويو کسانو چي د ابومسلم خراساني سره د بنو اميه په ختمولو سره د يوه ښه نظام د راوستولو دپاره کمک کړی وو، کله چي يې د ده دا ظلمونو ته وکتل ټوله پښيمانه سول، ټولو وويل: موږ خو د يوه ښه نظام په جوړولو کي د ده سره لاس يو کړی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته تر مخه لا معلومه وه، او ددې کار څخه يې ډډه وکړه، ځکه چي دا د يو خراب انقلاب دپاره لاره جوړيده.

ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه): په همدې لړ کي د ابراهيم ضائع (رحمة الله عليه) غوندي اخلاص مند او ديندراه بنده وو، دی هم د ابومسلم په دوکه کي راغلی وو، کله چي ده ته حق څرګند سوو د اور د لمبې غوندي يې په زړه کي د حق ګويي او بې باکي جذبه راپورته سوه او دا فيصله يې وکړه، چي ابومسلم خراساني ته دي د ده د ظلمونو سزا ورکړل سي او يو لوی اسلامي انقلاب دي راوستل سي، په دې موده کي يې د کوفې د اسلامي خاوري مځکي ته تګ راتګ شروع سوو، چي د ځان د رهنمايي او همدرۍ دپاره يې پر امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي نظر ولګيدی، دواړه په خبرو اترو سره اخته سول، تر ډير بحث کولو وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وينا مطابق داسي ورته وفرمايل: زموږ دواړو پر دې خبره اتفاق دی چي دا مقابلې ته دريدل د الله (جل جلاله) د طرفه فرض دي، د اتفاقي رائي څخه وروسته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته عرض وکړ: لاس دي رامخته کړه چي زه لاس نيوی در څخه وکړم.

په انفرادي نفعي سره اجتماعي او ملي فائدي ته هڅه: دا د عباسيانو د حکوکت لومړی دور وه، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د حکومت د مقابلې دپاره د کم مقصد بلنه ورکول غوښتل، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظر تر هغه ډير قوي وو، چي وخت به ور پيدا کيدی غنيمت به يې ګڼی، د قوانينو په جوړښنت به مصروفه وو، ددې څخه د فراغت په وخت کي به يې د تجارت کاروبار هم ورسره کوی، بل طرف ته به يې د درسي تولني په کار هم ځان مصروفوی، د ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) صداقت او اخلاص مندي او د هغه تقاضاوي چي څومره مهمي وې پر خپل ځای ډيري ضروري وې، مګر بل طرف ته ددې د رد څخه ماسيوا ددې حکمت او تدبير قبلول انجام هم په مخکي وو، د انجام په لحاظ سره خو به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جوړ سوی پرګرام هم د خاور سره خاوري کيدی، او د کمي لاري چي هغو د کاميابي نخښي پورته کولې، هغه هم د هميشه د پاره بنديدلې او بل طرف ته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) داسي لاره اختيار کړي وه، چي په هغه کي صرف د شهادت، کاميابي او انفرادي ګټه نه وه، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ډير ژور غور او فکر کولو څخه وروسته د سياسي پوهي څخه کار واخيستی، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته يې عرض وکړی: اخر زه ستا بيعت د څه دپاره واخلم.

د اسلامي انقلاب د پاره د تنظيمي اتحاد او اجتماعي قوت ضرورت: په داسي لوی مهم مقصد کي چي څومره د تنظيمي او اجتماعي قوت ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې په اړه فکر کړی وو، او دا زموږ او د هغو سياسي لاره ګڼل سوي وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: که چيري ددې کار په کولو کي څه داسي نيک خلګ مرسته کوونکي سي، او د دوی مشر داسي کس وي چي پر هغه باندي په ديني لحاظ سره يقين وسي، دلته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا ويل غوښتل چي د يوه تنظيمي او سياسي قوت د پيدا کيدو څخه ماسيوا په داسي خطر کي د ځان اچولو انجام به دا وي، چي يوه غټه قيمتي سرمايه يعني انساني وجود د يو څه قيمت څخه ماسيوا په مفتو کي دي ضائع سي. دومره لويه قرباني ورکول پر خپل ځای ښه ده، مګر ددې په بدل کي بايد لوی قيمت تر لاسه سي، نو دا نور هم ښه او شرعي غوښتنه ده، په هر حال ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وخت د حالاتو او د شريعت د مزاج مطابق خبرداری ورکړی وو، مګر د هغه ايماني جوش، فرضي ادا کووني د عزمت او شهادت شوق هغه ړوند کړی وو، د عقل، شعور او تدبير د رهنمايي څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې بې غمه کړی وو، د هر باطل کار د مقابلې کم اور چې د هغه په زړه کي بليدی، هغه اور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم سوځی، د حکومت څخه بې پرواهي او تر يو څه حد پوري د ممکني لاري د مقابلي کوښښ يې کوی، مګر د دواړو سياسي مذاق وو، او اختلاف چي يې وو، هغه يې صرف په طريقه او کار کي وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بل سوي اور ته د ور دانګلو پر ځای صبر غوره کړی وو، مقصد يې دا وو ويل که چيري د اجتماعي تنظيم په صورت کي د مقابلې موقعې په لاس راغله نو ډير به ښه وي، د انتظار په لمحو کي يې د شرعي قوانينو او د کار کولو د تياری په صورت کي به يې حق مخته کوی، او باطل به يې شاته کوی، او د امکاناتو څخه د فائدې اخيستلو په وخت کي به يې کوښښ کوی، الحمدالله چي په خپله اراده کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کامياب سو، الله (جل جلاله) د دواړو موقعې ورسپارل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي نصب العين: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خپل نصب العين داسي مقرر کړی وو، چي حکومت به د فيصلو په لړ کي د تباهي د طرف څخه د کاميابي وطرف ته رابولي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي کمه نقشه په نظر کي نيولې وه، ددې نقشي په پای ته رسولو سره يې د فقهيانو، امامانو، مجتهدينو، قاضيانو او د متقيانو يو لوی جماعت جوړ کړی، موفق ليکي: اخر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبري ځای ونيوی، اميران محتاجه سول امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته، د هر خليفه په دربار کي به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ذکر کيدی، اميران خو يې محتاجه سول د خليفه ګانو په دربارونو کي به يې لا هم خبري اتري کيدې. مګر دا خبره چي د اميرانو څخه ليري اوسيدل او بيا هغه ځان ته د محتاجه کولو دپاره کوښښونه کول، خپل مجلسونه د اميرانو او خلفاؤ د خبرو اترو څخه پاک ساتل او د هغو مجلسونو ته خپل ذکرونه رسول، صرف دا نه بلکي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو حکمتي تدبيرونو سره داسي صورت جوړ کړی، چي يحيی بن آدم (رحمة الله عليه) فرمايي: خليفه ګانو او اميرانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په قوانينو فيصلې شروع کړې، او اخر پر دغه ځای سلسله ختمه سوه، اخر دا چي د خلګو مخونه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راوګرځيدل، لويو لويو حکمرانانو او اميرانو يې عزت کول شروع کړه، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په سختيو کي هميشه د ځان وړاندي کولو ته ملا تړلې وه، خلګو يې تعرفونه شروع کړل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خلګو ته داسي کار پيش کړ، چي نورو هيچا داسي کار نه وو پيش کړی.

لنډه دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو علمي او عملي تدبيرونو سره داسي ماحول جوړ کړی، چي په حکومت کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شرکت کولو مطالبه د هغې زمانې يو عامه غوښتنه جوړه سوي وه، د عباسيانو د حکومت خليفه ابوجعفر منصور چي کله د مدينة الاسلام بغداد د جوړولو کار شروع کړی، نو ددې کار ټوله ذمه واري يې مثلاً: د کار ګرانو نګراني، د تعمراتي اجناسو رانيول او داسي نور... کارونه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسپارل. د طبراني د ځينو روايتونو څخه داسي معلوميږي، چي په اصل کي خليفه ابوجعفر منصور په دې کار کولو سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه دا غوښتنه کول چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قاضي توب عهدې ته غاړه کښيږدي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې کار څخه انکار وکړی، نو ابوجعفر منصور د خپلو د شميرولو او د کارګرانو د نګراني وظيفه وروسپارل، وايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په انکار کولو سره منصور هم قسم کړی وو، چي خامخا به دي پر دې قضاء باندي مقرره ومه، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هيڅ رقم دا عهده قبوله نه کړه، د منصور د قسم پوره کولو د پاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې دغه کار وروسپارى.

د مسلمانانو د دستوري ژوند دپاره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کوښښونه: تر دې وروسته هر کله چي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ابوجعفر منصور عباسي سره ملاقات کوی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دا کوښښ کوی چي په حکومت کي دي هغه اسلامي او فقهي قوانين رائج کړل سي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څو کاله سختۍ پر تيري کړي وې، ددې څخه علاوه دا هم وسول دنيا د شان او شوکت سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په پښو کي ورپريوتله، ابوجعفر منصور ډېر وخت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته تحفي، هديي او داسي نور... شيان ورپيش کړل، دپاره ددې چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به زما کار کوونکی سي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې هر څه څخه مخ اړه وی.

د منصور په دربار کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اولنۍ تقرير: په دې ورځو کي ابوجعفر منصور امام مالک (رحمة الله عليه)، ابن ابی ذئب (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) درې سره خپل دربار ته راوغوښتل، داسي پوښتنه يې ځيني وکړه: رښتيا رښتيا ووایاست! د مسلمانانو د حکومت سرپرستي کم چي الله (جل جلاله) موږ ته حواله کړې ده، آيا موږ واقعاً ددې قابل يو که يا؟ ددې پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ډېر اوږد تقرير ورته وکړی، زه دلته د هغه تقرير خلاصه درته وړاندي کوم، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: په هيڅ صورت کي ستا حکومت شرعي نه دی، کله چي تا د حکومت واک تر لاسه کړی، هغه وخت هيڅ چيري دوه مفتيان هم ستا پر خلاف متفق نه وه.

ابوجعفر منصور ډېر سنجيده، هوښيار او لوی چل بازه وو، هغه ته د خپل يزيديت د مرګ نقشه د حسين د قتل په هنداره کي ډېره صفا معلوميدل نو په دې وجه چوپ پاته سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې سره د ملګرو په نرمي سره رخصت کړی، مګر بل طرف ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رښتيني خبرو د هغه ټول شکونه کم چي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله درلودل په يقين سره بدل کړل، ابوجعفر منصور ووېل: مګر اوس څه کول په کار دي، آيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د توري په ذريعه د مخ څخه ليري کړم، او که يا دی دي د زهرو پر ځای د ګړی په ورکولو تجربه کي يو څو ورځي نوره هم جاري وساتل سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي تدبير او د ابوجعفر منصور بد حالي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي تدبير جوړ کړی وو، چي ابوجعفر منصور د ډيري پوهي سره يې د سياسي چل بازي په غم کښني واچوی، ابوجعفر دومره ډير پريشانه سو چي د کوفې په هره دروازه کي يې تازي آسونه د تښتي دپاره درولي وه، ده ويل: کله چي د تښتي وخت راسي د هر طرف څخه چي موقع برابريدل د هغه طرف څخه به تښتم، دا هر څه کيدل مګر حکومت دومره غيرت نه درلودی، چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې لاس بر سوی وای، الله (جل جلاله) د ټول عراق بلکي د ټول مشرق امام او پيشوا جوړ کړی وو.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تابع کولو دپاره اخرنۍ ناکام کوښښ: د ۱۴۶ څخه تر ۱۴۷ هجري سني پوري په دغو دوو کالو کي د امام مالک (رحمة الله عليه) جوابي خبرو ټول حکومتي خلګ مايوسه کړل، او د رائي دوري يې په حکمتي طريقو سره د خلاصي لاري لټولې، چي دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه د انتقام اخيستلو اخرنۍ تدبير وو، د ۱۴۷ څخه تر ۱۵۰ هجري سني پوري چي دا د بغداد د تعمير د پوره کيدو او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وفات کال وو، نو په دې دوه نيم کاله کي منصور په هيلو او بانو بيا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره تعلقات تازه کړل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې د کوفې څخه بغداد ته راوبلی، د قضاء عهدې ته يې مجبوره کړی، اول خو يې د قومي قاضي توب سپارښتنه ورته وکړه، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي دا غوښتنه منظور نه کړه، وروسته يې د يو څو ولايتو ذمه واري وروسپارله، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دې ته هم غاړه کښينښووله، په اخر کي يې د ټول ملک تر کمه ځايه چي د خليفه منصور په حکم کي وو، د قاضي القضات عهده ورته حواله کړه.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د وزارت عدليي د لويي مرتبي وړانديز او د ده (رحمة الله عليه) د ژوند اخرنۍ ټوټکه: لنډه دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي عدالت د تنظيم او نظام دپاره پر ځان مځکه او آسمان يو کړی وو، د زړه د کومي يې دا غوښتل چي په حکومت کي دغه اسلامي دستور نافذ کړي، مګر ابوجعفر هم دام ورته کښيښود، د دغه وړانديز پواسطه، نو په ظاهره خو دا ښه وه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دغه وړانديز يو نعمت ګڼلی وای او قبول کړی يې وای، مګر د خپلي پوهي او زيرکتيا په سبب په دې پوه سوو، چي دا ستا د ژوند اخرنۍ ټوټکه او کوښښ دی. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته دا ورمعلومه وه چي ابوجعفر منصور به مي په خپل واک راولي، نو بيا دوې لاري وې چي يا خو به مي د ځان سره په حکومت کي شريکوي او يا به مي د منځه وړي، منصور داسي ګڼلې وه چي دا خطرناک اغزی به د حکومت د لاري څخه ايسته کوم، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره هم دوې لاري وې، يا به يې د ابوجعفر منصور خبره منلای، يا به يې خپله ټوله ګټه د لاسه ورکولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلت ددې فاني دنيا څخه

په کوفه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اخرنۍ تقرير او شاګردانو ته خصوصي هدايتونه: د همدې لار امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د کامیابي لاره جوړه سوه، د کوفې په مسجد جامع کي يې د خپلو زرو شاګردانو غونډي ته خصوصي هدايتونه او تقرير وکړی، چي دا يو خطاب دی، په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو څو هدايتونه درته ذکر کوم چي په دې ډول دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: زما د زړه د خوشحالولو دپاره تر ټولو ښه توښه ستاسي وجود دی، يعني چي تاسي ژوندي ياست تر هغه وخته پوري به ستاسي په وجود کي زما غم او پريشاني ليري کولو ضمانت پټ پورت وي، ما تاسو ته داسي ماحول جوړ کړی چي خلګ به ستاسي پاک قدمونه څاري او تګ به پر کوي او ستاسو د هر يوه لفظ پلټنه به کوي. بيا يې هغه څلويښت خاص شاګردان ځان ته راوبلل داسي يې ورته وفرمايل: اوس ددې وخت رارسيدلی دی چي تاسو زما مرسته وکړی، يعني زه تاسو ته دا ويل غواړم: چي تاسو څلويښت سره هر يو د قضاء د سنبالولو ماده په ځان کي پيدا کړی، عام اولس خو په تاسو کي داسي دی چي هغوی قضاء نه بلکي د قضاء د تعليم او تربيت ورکولو لائق دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: زما تمنا دا ده چي علم د چا تابع جوړول په کار نه دی، بلکي د قضاء اهل هغه څوک کيدای سي چي د هغه ظاهر او باطن دواړه يو وي، بيا نو د داسي قضاء تنخوا هم حلاله ده، د مسلمانانو باچاه يا آمير که چيري د رعيت سره غلطه رويه اختياروي، نو هغه باچاه ته چي نژدې کم قاضي وي دا پر هغه فرض ده چي باچاه به ددې کار څخه منع کوي.

د منصور دربار ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بلنه: د زرو شاګردانو د لويي غونډي اهميت او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقرير خبر چي منصور ته ورسيدی، نو ابوجعفر منصور يې دي ته اماده کړی، ابوجعفر منصور حکم وکړی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي کوفي ته راوستل سي، دا خبره چي عيسی بن موسی ته ورسيدل، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په سفرلي زما وخواته راوستل سي، نو هغه عملي جامه ورواغوستل، بيا چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفي څخه بغداد ته راوبلل سوو، د منصور دربار ته پيش کړل سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د قاضي القضات د عهدې وړانديز وسوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ډير عذرونه بيان کړل، مګر په عذرونو هيڅ ونه سول، نو ابوجعفر منصور ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: په ما کي د قضاء صلاحيت نسته، ابوجعفر وويل: بلکي ته پر قضاء باندي قادر يې، د دواړو په مينځ کي د سوال او جواب سلسله روانه وه، اخر ابوجعفر په قهر سو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: ته درواغ وايي ته پر قضاء ښه قادر يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو ګړی چوپ سوو، وروسته يې ښه په دلاوري سره وويل: منصوره! ته ګوره تا د ځان خلاف فيصله په خپله وکړه، هغه دا چي ته داسي کس قاضي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړول غواړي کم چي هغه ستا په نزد درواغجن دی، عباسيانو چي دا جواب واريدی، نو يې د منصور شکست ومنی او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره يې نوره مينه هم پيدا سو. خطيب بغدادي ليکي: منصور قسم کړی وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دغه د قضاء کار خامخا کوي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د آزادئ په طرس کي قسم وکړی، ويې ويل: په الله (جل جلاله) دي مي قسم وي چي زه به دا کار هيڅ کله ونه کړم.

خليفه منصور خپله غصه قابو نه کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې بد او رد ويل شروع کړه، او د چلاخو وهلو حکم يې هم وکړ چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په چلاخو ووهل سي، علامه موفق د عبدالعزيز بن عصام په حواله دا خبره څرګنده کړې ده وايي: خليفه منصور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښکنځل وکړه، جلاد يې راوغوښتی هغه ته يې د ديرشو (۳۰) چلاخو وهلو آمر وکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دباندي راوستل سوو، ما چي ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوازي پای جامه اغوستې وه، پر ملا باندي يې د چلاخو تغمي معلوميدي او پر پوندو يې ويني څڅيدې، د دومري سختي سزا باوجود امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه عهدې ته غاړه کښېنښوول، نو خليفه منصور بنديخاني ته د بيولو آمر وکړی، او ويې ويل: پر ده سختي راولی چي ډير په عذاب سي. داود بن راشد وايي: په زولنو کي هم بند وو، د خوراک او څښاک تنګي يې هم پر راوستل، بعضو ويلي دي: چي په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې زهر هم وڅيښل.

د وصال اخرنئ سجده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عمر دغه وخت (۷۰) کالو ته نژدې سوی وو، ژوند يې ټول په علمي خدمتونو کي تير کړی، بل طرف ته منصور يوه يا دوې نه بلکي د ديرش چلاخو وهلو حکم هم کړی وو، د بنديخاني لوږو، تندو او سختيو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود خوړلی وو، اخر د ابوجعفر ظلمونو او جبر په دغه زړو هډوکو کي څه پريښوول، چي نور ژوند يې تير کړی وای، پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مرګ آثرات راڅرګند سول، دغه مرګ الله (جل جلاله) د خلاصون ذريعه ورته وګرځول، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته مرګ راتلل يقيني سول، تندی يې په بارګاه ربوبيت کي پر مځکه ولګوی، سجدي ته ولاړی په همدې حالت کي يې د الله (جل جلاله) امانت ادا کړی روح يې د تن څخه ووتی. **(انا الله وانا اله راجعون)**

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د جنازې لمونځ: د هجرت (۱۵۰) يوسل پنځوسم کال وو، د شوقدر يعني کوچني اختر يا د رجب مياشت وه، چي دا خبر صرف ځينو خاصو کسانو ته رسيدلې وه، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زوی حماد بغداد ته ورغلی وو، د دغه ښار قاضي حسن بن عماره چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د غسل ورکولو حکم وکړ، کله چي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه کالي وکښل د ده (رحمة الله عليه) پر بدن باندي د چلاخو تغمې وې، خلګو چي دا تغمې وليدلې ټوله بې هوښه سول او قاضي صاحب چي خپله ده (رحمة الله عليه) ته غسل ورکوی ژړل يې، په ښار کي ددې غم هيڅ اعلان نه وو ورکړل سوی، ټول کار په پټه سرته ورسيدی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنازه یې صرف څلور پنځو کسانو پورته کړه، مګر کله چې جنازه د خراسان دروازو ته ورنژدې سول، ټول خلګ خبر سول، د سیلاب په شان خلګ روا ووتل. ابو رجا الهروي وایي: ما دومره خلګ په ژړا هیچیري نه وه لیدلي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر قبر باندي د امام ابن مبارک (رحمة الله علیه) د اوښکو باران: تاریخ لیکوونکو په اتفاق سره دا لیکلي دي: اعظم محدث عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) اوږده سفرونه کړي دي، په لکهونه پیسې یې مصروف کړي دي او د خپلي بختوري زمانې په محدیثینو پسي لیري لیري تللی دی، د هر یوه څخه یې د نبوت علوم حاصل کړي دي، مګر کله چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مجلس ته راورسیدی، بیا نو تر آخیره پوري ددې ځای څخه نه دی تللی، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شهادت څخه وروسته ابن مبارک (رحمة الله علیه) د هغه قبر ته ورغلی په سرو سترګو یې بي اختیاره ژړل او ویې فرمایل: ابراهیم نخعي او حماد (رحمة الله علیهم) چي د دنیا څخه رخصتیدل نو هر یوه خلیفه پرې ایښی وو، الله سبحانه وتعالی دي پر تا رحم وکړي ته چي ولاړې وروسته دي څوک خلیفه پرې نه ښووی، ددې مبارکي تذکرې په اخیر کي موږ د ابن مبارک (رحمة الله علیه) د مداحانو په نامه دا تمام حجت په توګه د هغوی یو وصیت لیکل مناسب ګڼو، ابن مبارک (رحمة الله علیه) خپلو شاګردانو ته فرمایلي دي: آثار او حدیث زده کول پر ځان لازم کړی، مګر په معناو یې د ځان پوهولو دپاره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته ضرورت دی، ځکه چي هغه داحادیثو په معناو ښه پوهیدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

1: قرآن کریم او احادیث شریف.

2: کتاب اوجزالمسالک، مرتب حافظ مولانا محمد زکریا کاندهلوي (رحمة الله علیه).

3: د امام عظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند لنډه پیژندنه، مرتب مولانا محمد زکریا کاندهلوي.

4: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دفاع، مرتب عبدالقیوم حقاني.

5: د صحابه کرامو ښځه وروسته د اسلام ستر اتل امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) کتاب، مولف: قضاوتوال ابو عبدالرازق مولوي محمد فاضل (عتیق) چاپ کال: ۱۳۹۵هـ ش.

6: او داسي نور... مختلف ماخذونه لکه: مناقب ابي حنیفه ذهبي، صدرالائمه، طبقات الکبری، تذکرة الحفاظ، مقدمة اعلاالسنن، ایضاص، السنة ومکانتها في التشریع الاسلامي، حدائق ابوحنیفه، موفق، انتصار، کردري، خیرات الحسان، موفق کروري، تانیب الخطیب، الروض الباسم، اختصار علوم الحدیث، المیزان الکبري، مناقب صدرالائمة، توضیح الافکار، الانتقاء لا بن عبدالبر، ذات الربات کردري، انتصار، تبیض الصحیفه، تذکرة الحفاظ او حدایق الحنفقه، مصنف عبدالرازق، صحیح المسلم، شرح المسلم النوي، عقود الجمان، معجم المصفین.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library